

GTK

MISKOLCI EGYETEM

Pénzügy-számvitel füzetek III. 2017

GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

MISKOLCI EGYETEMI KIADÓ • 2018

PÉNZÜGY-SZÁMVITEL FÜZETEK III.
2017

PÉNZÜGY-SZÁMVITEL FÜZETEK III. 2017

Miskolci Egyetemi Kiadó
2018

TARTALOMJEGYZÉK

Ágoston Anita–Varga József:

A felsőoktatás jövedelmi hatása a helyi pénzek példáján keresztül 7

Füredi-Fülöp Judit–Várkonyiné Juhász Mária:

Gondolatok a hitelintézetek körében bevezetésre kerülő a nemzetközi pénzügyi
beszámolási standardok alapján készített egyedi szintű beszámolóról 19

Jakkel Vivien:

The theoretical background of introducing deferred tax 28

Murányi Klaudia:

A modernkori pénzügyi innovációk elemzése 33

Szemán Judit:

Szociális szövetkezetek gazdálkodásának jellegzetességei..... 48

Süveges Gábor:

Eszközkészlet hőszolgáltatók környezetének elemzéséhez 69

A FELSOÓKTATÁS JÖVEDELMI HATÁSA A HELYI PÉNZEK PÉLDÁJÁN KERESZTÜL

ÁGOSTON ANITA¹–VARGA JÓZSEF²

¹egyetemi tanársegéd, Kaposvári Egyetem, agoston.anita@ke.hu

²egyetemi docens, Kaposvári Egyetem, varga.jozsef@ke.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A helyi közösségek szerepe egyre nagyobb jelentőséggel bír napjaink globalizálódó világában. Az egyes kezdeményezések több célkitűzést is megfogalmaznak. A saját közösség, élettér, kulturális lehetőségek fejlesztése mellett kiemelkedő fontosságú a helyi gazdaság támogatása. Ezen belül jelenik meg a térség vállalkozóinak termelését ösztönző növekvő fogyasztás és kereslet kialakítása, mely hosszú távú fejlődési potenciált foglal magában. A regionális pénzek felhasználása által a helyi gazdaságban megjelenő pótlólagos kereslet nagymértékben hozzájárulhat az adott gazdasági térség fejlődéséhez, versenyképességének javításához.

Munkánkban azt szeretnénk bemutatni, hogy a felsőoktatási intézmények is jelentős mértékben hozzájárulhatnak ehhez a kedvező folyamathoz, ha a bérek egy részét helyi pénzben adják ki, így élénkítve az adott térség gazdaságának működését, és javítva a település, illetve a vonzáskörzet versenyképességét.

Kulcsszavak: munkaerőpiac, felsőoktatás

1. BEVEZETÉS

A globalizáció egyik különös hatása, hogy az emberek nagy része egyre többre értékeli saját életterét, kultúráját, elsősorban a helyi közösségekkel azonosítják magukat. A különböző decentralizációs mozgalmaknak is az a célja, hogy a helyi termelés és fogyasztás növekedjen. Számtalan vita folyik gazdasági szakértők között arról, hogy mely intézkedések biztosítanak legjobban a régiók hosszú távú fejlődését. Munkánkban két olyan intézményrendszer – a felsőoktatás és a helyi fizetőeszközök – működését kapcsoljuk össze, melyek önmagukban is hozzájárulnak a település, helyi gazdaság, illetve a régió fejlődéséhez, azonban együttesen még kedvezőbb hatást fejthetnek ki.

A regionális valuták egyik előnye, hogy a már meglévő erőfeszítések, valamint a világpiacon való szereplés mellett, kiegészítőleg támogatja a helyi gazdaság fejlődését. A helyi gazdaság élénkítésében kiemelt szerepet játszanak a felsőoktatási intézmények is, azonban az intézmények által generált jövedelmi hatás elemzése számos problémába ütközik. A főiskolák, egyetemek gazdaságélénkítő hatását nehéz megbecsülni, mert nincs olyan kimutatás, mely a helyi gazdaságban elköltött jövedelmet számszerűsíti. Munkánkban feltárjuk, hogy milyen hasznokat jelent a helyi pénzprogram a helyi közösség, gazdaság számára.

A vizsgálatok alapján szeretnénk meghatározni egy az adott gazdasági térségben működő felsőoktatási intézmény helyi pénzrendszer által kiváltott jövedelmi hatását. Azt feltételeztük, hogy a bérek egy részét az alkalmazottak az adott regionális valutában kapják meg. A vizsgálatok alapján számszerűsíthető, hogy a felsőoktatás és a helyi pénzrendszerek összekapcsolása mekkora mértékű fogyasztást eredményez a gazdaságban, mely biztosan a helyi termelőknél és kereskedőknél jelenik meg, így megmutatva a helyi pénz felsőoktatásban való alkalmazása révén kialakult gazdasági hatást.

2. A FELSŐOKTATÁS SZEREPE A REGIONÁLIS VERSENYKÉPESSÉGBEN

Munkánkban első lépésben azt szeretnénk bemutatni, hogy a felsőoktatás milyen fontos szerepet tölt be a gazdaságban, illetve hogyan járulhat hozzá egy adott régió versenyképességének növeléséhez.

A versenyképességre nem létezik egységes definíció a szakirodalomban, mely egyrészt a különböző mérési módszertanok miatt alakult ki, valamint a versenyképesség meghatározásának egyes szintjeihez kapcsolódik. A versenyképességet számos kategóriához hozzárendelhetjük. Így beszélhetünk nemzetgazdasági, területi, regionális, települési, ágazati, vállalati, illetve termék versenyképességről is. Mind a felsőoktatás, mind a helyi pénzrendszerek működéséből származó közvetlen hasznok első körben a helyi, regionális szinten jelennek meg, és a helyi gazdaság fejlődéséhez járulnak hozzá, és ezáltal hosszú távon javítják az ország versenyképességét is.

Ha egy ország versenyképességét és a gazdaság teljesítőképességét vizsgáljuk, akkor számos tényező együttes hatását kell számszerűsíteni. A versenyképesség egyik értelmezése az alábbi tényezőket emeli: „a nemzetgazdaság versenyképessége a nemzetgazdaságnak az a képessége, hogy úgy tud létrehozni, felhasználni, a globális verseny keretei között értékesíteni termékeket és szolgáltatásokat, hogy közben saját termelési tényezőinek hozadéka, és ezzel párhuzamosan állampolgárainak jóléte fenntartható módon növekszik.” (CZAKÓ–CHIKÁN 2007)

Az egyik leghíresebb versenyképességi rangsort a svájci székhelyű IMD (International Institute for Management Development) állította össze és teszi közzé 1989 óta, mely több mint 300 indikátort alkalmaz a vizsgálatok során 58 ország elemzésére. A felhasznált adatok között szerepelnek makro- és mikrogazdasági információk is. Az Intézet saját definíciót fogalmazott meg a versenyképességre vonatkozóan. „A nemzetek versenyképessége a közgazdaságtannak azon tényezők és politikák vizsgálatával foglalkozó része, amely meghatározza egy nemzet képességét a vállalkozások nagyobb értékteremtését és az állampolgárok nagyobb jólétét létrehozó és megőrző környezet fenntartására.” (LENGYEL 2003)

Ha ezt helyi szinten vizsgáljuk, akkor egy felsőoktatási intézmény, illetve egy helyi fizetőeszköz bevezetése önmagában is hozzájárulhat az adott gazdasági térség fejlődéséhez, a két rendszer működését összekapcsolva pedig a pozitív hatások a gazdasági növekedés egyik stabil alapját képezhetik. A munkavállalók, illetve a hallgatók által a helyi valutában elköltött jövedelmek hozzájárulhatnak a vállalkozások profitnövekedéséhez, illetve a minőségi, termelőktől közvetlenül megvásárolt termékek elősegítik mind keresleti, mind kínálati oldalról a magasabb jólét elérését és fenntartását.

A gazdasági tevékenységek – és így a felsőoktatási intézmények – hatása a legjelentősebb mértékben egy adott földrajzi körben koncentrálódik. Ezáltal kiemelt szerepet játszanak az egyes vállalatok és intézmények egy adott térség fejlődésében és versenyképességének javításában (TÖRÖK 1999). A tudásalapú társadalom előtérbe kerülése megerősíti a felsőoktatási intézmények jelentőségét a gazdaság működésében. A „vidéki” felsőoktatási intézmények pedig igen fontos szerepet töltenek be abban, hogy egy-egy terület, régió gazdasága fejlődjön, és a versenyképessége növekedjen.

Mind az alap- és középfokú, mind a felsőfokú oktatás fontos szerepet tölt be a gazdaság működésében, mivel befolyásolja a munkaerőpiacot, még ha ez a hatás késleltetve jelentkezik is. Az oktatási rendszerből kikerülő humán erőforrás az egyik alapeleme a gazdaság működésének, így befolyásolja az adott ország foglalkoztatáspolitikáját és szociálpolitikáját is. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aktív szerepet töltenek be a társadalmi és gazdasági fejlődésben, ha az oktatási rendszerben a munkaerőpiacon is használható tudást sajátítanak el.

Statisztikákkal igazolható, hogy felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében alacsonyabb a munkanélküliségi ráta, valamint magasabb átlagjövedelemmel rendelkeznek már pályakezdőként is. A főiskolai, egyetemi, illetve doktori képzést elvégzők között átlag alatti munka-

nélküliségi rátával találkozhatunk, ezzel szemben az alapfokú tanulmányokkal rendelkezők esetében kiugró a munkanélküliség. Ahogy haladunk az iskolai végzettségekben előre, úgy csökken a munkanélküliségi ráta és növekszik az elérhető átlagjövedelem.

Az átlagjövedelmek alakulását nemcsak az egyes végzettségek közötti különbség alakítja, hanem a szakmai tapasztalat is diverzifikálja. A rendelkezésre álló adatok és statisztikák csak a munkavállalók két csoportját (alacsonyan és magasán képzett) különböztetik meg, így az átlagkeresetekben nem jelenik meg a munkában eltöltött idő tényezője. Az alacsonyan képzett munkaerő körébe soroljuk azon munkavállalókat, akik nem rendelkeznek szakképzettséggel, azonban a készségeik lehetővé teszik számukra, hogy a végzettséghez nem kötött munkák esetében alkalmazzák őket (MAXWELL 2006). A magasán képzett munkaerő ezzel szemben tanulmányai során széles körű ismereteket sajátított el, mely által alkalmassá válik a tudásigényes ágazatok pozícióit betölteni. Felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, és a globalizáció kihívásaira válaszul folyamatosan bővítik tudásukat, fejlesztik képességeiket (DOBBS et al. 2012).

1. táblázat
Havi bruttó átlagkeresetek a munkaerő képzettsége szerint (2016)

	Alacsonyan képzett munkaerő havi bruttó átlagkeresete (Ft)	Magasan képzett munkaerő havi bruttó átlagkeresete (Ft)
Dánia	n. a.	n. a.
Németország	606 450	1 209 790
Írország	498 533	n. a.
Magyarország	116 300	271 000
Ausztria	525 590	1 091 610
Svédország	669 500	1 101 750
Egyesült Királyság	430 780	774 680

Forrás: www.tradingeconomics.com és www.welt.de adatai alapján saját szerkesztés

A munkaerő képzettsége közötti eltérés hatalmas különbségeket eredményez az aktív évek alatt megszerezhető jövedelmekben. Schmillen és Stüber számításai során azzal a feltételezéssel éltek, hogy az érettségivel nem rendelkezők 19–65 éves koruk között, az érettségizettek 21–65 éves koruk között, míg a felsőfokú végzettségűek 26–65 éves koruk között jelennek meg a munkaerőpiacon. Németországban például az érettségivel rendelkezők pótlólagosan elérhető „bónusz” jövedelme 500 000 euró, főiskolai diplomával 900 000 euróval, egyetemi végzettséggel 1,25 millió euróval több jövedelem érhető el a munkaerőpiacon a végzettséggel nem rendelkezőkhöz viszonyítva (SCHMILLEN–STÜBER 2014).

A munkanélküliségi ráta alakulása és a bruttó átlagkeresetek is azt mutatják, hogy az oktatásnak, azon belül a felsőoktatásnak fontos szerepe van egy ország, azon belül egy régió, illetve egy település versenyképességének növelésében. Egy felsőoktatási intézmény regionális versenyképességre gyakorolt hatásának elemzéséhez azonban számos egyéb információt is figyelembe kell venni.

A felsőoktatási intézmények működésének hatását nem csak a munkanélküliségi ráta vagy a bruttó jövedelmek alakulása fejezi ki. A magasán képzett munkaerő regionális hatásai ennél szélesebb körben jelennek meg. Az intézmények a gazdasági és társadalmi folyamatokra, jellemzőkre is hatást gyakorolnak, melynek értékelését három fő csoportba lehet sorolni.

- **Jövedelmi hatás:** Két összetevőből jön létre a jövedelmi hatás. Egyrészt az intézmény alkalmazottai jövedelemre tesznek szert munkájuk révén, így vizsgálhatjuk a rendelkezésre álló jövedelmüket, melyet az adott térségben költenek el. Másrészt a hallgatók

„jövedelmét” is figyelembe kell venni, mivel ők is keresletet generálnak az adott településen. Munkánkban ennek a jövedelmi hatását modellezzük a helyi pénzek felhasználásával összekapcsolva.

- Tudás hatás: A K+F tevékenység a versenyképesség fontos eleme, így a különböző rangsorok összeállításakor ezt a tényezőt is figyelembe veszik. A régió versenyképessége – és, ezáltal a nemzetgazdasági versenyképesség is – javulhat, ha a felsőoktatásban folyó kutatások révén új tudáshoz jutnak a vállalatok, mely által növekszik a jövedelemtermelő képességük.
- Kulturális hatás: A társadalom szabadidejének hasznos eltöltése érdekében a településen különböző programokat szerveznek, kulturált környezet alakítanak ki. Az oktatók, kutatók és a hallgatók megnövelik a keresletet a város kulturális eseményeire és szolgáltatásaira, így felpelzsdülhet a társadalmi élet (MEZEI 2005).

A felsőoktatásban elköltött helyi pénz konkrét értékének modellezése és a helyi gazdaságra gyakorolt pozitív hatásának elemzése előtt azonban szeretnénk bemutatni a lokális fizetőeszközök jövedelmi hatáson kívül megmutatkozó egyéb sajátos vonásait is a felsőoktatásban.

3. A HELYI PÉNZRENDSZER SAJÁTOS HATÁSAI A FELSŐOKTATÁS TERÜLETÉN

E helyen a helyi pénzrendszereknek csak a felsőoktatás területén jelentkező speciális hatásaival foglalkozunk. A hatások számbavételénél figyelembe kell vennünk, hogy a felsőoktatásban a hallgatók körében erős az innovatív szemlélet. A helyi pénzrendszer hozzájárulhat egy regionális irányultságú gazdaság kialakulásához, amely a gazdasági előnyökön túl az ökológiai és társadalmi szempontokra is kedvező hatással van.

Az **ökológiai szempontok** közé a rövidebb termékpályát és az áttekinthetőbb termelési folyamatrendszert sorolhatjuk. Az előbbi során, tekintettel arra, hogy a helyi pénzek ösztönzőleg hatnak a helyi gazdasági kapcsolatok megszervezésére, az új értékteremtési, illetve ellátási láncok kiépítésére, olyan termékek termelése és elosztása is lehetővé válhat, amelyeket korábban importálni kellett. A szállítási távolságok tehát jó eséllyel rövidülnek, kevesebb szennyezést, illetve kárt okozva ezzel a természetnek. Ahogy a termelés és fogyasztás közelebb kerül egymáshoz, az alternatív közlekedési megoldások is lehetővé válnak. Az utóbbi területen megállapítható, hogy minél inkább együtt mozog termelés és fogyasztás, annál átláthatóbb a termelési folyamat a végső felhasználó számára. A szállítási területtől messze működő cégek könnyebben figyelmen kívül tudják hagyni a környezetvédelmi előírásokat, normákat. Ha az értékteremtési, valamint ellátási láncok a régió belülré kerülnek (közelebb kerülve a végső felhasználóhoz), akkor a termelési folyamat megfigyelhetőbbé válik, és kisebb eséllyel következnek be szabálytalanságok.

A **helyi pénz működtetésének társadalmi szempontjai** területén az egyetemi közösségek számára fontos folyamat, hogy a jelenlegi globális folyamatok gyakran írnak felül bizonyos helyi feltételeket, állapotokat. Az emberek intenzívebb mozgása miatt, illetve mert a regionális jellegzetességek áldozatul esnek a globális cégek versenyének, a régió belülré kialakult közösségi hálózatok rendszerint megritkulnak. E folyamat fennmaradása vagy mélyülése esetén ez sajnos akár a kulturális sokféleség kihalásával is járhat. Számtalan ember (oktató és diák is!) érzi magát haszontalannak vagy épp túlképzettnek a piacgazdaság elvárásaihoz képest. Sokan rendelkeznek kihasználatlan tehetséggel, ötletekkel és jártassággal, amik kárba vesznek. A helyi pénzek az embert – többek közt – arra ösztönzik, hogy adottságait megossza a közösség többi

tagjával, így energiája és ideje egy részét bizonyos árukra és szolgáltatásokra felhasználható pénzre is válthatja.

A regionális, vagy helyi pénzek olyan társadalmi folyamatokat indíthatnak útjukra, melyek a különböző társadalmi csoportok integrálásához, egyfajta identitástudat kiépítéséhez, valamint a sajátos kulturális jellegzetességek megőrzéséhez, továbbfejlesztéséhez vezetnek. Segítik továbbá áttekinthetőbbé tenni a fogyasztó számára a termelési folyamatokat, valamint a rövidebb szállítási távolságok révén megővni a környezetet. A helyi pénzek rendelkeznek azzal a potenciállal, hogy a helyi társadalom kulcsfontosságú tényezőit (helyi vállalkozások, lakosok, helyi állami és önkéntes szervek) közelebb hozzák az adott területet gazdasági és társadalmi-kulturális fejlődése érdekében.

A helyi pénzrendszerek működtetése **regionális kultúra és identitástudatot** alakít ki. A helyi pénzek fókusza bizonyos földrajzi területre, illetve közösségi érdekkörön belülre helyeződik. A helyi vagy regionális gazdaságok segítséget jelenthetnek a még meglévő diverzitás megőrzésében és támogatásában. Amikor a globális kereskedelmi forgalom regionális piacokkal egészül ki, azok a kultúrák is képessé válnak a fejlődésre, amelyek máskülönben nem élnék túl a globális versenyt.

A helyi pénz neve és kapcsolata az adott területtel segíthet abban, hogy a kiegészítő pénz használói köre nagyobb kötődést érezzen a régió identitása iránt. A helyi pénzben történő fizetés mindennapi tapasztalata révén az illetőnek különös kapcsolat alakulhat ki a kulturális környezetével. Ebből a perspektívából nézve, a helyi, illetve regionális pénz egyfajta identitástudat kialakításának, valamint a regionális kultúra fejlődésének eszköze is lehet.

Tapasztalataink szerint, a helyi pénzrendszerekben érintett emberek egy része automatikusan foglalkozni kezd a következő témák valamelyikével.¹

Az **oktatás** területén a gazdaság, pénz, a helyi termékek melletti elkötelezettség, a helyi cégek, és a saját régió jellegzetességeinek kiemelkedése mind fontos szempont a helyi pénzzel foglalkozó számára. Továbbá olyan területekkel is összefüggésbe kerülhetnek, mint a decentralizált energiakínálat, regeneratív energiaforrások, ökológiai gazdálkodás stb. A helyi pénzrendszerek tanulmányozása – és főképpen működtetése – különleges és értékes impulzust tud adni az intézményi kereteken kívüli oktatásnak. Mint bármely más esetben, a helyi pénzek **gazdasági haszna** (pl. kamatbevétel) is felhasználható az adott társadalmi helyzet javítására (pl. ösztöndíj, környezetvédelem, megújuló energiaprojektek), valamint társadalmi erősségeiből is hosszú távú gazdasági előnyök születhetnek.

Mielőtt a helyi pénz kibocsátása adott régióra hatásának konkrét mértékét modelleznénk, áttekintjük a felsőoktatás regionális versenyképességben betöltött hatását.

4. A FELSŐOKTATÁSBAN MEGJELENŐ HELYI PÉNZ HASZNÁLATÁNAK JÖVEDELMI HATÁSA

A felsőoktatás működésének hármass (jövedelmi, tudás és kulturális) hatása közül vizsgálatunkat a továbbiakban a jövedelmi hatásra szűkítjük. A jövedelmi hatás nemcsak a végzett hallgatók esetében elemezhető, hanem a felsőoktatási intézmények munkavállalóinál, illetve az adott

¹ Mi a pénz, honnan jön, és hogyan működik? Hogyan szerveződik egy gazdaság és milyen szerepe van benne az egyénnek? Honnan származnak a vásárolt termékek? Hol és hogyan lehet ahhoz hozzájutni helyi szinten? Mi tartozik a régióhoz? Egyáltalán hogyan lehet definiálni azt? stb.

város vállalkozásainál is. Egy felsőoktatási intézménnyel rendelkező térségben magasabb átlagjövedelem alakulhat ki az országos átlagnál, ha jelentős a jól képzett, színvonalas szakmai végzettséggel rendelkező alkalmazottak foglalkoztatása.

Ezen felül további jövedelmi hatást generálnak az egyetem dolgozói és hallgatói (nappali és levelező képzésben is), mivel keresletet teremtenek a helyi gazdaság termékei és szolgáltatásai iránt. Vizsgálatunk során azt feltételeztük, hogy a felsőoktatási intézmény minden alkalmazottja jövedelmének 10%-át a helyi valutában kapja meg. Ha a jövedelmüket a helyi vállalkozóknál költik el, akkor hozzájárulnak a helyi gazdaság működéséhez, fejlődéséhez. A vásárlásaik révén a gazdálkodók bevételekre tesznek szert, befektetéseket eszközölnek, és tovább fokozzák kibocsátásukat.

A jövedelmi hatás számszerűsítéséhez a KSH, az Oktatási Hivatal statisztikáit használtuk fel. Elemzésünkben először a jövedelmi hatást globálisan mérjük fel, a 2. táblázatban bemutatott munkaerő-struktúra felhasználásával súlyozott átlagos kiadási szerkezetet modellezünk. E számítással azt mutatjuk be, hogy egy „átlagos, vidéki” egyetem esetében mennyi pénz áramlik a gazdaságba a munkavállalók révén. A kiadások a helyi vállalkozásoknál jelennek meg pótlólagos keresletként, például mikor az emberek a helyi vállalkozóknál veszik meg az élelmiszereket és ezáltal a helyi gazdaságot támogatják. A vállalkozásoknál elköltött összegek a helyi iparűzési adón keresztül végül az önkormányzathoz jutnak, mely szintén hozzájárulhat a helyi gazdaság növekedéséhez a különböző fejlesztéseken keresztül.

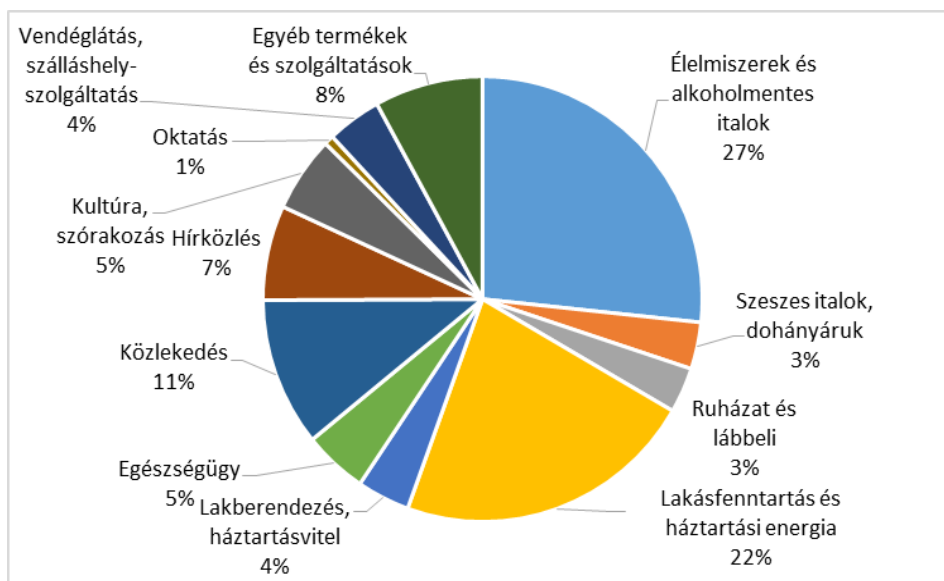
Az alkalmazottak jövedelmi hatásának számszerűsítése során a munkavállalók létszámának meghatározásához az Oktatási Hivatal statisztikáiból indultunk ki. A munkavállalói létszám meghatározásához nem vettük figyelembe a fővárosi felsőoktatási intézményeket, és a három legnagyobb vidéki egyetemet, hogy az alapadatok egy „átlagos, vidéki” intézmény dolgozói létszámait reprezentálják az alábbi adatokkal.

2. táblázat
Egy reprezentatívnak tekinthető „átlagos” vidéki
felsőoktatási intézmény munkaerő-szerkezete

Munkaerő besorolása	Létszáma
kutatók	24
egyetemi tanár	28
főiskolai tanár	19
egyetemi docens	94
főiskolai docens	35
adjunktus	53
tanársegéd	131
egyéb dolgozók összesen	350

Forrás: Oktatási Hivatal, 2015

Az alkalmazottak fogyasztási kiadásainak meghatározásához a 2015-ben érvényes bértáblából és a KSH által összeállított fogyasztási szerkezetből indultunk ki. Egy átlagos magyar háztartás 2015-ben a kiadásainak legnagyobb hányadát élelmiszerre és lakásfenntartásra fordította, melyből csupán az előbbi vehető figyelembe a felsőoktatás jövedelmi hatásának számszerűsítésénél, a szeszesitalra, ruházatra, közlekedésre, szórakozásra, vendéglátásra fordított kiadások mellett (1. ábra).

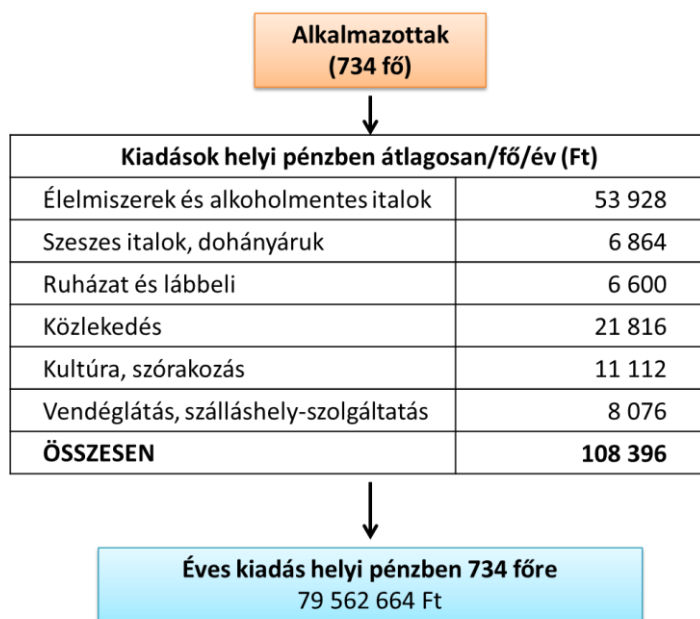

1. ábra

Háztartások fogyasztási szerkezete Magyarországon (2015)

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

A jövedelmi hatás elemzéséhez a kiadásokat a fogyasztási szerkezet alapján a nettó jövedelmekből számszerűsítettük, azt feltételezve, hogy a jövedelmek 10%-át a munkavállalók helyi pénzben kapják meg. Egy átlagos munkavállaló a felsőoktatásban évente átlagosan 108 396 Ft-ot költ el olyan fogyasztási cikkekre, melyek a helyi gazdaságban működő vállalkozások profitjához járulnak hozzá. A magasan képzett munkaerő által kifejtett pozitív hatás elősegítheti az adott térség fejlődését, mind gazdasági, technológiai, kulturális szempontból is. Ha a teljes alkalmazotti létszámot elemezzük, akkor az intézmény által generált jövedelmi hatás 734 fővel számolva közel 80 millió forint (2. ábra).

2. ábra

Az alkalmazottak helyi pénzben elköltött fogyasztása

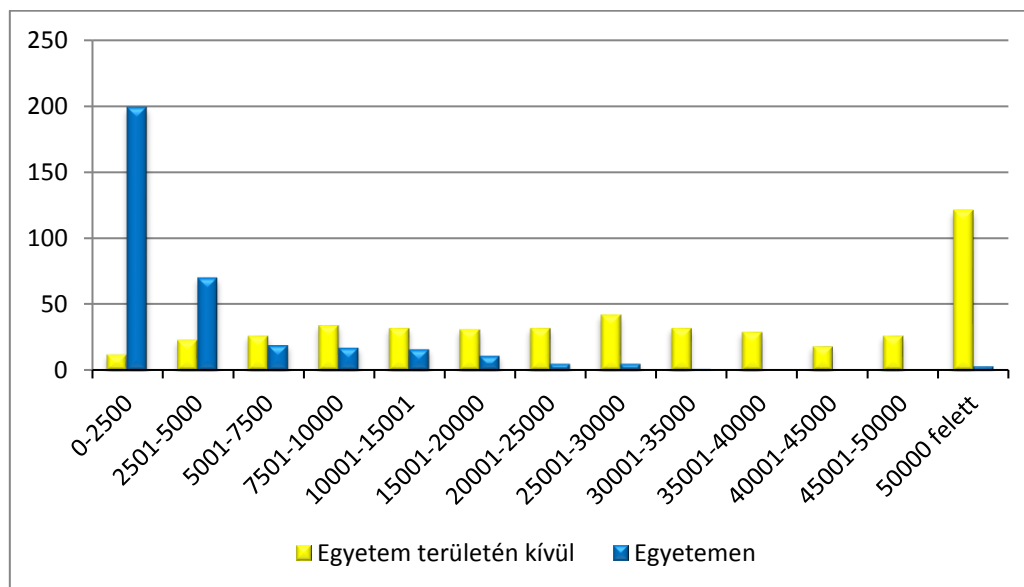
Forrás: Saját szerkesztés

A fenti számítások jól mutatják, hogy a felsőoktatási intézményekben dolgozó, vagy tanuló személyek jelentős mértékű fogyasztást generálnak egy vidéki település életében, így az egyetemeknek és főiskoláknak fontos szerepe van a gazdaság élénkítésében is a jövedelmi hatást vizsgálva.

5. A HELYI PÉNZ KERESLETI OLDALÁNAK FELMÉRÉSE

A helyi pénz szerepének jelentőségét igazolja egy korábbi felmérés is, mely a lokális fizetőeszköz-kereslet oldalának jellemzőit állította fókuszba. A felmérést a Kaposvári Egyetem polgárai körében végeztük online kérdőíves formában. A kérdőívet 446 fő töltötte ki, akik kétharmada nő. A megkérdezettek főként a 20 és 40 éves korosztályba tartoznak. A felmérésben hozzávetőleg egyenlő arányban vettek részt az intézmény munkavállalói, illetve hallgatói. A kérdőív 14 kérdést tartalmazott a kitöltők fogyasztási, vásárlási szokásaival kapcsolatban. A felmérés 2013. május hónapban történt meg, ugyanis ebben az időszakban már az elsőéves hallgatók is megfelelően tájékozottak az egyetemi szolgáltatásokról, és így ez nem torzítja elemzésünket.²

A felmérés elsősorban a helyi szolgáltatások és termékek ismeretével, illetve igényeivel kapcsolatos ismereteket igyekezett feltárni. A helyi pénzekről csak annyit szerettünk volna megtudni, hogy egyáltalán a kitöltők ismerik-e ezt a fajta alternatív fizetési formát. A válaszokból látszik, hogy a kitöltők 65%-a nem ismeri a helyi pénzeket, azok működését, előnyeit, ezért mielőtt bármilyen helyi pénz bevezetéssel kapcsolatos lépést tennénk, meg kell ismertetnünk az egyetemi polgárokat a jelenleg működő helyi pénzekkel és azok helyi gazdaságra gyakorolt hatásával. Megkérdeztük a felmérésben résztvevőket, hogy a különböző összértékű vásárlásaikat hol végzik. A válaszaikat az alábbi diagram szemlélteti.

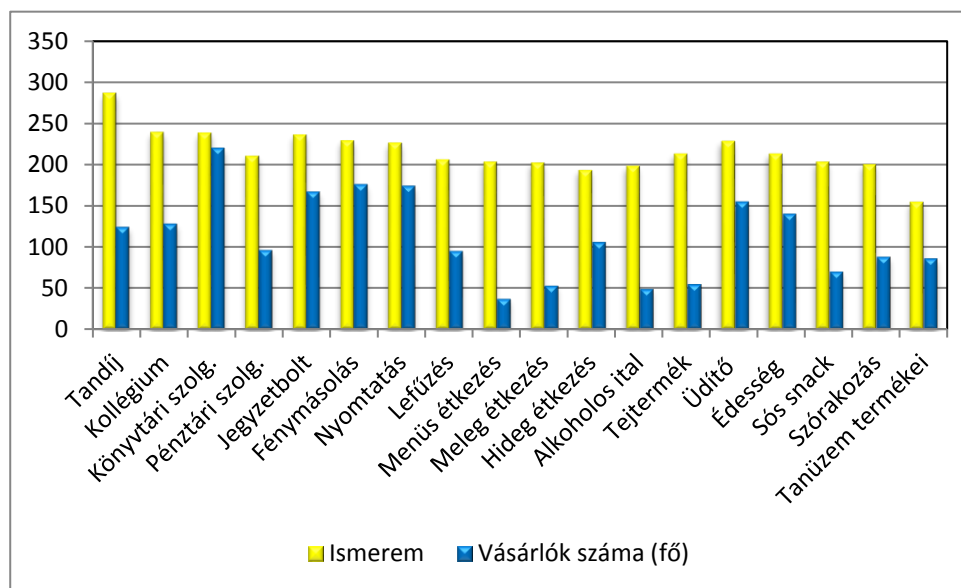

3. ábra
A résztvevők pénzköltési szokásai
Forrás: Kérdőív adatai alapján saját készítés

² A 2013. évi KAKTUSZ (Kaposvári Közgazdaságtudományi Szeminárium) szellemi műhely egyik témája a helyi pénzrendszerek működtetése volt. A kérdőíves felmérés az ott végzett közös munka alapján készült.

A késsel jelölt adatok az egyetem területén történt vásárlások, míg a sárgával jelölt adatok az egyetem területén kívüli vásárlások havi mértékét alkalmanként jelölik. Jól látszik, hogy jelenleg az alacsonyabb értékű vásárlásaikat korlátozzák az egyetem területére, mellyel azt az eredményt kaptuk, hogy a válaszadók jelentős része jelenleg nem hajlandó vagy nem képes havi 5000 forintnál többet költeni az egyetem területén, mert nem állnak rendelkezésére az általa igénybe venni kívánt termékek, illetve szolgáltatások. A bevezetésre kerülő helyi pénz egyik fontos tényezője, hogy kizárólag az egyetem területén lehet vásárolni. A fenti eredményből ugyanis látszik, hogy általában a fogyasztók nem költenek havi 2500 forintnál többet, így nincs is ennél több helyi pénzre igényük.

A kérdőívben lehetőséget adtunk arra, hogy a válaszadók megjelöljék, melyek azok az általunk meghatározott termékek, illetve szolgáltatások, amelyeket ismernek, illetve vásárolnak.

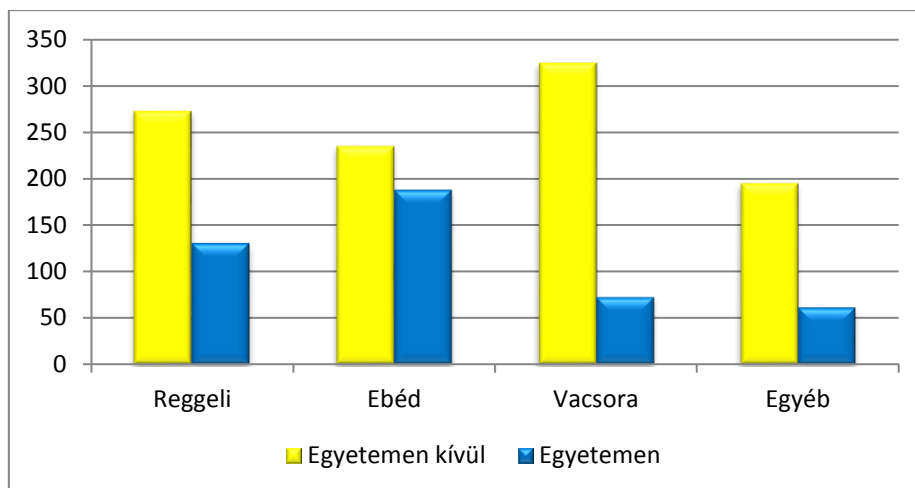
4. ábra

A helyi pénz ismerete, illetve a vásárlás szerkezete

Forrás: Kérdőív adatai alapján saját készítés

A fenti ábrából látható, hogy a válaszadók általában ismerik az egyetem területén található szolgáltatásokat és termékeket. Azonban vannak bizonyos termékek, illetve szolgáltatások, melyeket csak kis mértékben vásárolnak.

Az 5. ábrából akár a válaszadók táplálkozási szokásait is megfigyelhetnénk az egyetem területén, ugyanis főként az élelmiszervásárlások mutatnak alacsonyabb vásárlói számot. Ha a fenti ábrát összevetjük az alábbi ábrával, mely a válaszadók főétkezéseit mutatja, megállapíthatjuk, hogy a reggeli, illetve ebéd tekintetében kapunk magas számot. Ez tükrözi is a hallgatók, dolgozók időbeosztásának megfelelő étkezési időszakokat. Megvizsgálva az ábrát, megállapíthatjuk, hogy a legtöbben a reggeli, illetve déli étkezést az egyetem területén oldják meg, ismerik az egyetemi hidegétkezés-, illetve hidegéllelmiszer-szolgáltatókat, mégsem veszik igénybe azt.

5. ábra

Az étkezések megoszlása

Forrás: Kérdőív adatai alapján saját készítés

A kérdőívbe tettünk egy nyitott kérdést, mely a fogyasztók által vásárolni kívánt termékcsoporthoz irányult. Erre a kérdésre nagyon sokszínű válaszokat kaptunk, mégis egy fő problémát mindenki megemlíti, ami egyben választ is ad a fenti étkezési és vásárlási ellentéttel kapcsolatban. A legtöbb válaszadó úgy nyilatkozott, hogy egy átlagos piaci árakkal működő élelmiszerboltban, illetve vendéglátóegységben előszeretettel vásárolna.

A vásárlási szokásokon kívül megkérdeztük a válaszadók által használt közlekedési eszközt, mellyel célunk volt felmérni egy esetlegesen az egyetem közelében működő üzemanyagkút bevonását az egyetemi helyi pénzrendszerbe. A válaszadók közel fele saját személygépkocsival oldja meg a napi közlekedését az egyetemre, mely véleményem szerint az ingyenes és tágas egyetemi parkolónak köszönhető. A vásárlói igények között megfogalmazódott még a szombati nyitva tartás kérése, illetve a Kaposvári Egyetem saját termékeinek elérhetősége, mely nemcsak az egyetem által termelt zöldség- és gyümölcstermékekre terjedt ki, hanem az egyetem saját jelzésével ellátott textíliákra, ajándéktárgyakra, valamint írószerekre.

A kérdőíves felmérés alapján megállapíthatjuk, hogy az egyetem területén jelentkező fogyasztói igények kielégítése jelenleg nem éri el a kívánatos szintet, így ezeknek a tanulságoknak megfelelően, szükség lenne egy élelmiszerbolt kialakítására az egyetem területén. Abban az esetben, ha sikerül ezt a kiskereskedelmi egységet létrehozni, a vásárlások száma, illetve azok végösszege emelkedhetne, melyet a szomszédos üzemanyagkút bevonásával kiegészítve, reális elképzelés lenne létrehozni egy helyi szinten működő egyetemi pénzrendszert. Ha létezik egy lokális fizetőeszköz, akkor annak használatát is be lehet vezetni a felsőoktatási intézmény egyes egységeiben a díjak, vételárak megfizetésére, ezzel is ösztönözve a helyi kereslet növekedését.

6. KÖVETKEZTETÉSEK

A lokális versenyképesség növelése és megtartása igen fontos szerepet tölt be napjaink gazdaságpolitikájában. A társadalmi jólét növeléséhez elengedhetetlen a helyi közösségek jólétének, életszínvonalának javulása, mely magával vonja a versenyképesség növekedését is.

A helyi, illetve regionális gazdaság fejlesztésében kiemelt szerepet töltenek be a felsőoktatási intézmények számos aspektusból. Egyrészt hozzájárulnak a foglalkoztatáspolitikai célok eléréséhez, azáltal, hogy a felsőoktatásban végzett hallgatók, illetve az alkalmazottak által

magasabb átlagjövedelem érhető el a régióban, valamint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között statisztikailag igazoltan alacsonyabb a munkanélküliségi ráta. A felsőoktatási intézmények ezen kívül a gazdasági és társadalmi folyamatokra, jellemzőkre is kedvezően hatnak, a jövedelmi, a tudás és a kulturális hatás által. A jövedelmi hatás a helyi gazdaságban megjelenő kereslet révén élénkíti a vállalkozások forgalmát. A tudás hatás az innováció és a K+F tevékenység pozitív tényezőit veszi figyelembe. Míg a kulturális hatás a hasznosan előltöltött szabadidő és a kulturált környezet kialakítására helyezi a fókuszot.

Ha a felsőoktatási intézmények működését összekapcsoljuk egy másik gazdaságélénkítő helyi kezdeményezéssel, akkor azt tapasztaljuk, hogy a két rendszer előnyei összeadódnak, ezzel is hozzájárulva a versenyképes helyi gazdaság kialakításához. Azt feltételezve, hogy a jövedelmek 10%-át egy vidéki felsőoktatási intézmény esetében a munkavállalók helyi pénzben kapják meg, számszerűsítettük a jövedelmi hatás mértékét. 734 fő alkalmazottal számolva az adott településen, illetve a vonzáskörzetében megjelenő kereslet éves szinten közel 80 millió forintot jelent.

A fenti kedvező hatást ki lehet bővíteni a hallgatók fogyasztásával is, azonban ez esetben vizsgálni kell a helyi pénz ismertségét, felhasználásának lehetőségeit. A Kaposvári Egyetemen végzett kutatás alapján az állapítható meg, hogy kereslet mutatkozik számos termék és szolgáltatás iránt, melyek biztosítása helyi szinten megvalósítható, azonban a felmérés időpontjában a kínálat és a kereslet összhangja nem állt fenn. Számos olyan szolgáltatás létezik, melynek vásárlásához igénybe lehetne venni egy lokális fizetőeszközt, azonban ehhez arra van szükség, hogy a fogyasztói igények kielégítése elérje a kívánatos szintet, és az alkalmazottak és a hallgatók a helyi termelőknél, vállalkozásoknál kívánják és tudják elkölteni a helyi pénzben megszerzett jövedelmüket, ezzel is növelve egy felsőoktatási intézmény jövedelmi hatását.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] CZAKÓ E.–CHIKÁN A. (2007): Gazdasági versenyképességünk vállalati nézőpontból 2004–2006. *Vezetéstudomány*, 38. évfolyam, 5. szám.
- [2] DOBBS, R.–MADGAVKAR, A.–BARTON, D.–LABAYE, E.–MANYIKA, J.–ROXBURGH, C.–LUND, S.–MADHAV, S. (2012): *The world at work: Jobs, pay, and skills for 3,5 billion people*. McKinsey Global Institute.
- [3] ECKERT, D. (2017): *So viel ist Ihr Studienabschluss im Berufsleben wert*. www.welt.de/wirtschaft/article163242993/So-viel-ist-Ihr-Studienabschluss-im-Berufsleben-wert.html
- [4] KSH (2016): A háztartások fogyasztása, 2015 (előzetes adatok alapján). *Statisztikai Tükör*, 2016. április 8.
- [5] LENGYEL I. (2003): *Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon*. JatePress, Szeged.
- [6] MAXWELL, N. L. (2006): *The Working Life: The Labor Market for Workers in Low-Skilled Jobs*. Upjohn Institute for Employment Research.
- [7] MEZEI K. (2005): A Pécsi Tudományegyetem hatása a város gazdaságára, A magyar városok kulturális gazdasága. 143–178. In: Enyedi György–Keresztélyi Krisztina: A magyar városok kulturális gazdasága. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- [8] Oktatási Hivatal (2015): *Az összes foglalkoztatott oktatók száma oktatói munkakörök szerint intézményenként, karonként*. www.oktatas.hu/felsooktatas/felsooktatasi_statistikak/!DARI_FelsooktStat/oh.php?id=fir_int_stat&fir_stat_ev=2015

- [9] SCHMILLEN, A.–STÜBER, H. (2014): Lebensverdienste nach Qualifikation - Bildung lohnt sich ein Leben lang. *IAB Kurzbericht*, Aktuelle Analysen aus dem Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung, 1/2014.
- [10] TÖRÖK Á. (1999): *Verseny a versenyképességért?* Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest.
- [11] Wages High Skilled – By Country; www.tradingeconomics.com/hungary/wages-high-skilled
- [12] Wages Low Skilled – By Country; www.tradingeconomics.com/country-list/wages-low-skilled

GONDOLATOK A HITELINTÉZETEK KÖRÉBEN BEVEZETÉSRE KERÜLŐ A NEMZETKÖZI PÉNZÜGYI BESZÁMOLÁSI STANDARDOK ALAPJÁN KÉSZÍTETT EGYEDI SZINTŰ BESZÁMOLÓRÓL

FÜREDI-FÜLÖP JUDIT¹–VÁRKONYINÉ JUHÁSZ MÁRIA²

¹adjunktus, Miskolci Egyetem, stfjudit@uni-miskolc.hu

²egyetemi docens, Miskolci Egyetem, stvjim@uni-miskolc.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A prudenciális működés egyik alappilléreként a pénzügyi intézmény köteles adatszolgáltatást teljesíteni a Magyar Nemzeti Bank (a továbbiakban: MNB) részére. A számvitelről szóló 2000. évi C. törvény 2016. január 1-jével hatályba lépett módosításával az Országgyűlés Magyarországon is megteremtette a nemzetközi pénzügyi beszámolási standardok (International Financial Reporting Standards, IFRS-ek) egyedi szintű beszámolóikban való alkalmazhatóságát. Az IFRS-ek szerinti beszámoló készítési gyakorlatra való áttérés az MNB által felügyelt szervezetek esetében főszabály szerint 2017. évtől kezdődően választható, 2018-tól válik kötelezővé, ami azonos időpontra esik a pénzügyi eszközök új besorolási modelljére történő átállással, az új IFRS 9 pénzügyi instrumentumok standard kötelező alkalmazásának kezdő időpontjával is.

Kulcsszavak: könyvvizsgálat, hitelintézetek, nemzetközi számviteli standardok

1. AZ ÁTMENETI IDŐSZAK, A 2017-ES ÉV

Az IFRS-ek hazai bevezetésének eredetileg tervezett ütemezését szemlélteti az 1. táblázat. Ebből látható, hogy a kisebb méretű hitelintézetek³ kivételével 2017-től lett volna kötelező az egyedi beszámolók szintjén ezeket alkalmazni.

A számviteli törvény módosítása alapján azonban egy év haladékot kapott a hitelintézeti szektor, és az IFRS alkalmazása először a 2018. évben induló üzleti évről készített beszámolóra kötelező, azonban a 2017. évben induló üzleti évről készített beszámolóra történő alkalmazás is megengedett.⁴

A szövetkezeti hitelintézet és a szövetkezeti hitelintézetek integrációjában részt vevő egyéb hitelintézet, valamint a Diákhitel Központ Zrt. és a Magyar Export-Import Bank Zrt. további egy év haladékot kapott az IFRS alkalmazására, hiszen azt először a 2019. évben induló üzleti

³ Kisebbségi méretű hitelintézet az olyan hitelintézet, amelynek a 2015. évben induló üzleti évről készített, könyvvizsgáló által felülvizsgált éves beszámolója mérlegének mérlegfőösszege nem éri el az 5 milliárd forintot, kivéve a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló törvény alapján összevont alapú felügyelet alá tartozó csoportba tartozó hitelintézetet.

⁴ Sztv. 177 § (55) „A hitelintézet, továbbá a hitelintézettel egyenértékű prudenciális szabályozásnak megfelelő pénzügyi vállalkozás – függetlenül attól, hogy értékpapírjait az Európai Gazdasági Térség bármely államának szabályozott piacán forgalmazzák –, az a biztosító, amelynek értékpapírjait az Európai Gazdasági Térség bármely államának szabályozott piacán forgalmazzák e törvénynek a nemzetközi pénzügyi beszámolási standardok egyedi beszámolási célokra történő hazai alkalmazásának bevezetéséhez kapcsolódó, valamint egyes pénzügyi tárgyú törvények módosításáról szóló [2015. évi CLXXVIII. törvény 4. § \(2\) bekezdésével](#) megállapított 9/A. §-át először a 2018. évben induló üzleti évről készített beszámolóra alkalmazza azzal, hogy a 2017. évben induló üzleti évről készített beszámolóra történő alkalmazás is megengedett.”

évről készített beszámolóra alkalmazza kötelezően, azonban a 2018. évben induló üzleti évről készített beszámolóra történő alkalmazás is megengedett.⁵

1. táblázat

Az IFRS-ek hazai bevezetésének eredeti ütemezése
(zöld: alkalmazás megengedett, kék: alkalmazás kötelező)

Magyarországi ütemezés 1387/2015 (VI. 12.) Korm. határozat alapján	2016. 01. 01.	2017. 01. 01.	2018. 01. 01.
Azon vállalkozások, amelyek értékpapírjait az EGT bármely tagállamának szabályozott piacán forgalmazzák			
Hitelintézetek és azzal egyenértékű prudenciális szabályozásnak megfelelő pénzügyi vállalkozások (kivéve következő pont!)			
Szövetkezeti hitelintézetek és azok integrációjában részt vevő egyéb hitelintézetek, kisebb méretű hitelintézetek			
Biztosítók (szolvencia II. szabályozás alá nem tartozó biztosító egyesületek kivételével)			
MNB által felügyelt más intézmények (pénztárak kivételével)			
Előzőekben külön nem nevesített, könyvvizsgálati értékhatár feletti cégek			
Anyavállalati döntés alapján, ha a legfelsőbb anyavállalat az IFRS szerint készít beszámolót (nem MNB által felügyelt)			

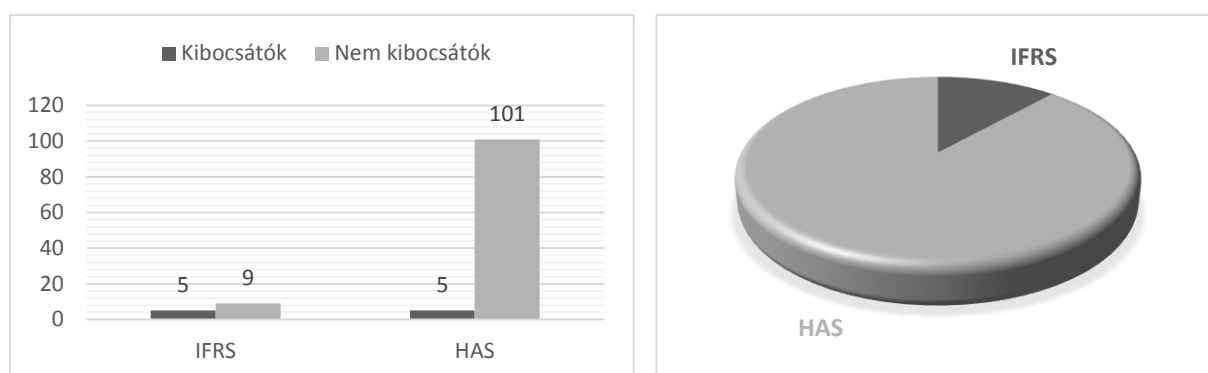
Forrás: saját szerkesztés

Az új előírások értelmében az európai uniós tőzsdék valamelyikén jegyzett cégeknek, amelyek értékpapírjait az Európai Gazdasági Térség (EGT) bármely tagállamának szabályozott piacán forgalmazzák (a továbbiakban: kibocsátók), már 2017. január 1-jét követően kötelező IFRS-ek szerinti beszámolót készíteni. A kibocsátók öt intézmény kivételével nem tartoznak az MNB felügyelete alá eső vállalkozások közé. Ahogy az az 1. ábrán is látható, a magyarországi 120 hitelintézetből 14 állt át a magyar számviteli szabályok (a számvitelről szóló 2000. évi C törvény, illetve a hitelintézetek és a pénzügyi vállalkozások éves beszámolóképzési és könyvvezetési kötelezettségének sajátosságairól szóló 250/2000. (XII. 24.) Korm. rendelet, a továbbiakban: HAS) alapján készített beszámoló készítéséről az IFRS szerint készített beszámolóra,

⁵ (67) „A szövetkezeti hitelintézet és a szövetkezeti hitelintézetek integrációjában résztvevő egyéb hitelintézet – függetlenül attól, hogy értékpapírjait az Európai Gazdasági Térség bármely államának szabályozott piacán forgalmazzák –, továbbá a Diákhitel Központ Zrt. és a Magyar Export-Import Bank Zrt. e törvény 9/A. §-át először a 2019. évben induló üzleti évről készített beszámolóra alkalmazza azzal, hogy a 2018. évben induló üzleti évről készített beszámolóra történő alkalmazás is megengedett.”

azaz a 2017. évben a havi rendszerességgű mérlegjelentések – amelyek nemcsak a felügyelet, de a monetáris politikai döntések alapját is jelentik – kétféle számviteli rendszer alapján előállított információkat tartalmaznak.

Ebben az átmeneti időszakban több problémát is meg kell oldani a különböző számviteli rendszerek alapján előállított adatok összehasonlíthatóságának biztosítása érdekében. Az IFRS számviteli szabályok alapján jelentő hitelintézetek mellett, hogy az analitikában kötelezően megőrzi a számlák korábbi bontását, párhuzamosan két mérleget készítenek: egy egységesen elemezhető tartalmú mérleget statisztikai célokra, illetve egy másik számviteli alapokon nyugvó mérlegjelentést felügyeleti célra. A magyar szabályok szerint jelentő hitelintézetek esetében is változott az egységes elvek alapján készülő statisztikai mérleg, mivel bizonyos információkat (pl. repók) IFRS szerint kell szerepeltetni. Az IFRS jelentők esetében bevezetésre került továbbá egyedi szinten is a negyedéves FINancialREPorting jelentés, a FINREP adat-szolgáltatás (SZAKÁL –SIMONNÉ SULYOK 2017).

1. ábra

A hitelintézetek egyedi beszámolójában történő IFRS átállásának megoszlása 2017-ben

Forrás: saját szerkesztés Szakál Gyöngyvér, Simonné Sulyok Brigitta:

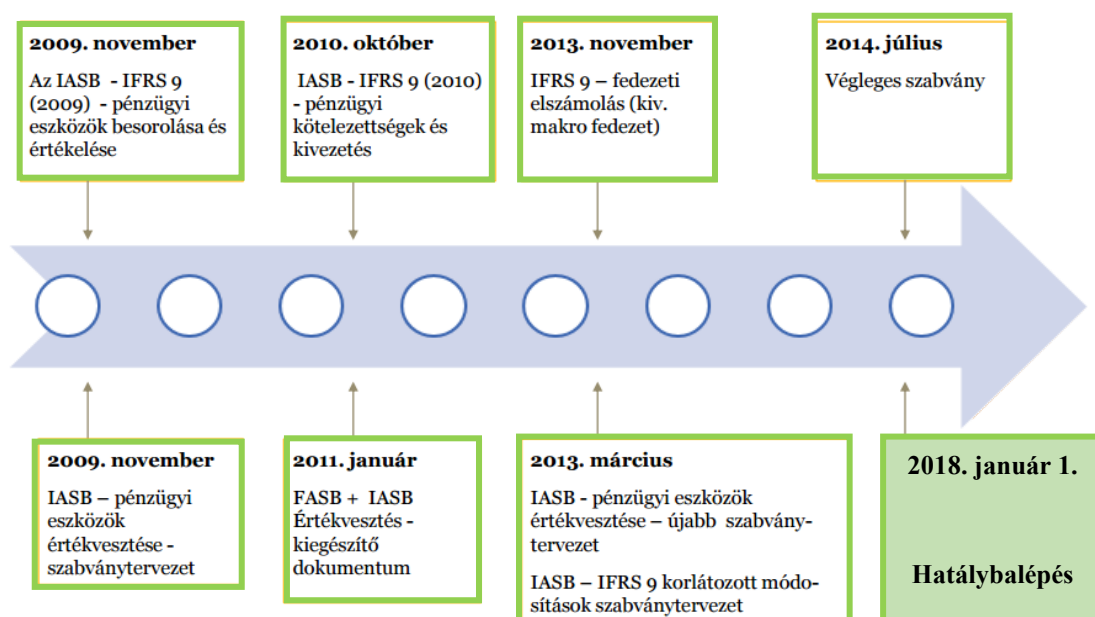
Az IFRS-ekre való átállás az MNB szemszögéből, 2017. 02. 20. adatai alapján

2. 2018 KIHÍVÁSAI, VÁLTOZÁSAI

2018 – annak következtében, hogy valamennyi magyarországi székhelyű hitelintézet, hitelintézettel egyenértékű prudenciális szabályozásnak megfelelő pénzügyi vállalkozás részére kötelező lesz az IFRS-ek alkalmazása – pozitív változást jelent, egyszerűbb helyzetet ígér. De ez az időszak sem lesz problémamentes, mivel 2018. január 1-től hatályba lép az IFRS 9 pénzügyi instrumentumok standard, amelynek végleges változatát a Nemzetközi Számviteli Standard Testület (IASB) 2014 júliusban tette közzé. Ahogy azt a 2. ábra is szemlélteti az IFRS 9 az IAS 39 Pénzügyi instrumentumok: Megjelenítés és értékelés standardot váltja fel 2018. január 1-jén vagy azt követően kezdődő éves időszakokra vonatkozóan, bár korábbi alkalmazása megengedett.

Az új szabvány célja, hogy egyszerűsítse a pénzügyi instrumentumok számviteli kezelését és megoldást adjon a közelmúlt pénzügyi válsága során észlelt hiányosságokra. (MNP, 2016) Az új, az IAS 39-et felváltó IFRS 9 standardot az Európai Unió is befogadta, és 2016. november 29-én az *Európai Unió Hivatalos Lapjában* is megjelent.⁶

⁶ Letölthető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2016:323:TOC>

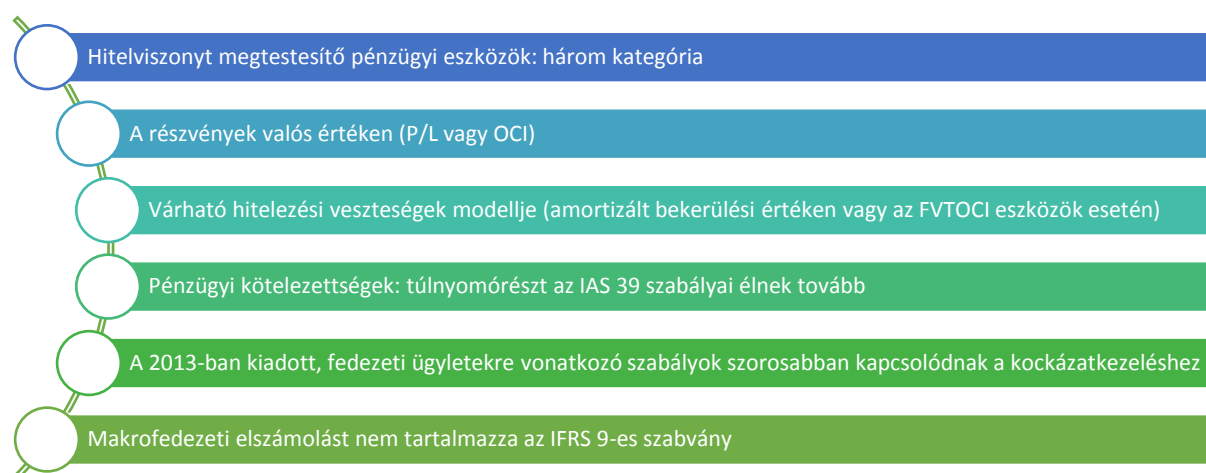

2. ábra

Az IFRS 9 ütemezése

Forrás: Könczöl Enikő: Az IFRS szabványok változásai és hatásuk a magyar beszámolókra, www.mkvk.hu/szervezet/tagozatok/ptt/eloadasok

Az IFRS 9 pénzügyi instrumentumok szabvány – amint az a 3. ábrán is látható – megváltoztatja a pénzügyi eszközök besorolására, értékelésre vonatkozó előírásokat, és új, várható hitelvesztéseken alapuló értékvesztési modellt tartalmaz. Továbbá új követelményeket vezet be az úgynevezett „sajáthitel-kockázat” kérdésének kezelésére, amely alapján a valós érték opció keretében az eredménnyel szemben valós értéken elszámolt (értékelt) pénzügyi kötelezettségek hitelkockázata változásainak hatását az egyéb átfogó eredményben kell bemutatni. Az egyes kitettségekhez kapcsolódó fedezeti ügyletek elszámolásával kapcsolatban az IFRS 9 új iránymutatást tartalmaz, melyek összehangolják a fedezeti ügyletek elszámolását és a kockázatkezelést, valamint a kockázati összetevők szélesebb körére vonatkoztatják ezen új elveket. (ESMA, 2016)

3. ábra

Az IFRS 9 által kezelt legfontosabb témák

Forrás: saját szerkesztés Könczöl Enikő: Az IFRS-szek változásai, a legutóbb kiadott IFRS-szek fejleményei – avagy van-e ennek hatása a magyar beszámolókra, <http://www.mkvk.hu/szervezet/tagozatok/ptt/eloadasok> alapján

A 4. ábra a pénzügyi eszközök kategóriáit mutatja be a régi és az új standard előírásai alapján. Az IAS 39 szerint a pénzügyi eszközök csoportosítás inkább az eszközök fajtája szerint történt, az IFRS 9-ben viszont az értékelési módszer alapú kategorizálás az elsődleges, amely alapján megkülönböztetésre kerülnek az amortizált bekerülési értéken értékelt eszközök és a valós értéken értékelt eszközök.

IAS 39	IFRS 9
<ul style="list-style-type: none"> •eredménnyel szemben valós értéken értékelt pénzügyi eszközök, •értékesíthető pénzügyi eszközök (valós értéken, saját tőke), •lejáratig tartandó pénzügyi eszközök (amortizált bekerülési értéken) •valamint kölcsönök és követelések (amortizált bekerülési értéken) 	<ul style="list-style-type: none"> •az amortizált bekerülési értéken értékelt eszközök •a valós értéken értékelt eszközök: <ul style="list-style-type: none"> •tőke instrumentumok - (értékvesztés nem kerül elszámolásra, értékesítés eredménye nem jelenik meg az eredménykimutatásban), •adósság instrumentumok – valós értéken egyéb átfogó eredményen (OCI) keresztül, •eredménykimutatáson keresztül valós értéken értékelt eszközök.

4. ábra
Pénzügyi eszközök kategóriái
Forrás: saját szerkesztés

3. A VÁRHATÓ HITELVESZTESÉGEKEN (ECL) ALAPULÓ ÉRTÉKVESZTÉSI MODELL

Az IFRS 9 szabályozás előírja, hogy az értékvesztés összegét a várható hitelezési veszteségek alapján állapítsák meg. A várható hitelveszteségeket a hitelveszteségeknek a nemteljesítés bekövetkezésének kockázatát tükröző kockázati súlyok alkalmazásával számított súlyozott átlagaként kell meghatározni.

Ennek megfelelően a hitelkockázatok mérése mostantól nem kizárólag a kockázatkezelők feladata, a megfelelés érdekében a kockázatkezelési és számviteli területek együttműködése szükséges, a korábbi modellek számviteli célú módosítása és hasznosítása mellett.

Az értékvesztés számítás során az egyedileg nem jelentős és nem bedőlt ügyletekre kollektív, modell alapú számítás is alkalmazható, amely során a hasonló hitelkockázatu ügyletek csoportjait elkülönítetten kell kezelni.

$$\text{Várható veszteség mértéke} = PD * LGD * EAD \quad 1)$$

ahol:

PD – a bedőlési valószínűség (“probability of default”)

LGD – a bedőlés esetén realizált várható veszteségarány (“loss given default”)

EAD – a bedőléskor fennálló kitettség mértéke (“exposure at default”).

A paraméterek szorzatai segítségével meghatározandó a várható élettartam különböző időpontjaira⁷ vonatkozó várható veszteség mértéke, majd egy megfelelően megválasztott diszkontrátával az egyes időpontokra számszerűsített pénzáramlás hiányok jelenértéke. (GERGELY 2017)

Az IFRS 9 értékvesztési modellje alapján a várható hitelezési veszteségek meghatározásához a pénzügyi instrumentumokat a következő három kategória valamelyikébe kell besorolni és a besorolásnak megfelelően kell kezelni:

1. Teljesítő pénzügyi instrumentumok esetén, illetve az instrumentumok kezdeti megjelenítésekor a következő 12 hónapban várhatóan bekövetkező default események alapján becsült veszteségekre kell értékvesztést elszámolni,
2. Jelentős hitelkockázat növekedést mutató eszközök teljes élettartam alatt várható veszteségét el kell számolni,
3. Nem teljesítő pénzügyi eszközök esetén szintén a teljes élettartam alatt várható veszteséggel kell számolni. (SZAKÁL 2016)

A hitelminőség romlásának mérésére szolgáló bedőlés valószínűségének (PD) változása alapján a kategóriák között mindkét irányú átjárás lehetséges. A bedőlési valószínűség becslésére kialakított PD-modelleknek mind egyéves, mind várható élettartam alatti bedőlési valószínűség számszerűsítésére alkalmasnak kell lenniük. A bevezetendő modellek közötti választás az intézmény méretétől, portfóliójának karakterisztikájától, valamint a korábban alkalmazott kockázati modellek struktúrájától is függ.

Az IFRS 9 szerinti bedőlés esetén valószínűsíthető veszteség (LGD) becslési követelmények alapján egy átlagos, várható veszteségrátát kell számszerűsíteni, amelyhez szükség van a megfelelő, részletes számításokat lehetővé tevő megtérülési adatbázisok kialakítására, historikus adatokkal való feltöltésére.

Bedőléskor fennálló kitettség (EAD) becslését a különböző kockázati jellemzőkkel bíró részportfóliókra elkülönülten kell végrehajtani, a számítás időtartamaként alapesetben a maximális szerződéses időtartamot kell tekinteni, ami alatt a hitelkockázatnak való kitettség fennáll. Számítása során figyelembe kell venni a szerződés szerint tervezett törlesztéseket, előtörlesztések várható mértékét, havi túlfizetések mértékét, hitelkeretek kihasználtságának változásait, valamint a bedőlést megelőzően kezdeményezett kockázatkezelési lépések várható hatásait is. A becsléseket nem elegendő a historikus adatokra alapozni, a jelen körülményekre, jövőre vonatkozó várakozásokat is fel kell használni, a konkrét módszer kialakítása természetesen függ az adott intézmény méretétől, üzleti tevékenységének kockázatosságától, valamint a korábban alkalmazott kockázatmérési eljárásoktól. (GERGELY 2017)

4. A HITELINTÉZETEKRE VONATKOZÓ KÜLÖNÖS MEGFONTOLÁSOK

Az IFRS 9 új besorolási, valamint értékvesztés modellje jelentős hatással lesz a pénzügyi intézményekre, különösen azok IT- és kockázatkezelési rendszereire.

Az új értékvesztés modell komplexitása és a becslések jelentősége miatt a szabályozók (az Európai Értékpapír-piaci Hatóság [ESMA] és az Értékpapír-piaci Felügyelet Nemzetközi Szervezete [IOSCO]) úgy látják, hogy a vezetői megítéléseket, becsléseket és feltételezéseket

⁷ Például havi, negyedéves vagy éves bontásban.

bemutató széles körű közzétételek elengedhetetlenek a pénzügyi kimutatások felhasználói számára, hogy megítélhessék az adott hitelintézet hitelezési kockázatnak való kitettségét.

A pénzügyi intézményektől az IFRS 9-re történő áttérés vonatkozásában várt főbb közzétételek a következők:

- Az IFRS 9 fő koncepciói megvalósításának részletes bemutatása (pl. pénzügyi eszközök besorolása, üzletimodell-teszt, a várható veszteség becsléséhez használt modellezési technikák és becslések, előremutató információk figyelembevétele stb.), ahol releváns, a jelenlegi megközelítéstől való eltérések kiemelése.
- Az IFRS 9 bevezetési ütemterve, az áttérés során alkalmazott mentesítések bemutatásával (pl. összehasonlító adatok az első alkalmazáskor).
- Az IFRS 9 pénzügyi helyzetre, pénzügyi teljesítményre és tőkére gyakorolt lehetséges hatásának számszerű bemutatása, amennyiben az ismert, vagy mértékére ésszerű becslés adható, ezek hiányában minőségi közzétételek a várt hatás nagyságrendjéről. (SZARKA – LEDACS 2017)

5. FELKÉSZÜLÉS AZ IFRS 9 ALKALMAZÁSÁRA

Az Európai Bankfelügyeleti Hatóság (EBA) hatástanulmánya az európai hitelintézetek felkészülési gyakorlatának vizsgálatáról [2016. október 10-én jelent](#) meg. Az egyes témakörök kapcsán megfogalmazott ajánlásai a következők:

- A szervezeti egységeket, a fő üzleti funkciókat (hitelkockázati szakértőket, számvizsgáló bizottságokat és igazgatótanácsot) be kell vonni, illetve a szerepeket és felelősségi köröket egyértelműen hozzá kell rendelni.
- Megalapozott politikákat és eljárásokat kell kialakítani a várható hitelezési veszteség (ECL) mérésére használni kívánt modellek megfelelő validálása érdekében.
- Pénzügyi eszközöknek meg kell változtatni a besorolási és értékelési követelményeit az új előírásoknak megfelelően.
- Az értékvesztés meghatározása érdekében fel kell használni minden ésszerű és elfogadható információt, amely a csoportos vagy egyedi kitettség szempontjából releváns és szükséges.
- A prudenciális és számviteli modellek összehangolásánál figyelembe kell venni a lehetséges szinergiákat.
- Az IFRS 9 értékvesztési követelményeinek központosítása növeli a csoporton belüli alkalmazás következetességét, ugyanakkor figyelembe kell venni a leányvállalatok helyi sajátosságait, mivel ez biztosítja, hogy az ECL becslése tükrözze a sajátosságokat.
- ECL-mérési módszertan esetében a portfóliók újraszegmentálására és/vagy az ECL további kiigazításaira lehet szükség, így rendszeresen felül kell vizsgálni a szegmentáció helyességét.
- Az IFRS 9 értékvesztési követelményei között szereplő előretekintő információk beépítése során több forgatókönyvet kell készíteni, és bár nem elvárás minden lehetséges forgatókönyv figyelembevétele, a figyelembe vett forgatókönyveknek tükrözniük kell a lehetséges kimenetek reprezentatív mintáját.
- Az IFRS 9 rendelkezésre álló egyszerűsítéseinek alkalmazása esetén (pl. „30 napos késedelemben lévő” kritérium) amennyiben az torzítást eredményez meg kell fontolni a kiigazításokat. (EBA 2016)

Az Európai Értékpapír-piaci Hatóság (ESMA) nyilvános közleményt adott ki az IFRS 9 végrehajtásakor megfontolandó kérdésekről, mely 2016. november 10-én jelent meg.

Ez alapján a legtöbb esetben helyes lenne már a 2017. évi éves pénzügyi beszámolót megelőzően tájékoztatással szolgálni a számviteli politikák változásairól, illetve közzétenni „*az ismert vagy ésszerűen megbecsülhető azon információkat, amelyek relevánsak annak értékeléséhez, hogy az új IFRS alkalmazása milyen hatással lesz a gazdálkodó egység pénzügyi kimutatásaira a kezdeti alkalmazás időszakában*”. Ezek a követelmények minőségi és mennyiségi információkat egyaránt felölelnek, és céljuk a pénzügyi kimutatások felhasználói számára előzetesen lehetővé tenni azon hatások megértését, amelyeket az új standard jövőbeli alkalmazása fog gyakorolni a gazdálkodó egység pénzügyi helyzetére és teljesítményére. Az ESMA többek között az alábbi kérdéseket hangsúlyozza:

- Ellenőrizni kell, hogy az IFRS 9 végrehajtásakor a csoporton belül konzisztens módon értik és alkalmazzák az IFRS 9-et.
- IT- és/vagy kockázatkezelési rendszerek változásaival kapcsolatos várható hatások fényében kellő időben kell megkezdeni a végrehajtási feladatokat.
- Releváns közzétételekre van szükség a vezetői döntésekről, a becslésekről és a feltevésekről.
- IFRS Értelmezési Bizottságnak (IFRS IC) benyújtott IFRS 9 alkalmazásával kapcsolatos ügy(ek) értelmezését, illetve az IFRS pénzügyi instrumentumok értékvesztésével foglalkozó áttérési csoport (ITG) ülések összefoglalóit (amelyek nem szolgálnak kötelező iránymutatással, de rámutatnak a standardok néhány specifikus elemére) érdemes figyelembe venni az IFRS 9 végrehajtásakor. (ESMA 2016)

IRODALOMJEGYZÉK:

- [1] EBA (2016): *Report on results from the EBA impact assessment of IFRS 9*. www.eba.europa.eu/documents/10180/1360107/EBA+Report+on+impact+assessment+of+IFRS9, Letöltés ideje: 2017. 03. 05.
- [2] ESMA (2016): *PUBLIC STATEMENT Issues for consideration in implementing IFRS 9: Financial Instruments*. www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/2016-1563_public_statement-issues_on_implementation_of_ifrs_9.pdf, Letöltés ideje: 2017. 03. 05.
- [3] GERGELY SZABOLCS (2017): *Kockázatok modellezése az IFRS 9 előírások tükrében*. <http://blog.kpmg.hu/2017/03/kockazatok-modellezese-az-ifrs-9-eloirasok-tukreben/>, Letöltés ideje: 2017. 03. 05.
- [4] KÖNCZÖL ENIKŐ (2015): *Az IFRS-szek változásai, a legutóbb kiadott IFRS-szek fejleményei – avagy van-e ennek hatása a magyar beszámolókra*. www.mkvk.hu/szervezet/tagozatok/ptt/eloadasok, Letöltés ideje: 2017. 03. 05.
- [5] MNP (2016): *An Overview of IFRS 9 Financial Instruments vs. IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement January 2016*. www.mnp.ca/Style%20Library/mnp/images/pdf/2016%2001%20IFRS%209%20vs.%20IAS%2039%20Guide%20-%20FINAL.pdf, Letöltés ideje: 2017. 03. 05.
- [6] SZAKÁL GYÖNGYVÉR – SIMONNÉ SULYOK BRIGITTA (2017): *Az IFRS-ekre való átállás az MNB szemszögéből, Bosnyák János Konferencia, Budapest, 2017. 02. 20.*

- [7] SZAKÁL GYÖNGYVÉR (2016): *Az IFRS 9 várható veszteség alapú értékvesztés elszámolási modelljére való áttérés kihívásai*. www.mnb.hu/letoltes/16-02-08-szakal-gyongyver-az-ifrs.pdf, Letöltés ideje: 2017. 03. 05.
- [8] SZARKA-LEDACS EMESE (2017): Nyakunkon az új sztenderdek <http://blog.kpmg.hu/2017/02/nyakunkon-az-uj-sztenderdek/>, Letöltés ideje: 2017. 03. 05.

THE THEORETICAL BACKGROUND OF INTRODUCING DEFERRED TAX

VIVIEN JAKKEL

PhD student, University of Miskolc, stjakkel@uni-miskolc.hu

SUMMARY

The aim of globalisation in the economy is that different countries' economic organisations will be able to compare their performance by coherent rules, due to the introduction of international accounting standards. From 2005 in Hungary it is also compulsory for the firms quoted on the stock exchange to make consolidated annual report by IFRS. From 2007 those companies which trade with securities embodying credit condition also make their consolidated report by IFRS. Firms, not quoted on the stock exchange can chose which norm system they make their consolidated (combined) annual report by. After 1st January 2016, legislators made it possible for rules and laws in connection with IFRS to be able to included in the Hungarian legislation. We can get to know the term of deferred tax as a revenue of differences identified in connection with accounting and taxation regulations. The aim of it is that the tax positions of taxpayers not to change depending whether they make their report on the basis of IFRS or by domestic regulation. Deferred tax is nothing else than corporate taxes' effects representation when law prescribes applying different base modification items such as amortization, development reserve, provision, provision of trade receivables, losses carried over in the previous years with which differences between accounting result and tax base can be revised.

Keywords: globalisation, IFRS, taxation, accounting, differences, deferred tax

1. INTRODUCTION, AIMS

The aim of globalisation in the economy that enterprises existing in different countries will be able to compare their performance by common rules. (PÁL 2014) For increasing comparability, an integrated regulation method – the international standards, first IAS then IFRS – were introduced. The aim of the system is to create a regulation system which can be applied anywhere in the world. (BARTHA et al. 2013) In 2002, by beginning the Norwalk Treaty and harmonising the standards, the two global regulations' approximation and the US GAAP and the IAS & IFRS were realised as the two norm systems. (PÁL 2014) The Hungarian Accounting Law is based on the principles of the European Union, due to it the adoption of international accounting standards take place through the regulation of EU. In Hungary standard setting bodies strive for – in case of changes in connection with IAS/ IFRS – the domestic regulation to be realised by applying the international accounting standards and frameworks. (PÁL 2014) Thanks to the integration and acceptance of international standards, a new coherent accounting system is created which the financial reports will be easily compared with and they can be applied and reached anywhere. (BARTHA et al. 2013) From 2005 in Hungary, it is compulsory for the firms quoted on the Stock Exchange, to make their annual consolidated report by the IFRS, moreover from 2007 those economic companies, which trade with securities ensuring credit condition, also make their consolidated report by IFRS. Firms – not quoted on the Stock Exchange – can chose from which norm system of global regulation they make their consolidated (combined) annual report by. Conversion to IFRS implies not just changing the form of reports but it also

causes changes in the lines and result categories of reports created on the basis of accounting law and tax base of tax types. (GYÁNYI 2017) Deferred tax belongs to these types. After 1st January 2016, legislators made possible that the rules and laws in connection with IFRS are suitable for being included into the Hungarian legislation. (GYÁNYI 2017)

2. DETERMINATION OF THE DEFERRED TAX'S DEFINITION

Accounting is a “tool” for market actors which gives insight into the company’s financial position and structure. The aim of the report made by the data based on accounting regulation is to give a clear and trustworthy view of the enterprise’s financial, property and income situation. The main aim of economic organisations is to have revenue from which the government wants to have profit with the help of governmental income tax. As a result of it the general consequence can be drawn that accounting focuses on the enterprises financial situation while tax laws, rules concentrate on the market actors’ taxable income.

In Hungary, the accounting result of the different economic years is taken to be a base when the tax base is determined, but the different correction factors can deform the previously mentioned trustworthy, real and true picture. In connection with the two regulations, we can get to know the definition of deferred tax as without revealing the deforming factors originated from tax rules, financial data are not determined properly, and as accounting law includes that not just the current term but the future effects of different economic events must be determined. In international accounting regulation – a so called – IAS 12 Income Taxes Standard was realised to eliminate the differences. (KOVÁCS–MOHL 2012)

Thanks to the several different approaches derived from the determination of the income’s definition, tax law does not fully accept the earnings before taxes as tax base as it contains different correction items which compensate the differences “between” result and tax base. In the case when difference does not occur as a permanent “problem” but temporarily, then deferred tax assets liability must be created for it. In this case a question occurs what we mean by temporary difference is realized when assets and liabilities are evaluated in a different way on the basis of the two mentioned regulations. Deferred tax is nothing else than the statement of corporate tax effect(s) for the future which is not interrupted by domestic regulation in case of single reports, but it can be applied in case of consolidated ones. (BOROS et al. 2013)

3. THE MOST COMMON TAX BASE MODIFYING ITEMS

Due to the fact that the differences between result and tax base will be able to compensate different tax base modifying items’ applications are determined by the law. Hereinafter I would like to represent these items:

1. Amortization: accounted amortization is a tax base increasing item which means tax liability for us, for example we buy a tool today and we account its depreciation in 5 years. When we buy it we know that we have to pay the possible tax at the end of the fifth year, which tax does not have to be represented individually according to the Hungarian accounting regulation but international regulation treats it as deferred tax. (Internet 1)
2. Development reserve: In the tax year when we constitute the development reserve we don’t have tax liability. Moreover, when the development reserve is used for purchasing an asset,

which depreciation is not regulated by tax law – we have tax liability mentioned previously which implies deferred tax payment for us. If the sum of development reserve is not used fully, in this case the unused amount behaves as a tax base increasing item. [IAS 12]

3. Provision: In the tax year when we establish a provision, the tax base modifying item is shown as an increasing item according to the regulation. However, when the provision is used, it becomes deductible as a tax base increasing item, so it appears as deferred tax asset. (Internet 1)
4. Trade receivables' impairment: In this case two opportunities occur:
 - buyer(s) pay(s) their/his demand
 - it is accounted as defaulted exposure,so the tax base increasing amount returns and becomes tax base decreasing item so tax liability rises. (Internet1)
5. Losses carried over from the previous years: economic organisations can account their losses against their revenue as a tax base decreasing item as tax liability is not occurred after actual losses. On the basis of the standard's regulation, deferred tax liability can be shown for the actual loss if the reason(s) of losses can be surely reversed or ceased. (Internet 1)

4. DEMONSTRATION OF DEFERRED TAX AND THE APPLICATION OF THE TAX BALANCE SHEET

Actual taxes existing due to the tax authority must be presented as tax liability until they are not settled financially. Moreover because of paid advance tax overpayment so demand can be arisen. Temporary differences mentioned above must be represented as deferred tax asset or deferred tax liability. In case of deferred tax, a tax key must be calculated with which will be in force as expected realization. Demand can be shown in that case if the market actors, enterprises reach a taxable payment from which taxable result will be realised so temporary difference will be able to deducted. Deferred and actual tax lines cannot be contracted with other account items. In the balance sheet deferred tax assets are accounted among assets will deferred the liabilities are always among long-term liabilities. On the contrary, in the statement of revenue and expenditure actual and deferred taxes are presented cumulatively, where the amount of tax expense is performed with negative sign so as tax revenue . (LAKATOS et al. 2013)

A balance-based accounted method is needed for determining temporary differences which aim is based on the determination of cumulative differences. So market actors must make the tax and accounting balance sheet too, that helps the development of differences between the two balance sheets which must be considered in case of determining the tax base of deferred tax. Tax balanced sheet showing the value of assets and liabilities – must be compared to the report composed by IFRS. (LAKATOS et al. 2013) Differences organised from making financial reports based on Hungarian or international accounting, such as evaluation and presentation procedures are resulted in further temporary differences. (Internet 3) Statement of deferred tax happens in two steps. (LAKATOS et al. 2013)

Deferred taxes give us accurate information in that case when they are supported by complete calculations and methodically continuous definition that carry trustworthiness mentioned previously. (Internet 2)

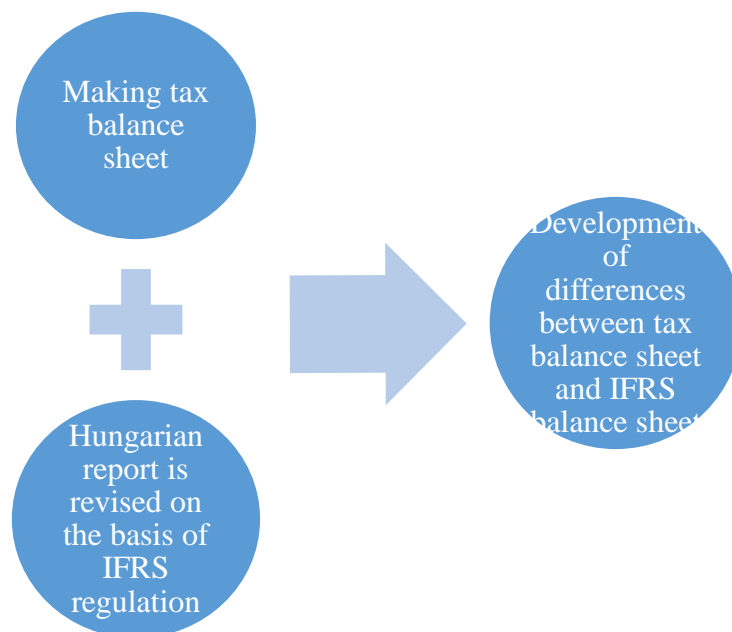

Figure 1
Process of determining deferred tax (LAKATOS et al. 2013)
Source: own structure

5. CONCLUSION/SUMMARY

Due to the globalisation in the economy for increasing comparability an integrated regulation method first IAS then IFRS were introduced. Thanks to the permanent transition of account still going on, modifications had to be done in tax law too when changing to international accounting standards. In Hungary, the different economic years' accounting results are considered as a base while determining tax base but different correction items can deform the trustworthy, real and true picture of reports. In connection with the accounting and taxation regulation, we could get to know the term of deferred tax. As a result of the fact that tax law does not fully accept the earnings before taxes as tax base, regulation intends to compensate the differences between tax base and result with applying different correction items. These differences occur when assets and liabilities are evaluated in a different way by the two regulation. The aim of the new regulation is not changing taxpayers' tax position depending on whether on the basis of IFRS or by domestic regulation they make their report.

REFERENCES

- [1] BARTHA, Á.–GELLÉRT, H.–MADARASINÉ dr. Sz. A. (2013): *Nemzetközi számviteli ismeretek*. Perfekt Kiadó, Budapest.
- [2] BOROS, J.–BOSNYÁK, J.–PAVLIK, L.–PÁL, T.–RÓZSA, I. (2013): *Nemzetközi Számviteli Beszámolósi Rendszerek tananyag*. II. kötet. BCE egyetemi jegyzet, Magyar Könyvvizsgáló Kamara Oktatási Központ Kft., Budapest.
- [3] GYÁNYI, T. (2017): *Az IFRS adózási vonzatai*. Letöltve 2017. október 27-én, a WTSKlient weboldáról: <http://wtsklient.hu/2017/05/03/az-ifrs-adozasi-vonzatai/>

- [4] KOVÁCS, D.–MOHL, G. (2012): A számvitel és az adózás kapcsolata – nemzet(köz)i példák. *Számvitel – Adó – Könyvvizsgálat (SZAKma)*, 54. évf., 7–8. szám, július–augusztus.
- [5] LAKATOS, L. P.–KOVÁCS, D. M.–MOHL, G.–RÓZSA, I.–MADARASINÉ dr. Sz. A. (2013): *A nemzetközi pénzügyi beszámolási standardok elmélete és gyakorlata*. Magyar Könyvvizsgálói Kamara, Budapest.
- [6] PÁL, T. (2014): *A számvitel nemzetközi gyakorlata napjainkban*. Letöltve 2016. március 28-án, a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar weboldalról: [http://gtk.uni-miskolc.hu/files/3039/Nemzetközi+számvitel+\(szerkesztett\)+1-6.pdf](http://gtk.uni-miskolc.hu/files/3039/Nemzetközi+számvitel+(szerkesztett)+1-6.pdf).
- [7] IAS 12 Nyereségadókat standard.
- [8] Internet1: <http://ado.hu/rovatok/szamvitel/a-magyar-tarsasagi-ado-halasztott-adot-eredmenyezo-tetelei>.
- [9] Internet2: www.ribz-consulting.com/halasztott_adok_alkalmazasok_es_modellek.
- [10] Internet3: http://perfekt.blog.hu/2017/08/23/ias_12_jovedelemadok.

A MODERNKORI PÉNZÜGYI INNOVÁCIÓK ELEMZÉSE

MURÁNYI KLAUDIA

tudományos segédmunkatárs,
Miskolci Egyetem,
muranyi.klaudia90@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

A pénzügyi rendszerek működésének alappillérei a verseny és az innováció. A pénzügyi innováció megjelenése elsődleges okának tekinthetjük, hogy a piac résztvevői új eszközöket vezetnek be annak érdekében, hogy a piac, illetve a vásárlási szokások folyamatos változásaihoz képesek legyenek alkalmazkodni. Az új megoldások kialakulását, elterjedését és használatát megkönnyíti a számítástechnika fejlődése. A tanulmányban elemzésre került az általam modernkori pénzügyi innovációnak tartott elektronikus pénz és virtuális pénz, olyan szempontok alapján, mint fogalom, kialakulás, állami és hitelintézeti reagálás a megjelenésükre, megjelenési formái és típusai, kockázat, illetve szabályozás, majd összehasonlító elemzést végeztem a törvényes fizetőeszköz, elektronikus pénz és a virtuális pénz vonatkozásában.

Kulcsszavak: pénzügyi innováció, pénzrendszer, pénzügyi kultúra

1. BEVEZETÉS

A pénz egy társadalmi intézmény, így a társadalomban betöltött szerepét és formáját az adott társadalmi viszonyok határozzák meg. A gazdasági és a technikai változásoknak köszönhetően a pénz megjelenési formái is folyamatosan alakulnak az adott piaci helyzetnek és viszonyoknak megfelelően. A innovatív megoldások megjelenése a pénzügyi piacokra is jellemző. A tanulmányban foglalkozom az elektronikus pénz, mint szabályozott jogi státuszú digitális formában megjelenő pénz, illetve a virtuális pénz elemzésével, amelynek formátuma szintén digitális, azonban jogilag szabályozatlan területnek minősül ezideáig.

A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

2. A PÉNZÜGYI INNOVÁCIÓ ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Az innováció fogalmával elsőként 1934-ben Schumpeter foglalkozott a közgazdaság területén. Maga az innováció minden esetben valami újdonságot, új ötletet és kreatív szemléletet feltételez, amely lehet egy új termék, új gyártási, előállítási mód bevezetése, új piac felé fordulás, vagy iparági átszerveződés. (NAGY 2013) A gazdasági, technikai és informatikai változások kihatással vannak az elméleti szintű ismeretek változására is, mint például a döntéstámogató módszerek és a számvitel fejlődésére. (DEMÉNY–MUSINSZKI 2016)

„Pénzügyi innovációk elnevezéssel lehet összefoglalni azokat az új – értékpapírokhoz hasonló, azokat felhasználó – finanszírozási formákat (eszközöket és technikákat), amelyek még ma is egyre-másra keletkeznek.”⁸

A pénzügyi innováció megjelenésének elsődleges oka, hogy a piac résztvevői új eszközöket vezetnek be annak érdekében, hogy a piac változásaihoz képesek legyenek alkalmazkodni. Az új megoldások kialakulását, elterjedését és használatát megkönnyíti a számítástechnika fejlődése, melynek használata által, nemcsak újfajta típusú ügyletek tudnak megvalósulni, hanem pozitív hatást gyakorol az ügylet gyorsaságára és költségének csökkentésére. Egy új, innovatív fizetési megoldás kialakításához számos tényező adhat motiváló erőt, például a költségek csökkentése, a fizetés lebonyolításának gyorsasága, a biztonság kérdése, az automatizálás, illetve az integráció.

Az innovatív megoldások során feltételezhető, hogy egy hatékonyabb folyamat jön létre, amely ezáltal jelentős költségcsökkenést is eredményez. (MUSINSZKI 2016) Ugyanez elmondható a sebességről is, az innovatív megoldások valós időben teljesülnek, így a fizetés teljesítéséről, vagy éppen elutasításáról az ügyfelek azonnal megerősítést kaphatnak. A biztonság kérdése kettőseget hordoz magában: először is, lehet, hogy ez indokolja az új megoldások megvalósítását, másodsorban, az új megoldások új biztonsági kérdéseket vetnek fel, amelyek újabb kockázati elem létrejöttét indukálhatják. Azt lehet elsősorban elmondani ezekről az innovációkról, hogy a fizetések távoli hozzáféréssel való kezdeményezésére épülnek, így a fizikai azonosítás elmarad, a számítógépes környezetből adódóan a megjelenő adatahalászik és kémprogramok kihasználhatják a felhasználók számítógépben való járatlanságát, illetve jóhiszeműségét. Azonban, a túlzó biztonsági megoldások, a védekezés ezen tényezőkkel szemben, negatív irányba is befolyásolhatja egy innovatív termék elterjedését. Az automatizálás biztosítja, hogy az elektronikus adatbevitel automatikusan lebonyolíthatóak, az integráció pedig az üzleti folyamatokban valósul meg. (DIVÉKI–KESZY–HARMATH–HELMÉCZI 2010)

A pénzügyi innovációk jellemzői sajátosan alakulnak. Elsőként kiemelendő, hogy hosszú lejáratúak, ebből adódóan valódi hatása is sokkal később érzékelhető, a negatív kimenetek időbelisége nehezen meghatározható. Az új pénzügyi megoldások megváltoztathatják a felhasználók vásárlási szokásait is. Az új megoldások esetén a jövőbeli folyamatok előrejelzése nem is lehetséges, bizonytalan, múltbeli előzményekkel nem rendelkezik, hiszen a feltalálása gyakran egy új fogyasztói igény során felmerült probléma, vagy kialakult piaci résre történik a reagálás. A pénzügyi innovációkban rejlő bizonytalanságok a kockázati tényezők megítélését is befolyásolják, amely a számszerűsítést is nehezíti. A nemzetközi pénzügyi válság kitörésében/kialakulásában olyan tényezők játszottak közre, mint a globális egyensúlytalanság, szabályozói és vállalatirányítási hibák, a pénz elértéktelenedése, illetve a pénzügyi innovációk megjelenése. (BOTOS 2013)

A pénzügyi rendszer alapvető elemei a verseny és az innovációk megjelenése. A válságot megelőzően a tudatos kockázatvállalásról nem lehetett feltétlenül beszélni, ugyanis a verseny sok esetben torznak minősült, a pénzügyi innovációk kockázatai pedig nem voltak kellő mértékben feltérképezve. Az innovációk egy része a kockázatporlasztást szolgálják, ezáltal hasznosnak és szükségesnek mondhatóak. A szabályozás során éppen ezért praktikus addig korlátozni a pénzügyi termékek széles piacon való elterjedését, amíg működésük kellő mértékben nem ismertek és az esetlegesen bekövetkező rendszerkockázatokat nem képesek hatékonyan kezelni. (BOTOS 2012b)

⁸ Pénzügyi innováció fogalom meghatározása: www.econom.hu/penzugyi-innovacio/ (letöltés: 2018. 02. 03.)

Jelenleg a pénz, illetve a fizetési megoldások csoportosíthatóak jogi státusz, illetve formátum, megjelenés szerint. A jogi státusz vonatkozásában megkülönböztetünk szabályozott és szabályozatlan fizetési megoldásokat, szabályozott területnek minősülnek a bankjegyek és érmék, illetve az elektronikus pénzek, kereskedelmi banki betétek köre, szabályozatlan a virtuális pénzek, illetve bizonyos típusú helyi valuták. A formátum, megjelenés szerint lehet fizikai és digitális, fizikai megjelenése a bankjegyeknek és érméknek, illetve a bizonyos típusú helyi valutáknak létezik, míg digitális formája az elektronikus pénzeknek és kereskedelmi banki betéteknek, valamint a virtuális pénzeknek van.⁹

Már maga a pénz, mint a cserében megjelenő közvetítő eszköz is egy innovációnak, találmánynak minősül adott korban, amelynek keletkezése Kr. e. 9000 körülre tehető. (BOTOS 2012a) A pénz társadalmi intézmény, a pénzként használt dolgok, az adott társadalmi viszonyok között töltik be a pénz szerepét, így a társadalmi változások fejlődésével a pénz maga is változik. A pénzrendszerek működéséhez szükséges intézményi háttérrel, melyek állami vagy nem állami szervezetek, írott és íratlan erkölcsi és jogi normákat a különböző történelmi korokban másként alakultak, azonban a legfontosabb szabálynak tekinthető, hogy a törvényes fizetőeszköz meghatározása és kibocsátása állami monopólium. (VIGVÁRI 2013)

Az INVESTOPEDIA meghatározása szerint törvényes fizetőeszköz definíciója a következőként alakul: „a törvény által elismert hivatalos fizetési eszköz, amely felhasználható az állami- vagy magánadósság megszüntetésére vagy pénzügyi kötelezettség teljesítésére. Egy ország nemzeti pénzneme gyakorlatilag minden országban a törvényes fizetőeszköz. A hitelező köteles törvényes fizetőeszközt elfogadni az adósság visszafizetésére, valamint csak az erre feljogosított nemzeti testület bocsáthatja ki.”¹⁰

Véber Zita és Brosch Judit közös cikkükben elemezték a különböző országok törvényes fizetőeszköz fogalmait, és arra a következtetésre jutottak, hogy három elem minden ország fogalmában megjelenik:

- Sztenderdizált és államilag védett fizetőeszköz

Az arra feljogosított szerv bocsátja ki, jellemzően a bankjegyek kibocsátására a jegybankok jogosultak, míg az érmék kibocsátási jogkörével számos országban a pénzügyminisztérium rendelkezik. Magyarországon a Magyar Nemzeti Bank jogosult bankjegy- és érmekibocsátásra, melyek a törvényes fizetőeszközök.¹¹ (VÉBER–BROSCH 2013)

- Névértéken kell elfogadni

- Pénzügyi adósság, kötelezettség megfizetésére szolgáló eszköz

A hitelező csak abban az esetben nem fogadhatja el az adósság vagy kötelezettség készpénzben történő megfizetését, ha más fizetési eszközben állapodtak meg a felek. Az Európai Bizottság 2010-ben szakértői csoportot hozott létre a törvényes fizetőeszköz fogalmának értelmezése kapcsán, akik elemzéseik során azt állapították meg, hogy a törvényes fizetőeszköz jellegéről csak néhány uniós tagállam pénzügyi tárgyú törvénye rendelkezik, ugyanis a legtöbb tagállam általánosan elfogadottnak tartják a fogalmat, a magyarázatát nem látják indokoltnak. (VÉBER–BROSCH 2013)

⁹ European Central Bank: Virtual currency schemes, October 2012, 11. www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf (letöltés: 2017. 04. 10.)

¹⁰ Legal tender fogalom meghatározása: www.investopedia.com/terms/l/legal-tender.asp (letöltés: 2018. 02. 03.)

¹¹ 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról 4. § (2) bek.

3. AZ ELEKTRONIKUS PÉNZ ELEMZÉSE

3.1. Az elektronikus pénz fogalma

Az elektronikus pénz fogalma a 2009/110/EK irányelv¹² alapján: „A kibocsátóval szembeni követelés által megtestesített, elektronikusan tárolt – ideértve a mágneses tárolást is – monetáris érték, amelyet pénzeszköz átvételével bocsátanak ki fizetési műveletek¹³ teljesítése céljából, és amelyet az elektronikuspénz-kibocsátón kívül más természetes vagy jogi személy is elfogad.”¹⁴ Széplaki Valéria által megfogalmazott fogalom alapján: „az e-money olyan elektronikus fizetési eszközön tárolt digitális, hitelviszonyt megtestesítő pénzürték, amely kibocsátóját kötelezi, bemutatóra szól (anonim) és amit a kibocsátón kívül más is elfogad fizetesként.” (SZÉPLAKI 2003, 56.)

A leírt elektronikus pénz fogalmak közös elemeiként a következőket emelném ki.

Az elektronikus pénz

- egyfajta követelést testesít meg a kibocsátóval szemben,
- pénzben kifejezhető értéket képvisel,
- valamilyen elektronikus eszközön tárolt adat,
- az lehet, amit a kibocsátóján kívül más piaci szereplők is elfogadnak.

3.2. Az elektronikus pénz kialakulása

Annak ellenére, hogy a papírpénz sokkal könnyebben kezelhető eszköz, mint a nemesfém pénzek, akadhatnak olyan esetek, amikor nehézséget okozhatnak, egyszerű példaként felhozva azt a helyzetet, amikor vagy az eladó, vagy a vevő, vagy mindkét fél nem rendelkezik megfelelő címletekkel. A megoldást a nagyobb összegű fizetések esetén az olyan banki szolgáltatások adták, mint például a banki átutalás, beszedés, vagy bankkártyahasználat stb., a kis összegű fizetések (továbbiakban: mikrofizetések) esetén az érintés nélküli bankkártyák megjelenése történt. Az interneten is elterjednek azok a szolgáltatások, például tárhelyekhez vagy cikkekhez való hozzáférés, melyek a készpénz nélküli mikrofizetés lehetőségét igényelték. Az elektronikus pénzek létrejötte és elterjedése ezen igények megoldásaként születtek.

Az elektronikus pénz megjelenése az 1980-as évek végére tehető, először Japánban jelent meg, ahol nem banki intézmények (például: telefontársaságok, vasutak, kereskedők) kezdték el elfogadni más intézmények előre fizetett termékeit. A szabályozás már 1990-ben kidolgozásra került, a japán Pénzügyminisztérium és a Jegybank közösen meghatározták az előre fizetett termékek kibocsátását és felügyeletét, illetve a bejelentési kötelezettséget és a rendszeres adat-szolgáltatást. A kilencvenes évek első felében Európában is indultak törekvések az elektronikus pénz elterjedése érdekében, például Danmont Dániában, Proton Belgiumban, Quick Ausztriában, Geldcarte Németországban, melyek chipkártya-technológián alapultak. A kilencvenes évek közepén jelent meg az első elektronikus pénzt tároló chipkártya, melyek biztosították a

¹² Az Európai Parlament és a Tanács 2009. szeptember 16-i 2009/110/EK irányelve az elektronikuspénz-kibocsátó intézmények tevékenységének megkezdéséről, folytatásáról és prudenciális felügyeletéről, a [2005/60/EK](#) és a [2006/48/EK irányelv](#) módosításáról, valamint a [2000/46/EK irányelv](#) hatályon kívül helyezéséről.

¹³ „Fizetési művelet: a fizető fél vagy a kedvezményezett pénzbefizetés, -átutalás vagy -felvétel, függetlenül a fizető fél és a kedvezményezett közötti alapkötelezettségektől.” Az Európai Parlament és a Tanács 2007. november 13-i 2007/64/EK irányelve a belső piaci pénzforgalmi szolgáltatásokról és a 97/7/EK, a [2002/65/EK](#), a 2005/60/EK és a 2006/48/EK irányelv módosításáról és a 97/5/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről 4. cikkének 5. pontja.

¹⁴ 2009/110/EK irányelv 2. cikk, 2. pontja.

kártyabirtokosok közötti közvetlen pénzmozgást, ilyen volt például a Mondex Angliában. Ugyanerre az időszakra tehető az első szerveralapú elektronikuspénz-projekt elindítása, a Digicash, amely holland cég. (DIVÉKI–KESZY–HARMATH–HELMECZI 2010)

3.3. Az elektronikus pénzre való állami és hitelintézeti reagálás

Az elektronikus pénz megjelenésére való reagálás csoportosításánál figyelembe kell venni a reagáló kilétét, így lehet szó országról vagy hitelintézetről. (DIVÉKI–KESZY–HARMATH–HELMECZI 2010)

Az országok hozzáállása kétféleképpen alakult:

1. Hitelintézeti körre szűkítette az elektronikus pénz kibocsátásának jogát, ilyen ország volt például Németország. Az Európai Unióban, általánosságban azt lehet mondani, hogy a támogató hozzáállás nem volt jellemző. Az elektronikus pénzzel kapcsolatos innovatív megoldásokkal szemben az Európai Bizottság és az Európai Központi Bank is szabályozói igényüket fejezték ki, melynek első lépéseként létrehozták a 2000/46/EK irányelvet¹⁵. Az elektronikus pénz fizetési rendszerek használata egészen a benzinkutas fizetésektől, az egyetemi városok könyvtári szolgáltatásain át terjedt, széles skálán mozgott a felhasználás.
2. Egyes országok úgy gondolták, hogy a szabályozás korlátozhatja a versenyt, illetve az innovációt. Az USA-ra és más angolszász jogrendszerekre (például Ausztrália, Új-Zéland), ez a jellemző attitűd számos esetben kedvezett az e-money fizetések elterjedésének. Kiemelendő a hadsereg példája, ahol a készpénzellátás könnyítése miatt alakították ki az elektronikuspénz-rendszereket, így Boszniában, Koszovóban, Macedóniában és Hondurason ilyen módszerrel voltak képesek fizetni a telefonközpontokban, vagy éppen a kantinban. A másik lényeges elektronikuspénz-rendszer az egyetemi városokban figyelhető meg, ahol a tömegközlekedési, étkezési, parkolási és szórakozási szolgáltatások esetén volt lehetőség az alkalmazásra. (SZÉPLAKI 2003)

Hitelintézetek esetén is kétféle lépés volt megfigyelhető:

1. Kivárás, várakozó magatartás.
2. A fejlődés irányáról határozott elképzelések, például: Belgium, Hollandia, Ausztria.

A világon, sok helyen jelentek meg kísérleti projektek az elektronikus pénz kibocsátásával kapcsolatosan, azonban ezek közül több is leállt, például Finnországban 2006-tól, Portugáliában és Svédországban 2004-től, Dániában pedig már az ezredfordulón teljesen megszűnt. (DIVÉKI–KESZY–HARMATH–HELMECZI 2010)

3.4. Az elektronikus pénz megjelenési formái

Az elektronikus pénznek kétféle megjelenési formája van: a „hardveralapú”, amely általában a személyes találkozások esetén használatos, illetve a „szerveralapú”, amelyet a távolról történő fizetéshez célszerű használni. (DIVÉKI–KESZY–HARMATH–HELMECZI 2010) Mind a két kategóriának meg kell felelni bizonyos elvárásoknak, melyek a következők lehetnek. Elsőként érvényesülni kell az integritás követelményének, vagyis az adatok megváltoztatására ne legyen

¹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2000. szeptember 18-i 2000/46/EK irányelve az elektronikuspénz-kibocsátó intézmények tevékenységének megkezdéséről, folytatásáról és prudenciális felügyeletéről.

lehetőség. Letagadhatatlannak kell lenni, így hivatalosan szükséges regisztrálni az egyes tranzakciókat. A hitelességet az egyértelmű beazonosítás biztosítja, illetve a bizalmasság, amely szerint csak az érintettek tartozik az adott tranzakció. Funkcionális szempontból fontos a titkoság, megbízhatóság, a skálázhatóság, könnyű használat, platform-függetlenség, átjárhatóság, illetve a költséghatékonyság. (MÁTYÁS 2005)

A „hardveralapú” elektronikus pénz, más néven, chipkártyán tárolt elektronikus pénz, vagy elektronikus pénztárca. Ez a chipkártya alapvetően egy mikroszámítógép, amelyben processzor, memória található, ami tárolja a kártya egyenlegét. Ahhoz, hogy működőképes lehessen, szükség van egy elfogadó terminálra, fizetéskor a chipkártyán futó szoftver levonja az adott összeget a kártya egyenlegéből és ezzel egy időben, ez az összeg ráírásra kerül a terminál egyenlegére. Ebben a folyamatban nincs szükség kapcsolatra sem a bankkal, sem az elektronikus pénz kibocsátójával, nincs központi nyilvántartás, amely fedezetet vizsgál. Az eljárás teljesen offline környezetben megy végbe, a tranzakciót mindkét eszköz naplózni fogja, a terminál időről-időre jelez az elektronikus pénz kibocsátója felé, aki az egyes kártyákon lévő összegeket tudja ezáltal nyomon követni. Minden kártyához tartozik egy felső limit, amely meghatározza a maximális összeget, így egy esetleges kártyalopás vagy -elvesztés nem feltétlenül járhat nagy veszteséggel.

A chipkártyás elektronikus pénz elterjedése, használata kétféle irányba indult el:

- automatáknál (jellemzően áruautomaták, tömegközlekedés, parkolás stb.);
- a jellemzően gyors, de kis összegű fizetést igénylő helyeken (például: újságos, büfé, kávézó, „kisbolt”) (DIVÉKI–KESZY–HARMATH–HELMÉCZI 2010).

A chipkártyás megoldás például a Mondex-rendszer, melyet Angliába vezettek be már 1995-ben próbajelleggel, majd a York, Aston, Exeter és Nottingham egyetemeken kezdte meg a működést. A kártyára 100 GBP egyenleget tudtak maximálisan feltölteni a hallgatók, kezdeti időszakban még csak beléptetésre vagy személyazonosításra volt alkalmazható, később társult hozzá a fizetési funkció, melyeket bárók, könyvesboltok és kisebb kereskedők fogadtak el. Az USA-ban is az egyetemek többségében alkalmazták az ilyen megoldásokat, azonban más területen is megfigyelhetők ezek az újítások, például San Franciscóban vagy Seattle-ben a helyi közlekedési vállalatok a hosszú sorban állások elkerülése végett bocsátottak ki elektronikus pénzt. Franciaországban három kibocsátó működött, így három irányba vagy megoldással történt az elektronikus pénz felhasználása. A Monéo esetében a hagyományos kártya és a chipkártya egy kártyában testesül meg, de funkciót tekintve elkülöníthető. A Modeus kifejezetten a tömegközlekedésre szakosodott, felhasználás során nem szükséges a terminálba való behelyezés, csak egy érintés. A Mondex France megoldás a peer-to-peer átutalásokat teszi lehetővé. (MÁTYÁS 2005)

A „szerveralapú” elektronikus pénz esetén egy központi számítógép tárolja az előre fizetett értéket megtestesítő jeleket. Alapvetően olyan fizetési eljárás, amely az internetes vásárlások kifizetésére fejlesztették ki, annak érdekében, hogy biztonságosabb legyen, mint a bankkártyával történő fizetés. Az ügyfélnek nem kell személyesen találkozni a szolgáltatóval, a szolgáltató internetes honlapján regisztrál, az ennél a szolgáltatónál lévő „számlájára” jellemzően bankkártyás fizetés segítségével egyenleget tesz, amellyel vásárolni tud az internetes kereskedőnél. A legfontosabb előny az ügyfélnek, hogy a bankszámlájához hozzáférést biztosító adatait a kereskedőnek nem kell megadni. Az internetes kereskedők előnye az, hogy könnyen integrálható, olcsó, illetve lehetősége van a vásárlók széles elérésére. A kereskedő a szolgáltatónál lévő

számlájára kapja meg az ellenértéket, amelyet átutalással képes a bankszámlájára áttenni. (DI-VÉKI–KESZY–HARMATH–HELMECZI 2010)

A „szerveralapú” elektronikus pénz egyik korszakalkotó megoldása a NetCheque, Clifford Neuman nevéhez kötődik. A kilencvenes évek elején a Dél-kaliforniai Egyetem és a Pentagon támogatásával fejlesztette ki, melynek alapja az volt, hogy a klíringrendszereket az internetre is kiterjesztették. A rendszer feltehetően azért bukott meg, mert már megjelent a nyilvános kulcsú kriptográfia, ami felváltotta a hagyományos szimmetrikus kódolási algoritmust. Az egyik legnépszerűbb és a mai napig működő „szerveralapú” elektronikuspénz-rendszer a PayPal. A PayPal rendszer működését tekintve a következő: A felhasználó ingyenesen nyithat számlát a PayPal weboldalán, a regisztrációhoz és a számla megnyitásához első lépésben csak egy e-mail cím szükséges, majd egy hagyományos banki tranzakció segítségével egyenleget utal a megnyitott PayPal számlára. A PayPal rendszerben tárolt egyenlegből, pénzürtékből bárki számára lehetőség van átutalni, aki rendelkezik e-mail-címmel. Ezt a fizetési rendszert egyre több helyen elfogadják, alkalmazzák az internetes vásárlások során. (MÁTYÁS 2005)

3.5. Az elektronikus pénz kockázatai

Az elektronikus pénzek rendszere számos kockázati tényezőt hordoz magában. Egyes nézetek szerint az elektronikus pénz elterjedése nagy veszélyt jelenthet a jegybankok pénzkibocsátási monopóliumára, a monetáris politika hatékonyságára, illetve a seigniorage bevételekre. Mint már az előzőekben kifejtettem, az Európai Unió szabályozott keretek között képzelte el az elektronikus pénz rendszerének megvalósítását, ám ehhez az intézmény szempontjából szükséges kockázatok, valamint az ezzel kapcsolatos szabályozói kihívások azonosítására volt szükség. Az állam fellépése azért is lehet indokolt, mert az elektronikus pénzt kibocsátó intézmények (továbbiakban: kibocsátók) azáltal, hogy befogadja az ügyfelei pénzét, betétgyűjtést végez, amely a rendszerkockázat fő forrása. A kibocsátó esetleg fizetési nehézsége, csődje, kihat a többi piaci szereplőkre, így szélesebb körben gondolkozva, akár továbbgyűrűződéshez is vezethet a gazdaságban. A rendszerkockázat forrása a kibocsátók hitelkockázata csökkentethető a tőkekövetelmények, szigorú működési feltételek bevezetésével és a befektetési politika szabályozásával. A likviditási kockázat csökkenhet a befektetési szabályok megalapozottságával. Az elektronikus pénz innovatív volta miatt főleg a kezdeti időszakban, jogi kockázatot is hordoztak magukban, mivel a jogok és kötelezettségek köre nem volt tisztázott a felek számára. Az anonimitás miatt felmerülhet a pénzmosási tevékenység elterjedése, illetve az erkölcsi kockázat részeként merül fel a betétbiztosítás kiterjesztése. (SZÉPLAKI 2003)

3.6. Az elektronikus pénz jogi szabályozása

Az elektronikus pénzre vonatkozó joganyag vizsgálata során az mondható el, hogy az Európai Unióban irányelvi formában valósult meg, melyet az egyes tagállamok implementálni kötelesek a joganyagukba. Az elektronikus pénz fogalmának ismertetése során már kitértem a jelenleg hatályos irányelv (2009/11/EK irányelv) vonatkozó rendelkezésére. A témában elsőként a 2000/46/EK irányelv hozott szabályokat. A hatályos irányelvnek fontos megállapítása, hogy lehatárolja a kibocsátók intézményi körét, illetve az általános prudenciális szabályokat.

A magyar szabályozásra a hitelintézetek és pénzügyi vállalkozásokról szóló törvény,¹⁶ illetve az egyes fizetési szabályokról szóló törvény¹⁷ lesznek irányadóak. A Hpt. hatályos rendelkezései megállapítják, hogy az elektronikus pénz kibocsátása a pénzügyi szolgáltatások közé sorolandó, illetve az elektronikus pénz fogalmát is meghatározza az uniós irányelvnek megfelelően. A Hpt. a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök között is nevesíti az elektronikus pénzt.¹⁸ Az egyes fizetési szabályokról szóló törvény megállapítja az elektronikus pénz kibocsátóját, ami a Magyar Nemzeti Bank és a Magyar Államkincstár, valamint az a hitelintézet, elektronikus pénz kibocsátó intézmény, Posta Elszámloló Központot működtető intézmény lehet.¹⁹ A kibocsátók, kibocsátási tevékenység engedélyezése, valamint, hogy pénzügyi szolgáltatások közé sorolandó tevékenységről van szó, így az állam az engedélyezést és a felügyeletet az MNB által látja el.

4. A VIRTUÁLIS PÉNZ HELYZETÉNEK VIZSGÁLATA

4.1. A virtuális pénz fogalma

A világválságot követően nemcsak a készpénznek, hanem az elektronikus pénznek is új kihívója akadt, a piacon megjelentek a virtuális pénzek. A hagyományosnak mondható fizetőeszközhöz képest a különbséget az adja, hogy a virtuális pénzek – nevükből is adódóan – csak virtuálisan jelennek meg, amely tulajdonság egyúttal az elektronikus pénzhez mutat hasonlóságot. A kereskedelmi bankok által nyújtott pénzügyi szolgáltatásokon túlmutató fizetési megoldások születnek, a digitális technológia rohamos fejlődésének hatására új fizetési megoldások jelennek meg, amelyek gyorsabb, biztonságosabb és olcsóbb tranzakciókat ígérnek.

A virtuális pénzekre a következő jellemzők igazak:

- Az értéke előre meghatározott, kitalált egységben van;
- Digitális formában létezik;
- A kibocsátását a magánszférához tartozó vállalatok végzik;
- A törvényi háttér és a felügyeleti kérdések még tisztázatlanok;
- Nincs mögötte központi infrastruktúra. (KAJDI–KÜRTÖSI–SISAK 2017)

Az Európai Központi Bank (továbbiakban: EKB) a témával kapcsolatban, a legutóbbi, 2015-ben kiadott tanulmánya alapján a virtuális pénz úgy definiálható, mint egy érték digitális formában, melyet nem központi kibocsátó, hitelintézet vagy elektronikus pénz kibocsátó bocsát ki, és amelyet bizonyos körülmények között lehet csak használni, mint a pénz alternatívája.²⁰

Az EKB már 2011-ben megkezdte a vizsgálódást a virtuális pénzek iránt, melyet 2012-ben egy átfogó jelentésben publikált. Ebben a jelentésben a virtuális pénz a következő definíciót kapta: „*a virtuális pénz egy olyan típusú szabályozatlan (jogi értelemben) digitális pénznem, amelyet a fejlesztők bocsátanak ki és irányítanak, illetve a használta és elfogadása egy adott virtuális közösség tagjai között lehetséges.*”²¹

¹⁶ 2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról.

¹⁷ 2013. évi CCXXXV. törvény az egyes fizetési szolgáltatásokról.

¹⁸ 2013. évi CCXXXVII. tv. 3. § (1) bek., 6. § (1) bek. 16. és 55. pontjai.

¹⁹ 2013. évi CCXXXV. tv. 3. § 7. pont.

²⁰ European Central Bank: Virtual currency schemes – a further analysis, February 2015, In: ECB honlapja, 2015. február, www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemesen.pdf (letöltés: 2017. 04. 11.).

²¹ European Central Bank: Virtual currency schemes, October 2012, In: ECB honlapja, 2012. október, 13. o. www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf (letöltés: 2017. 04. 10.).

4.2. Az államok és a hitelintézetek reagálása a virtuális pénzek megjelenésére

Alapvetően egy állam reagálása egy újonnan felmerülő kérdéskör/tényező esetén háromféle lehet: tiltó, korlátozó vagy megengedő. Tiltott tevékenységnek számít a virtuális pénzekkel való minden tranzakció például Bolíviában, Ecuadorban, Kirgizisztánban vagy Bangladesben. Bangladesben például a jelenlegi pénzmosás elleni törvények szerint bárki, akit bűnösnek találunk virtuális pénz kezelésében, 12 évig terjedő szabadságvesztést is kaphat. (MADEIRA 2017) A korlátozó és a megengedő magatartás közötti különbség abban rejlik, hogy az egyes államok, hogyan viszonyulnak a virtuális pénzekhez kapcsolódó tranzakciókhoz. Véleményem szerint megengedő magatartásnak számít, hogy ha egy szabályozott területről van szó, vagy az is, ha nem tartozik az illegális tevékenységek közé és nem áll semmilyen korlátozás alatt. A megengedő országok közé tartozik például Svédország vagy Svájc, ahol ugyan kifejezett törvényi szabályozása nincs a virtuális valutákra, mégis az állam támogatja a használatát. Korlátozó magatartás az, ha az állam a virtuális pénzzel való tranzakciók körét valamilye szempont szerint behatárolja, például Kínában csak magánszemélyek kereskedhetnek, a pénzügyi intézmények esetén kifejezetten tiltott tevékenységnek minősül. (SAAIM 2017)

A jegybankok feladata elsősorban az, hogy felhívja a fogyasztók figyelmét a virtuális eszközökből fakadó kockázatokra. Tekintve, hogy nincs jogszabályi háttér, illetve kiépített intézményrendszer a virtuális fizetőeszközök mögött, így a felhasználók nem élhetnek a fogyasztóvédelmi jogaikkal vitás esetben. A készpénzes fizetésekre még nem nyújt alternatívát, azonban negatív hatással lehet a bankok pénzügyi közvetítői szerepére, mert a kereskedelmi banki betétekből vásárolják a felhasználók, mint egyfajta befektetés. A virtuális eszközök nem kamatoznak, a kínálat alakulása a jegybanktól ugyan teljesen független, de szélesebb körben való elterjedése csökkentheti a monetáris politika hatékonyságát. A jegybank fontos feladata, hogy folyamatosan figyelje a virtuális pénzek helyzetét, forgalmát. (KAJDI–KÜRTÖSI–SISAK 2017)

4.3. A virtuális pénzrendszer típusai

A virtuális pénzek rendszerezése során egy lehetséges megoldás, hogy azt vesszük alapul, hogy a virtuális pénzek hogyan válnak valódi pénzzé, illetve tényleges gazdaságban hogyan jelenhetnek meg. Ez alapján két lehetséges mód van:

1. valutára átváltással,
2. valódi áruk és szolgáltatások megvásárlása esetén.

A virtuális pénzek rendszere így három sémába sorolható a fentiek alapján:

1. Zárt virtuális pénzrendszer

Ezek a rendszerek nincsenek kapcsolatban tényleges gazdasággal, néha csak játékban használatosak. A felhasználók általában előfizetési díjat fizetnek, majd az online, játékbeli teljesítményük alapján tudják növelni a virtuális pénzüket. Ez a pénz csak akkor költethető el, ha az adott virtuális közösségben történik az áruk és szolgáltatások vétele. Elméletileg a közösségen kívül ezzel a virtuális pénzzel nem lehet kereskedni. Erre a zárt virtuális pénzrendszerre a legismertebb példa a World of Warcraft (WoW) Gold, amely egy jól ismert online szerepjáték (WoW) virtuális pénze, amit a Blizzard Entertainment hozott létre. A WoW Gold azért szükséges, mert egyfajta csereeszközként szolgál a játékban, például annak érdekében, hogy a játékosok fel tudják szerelni magukat, ezáltal pedig, hogy magasabb szintekre tudjanak eljutni. A vétele és az eladása a WoW Goldnak a „tényleges” világban szigorúan tilos.

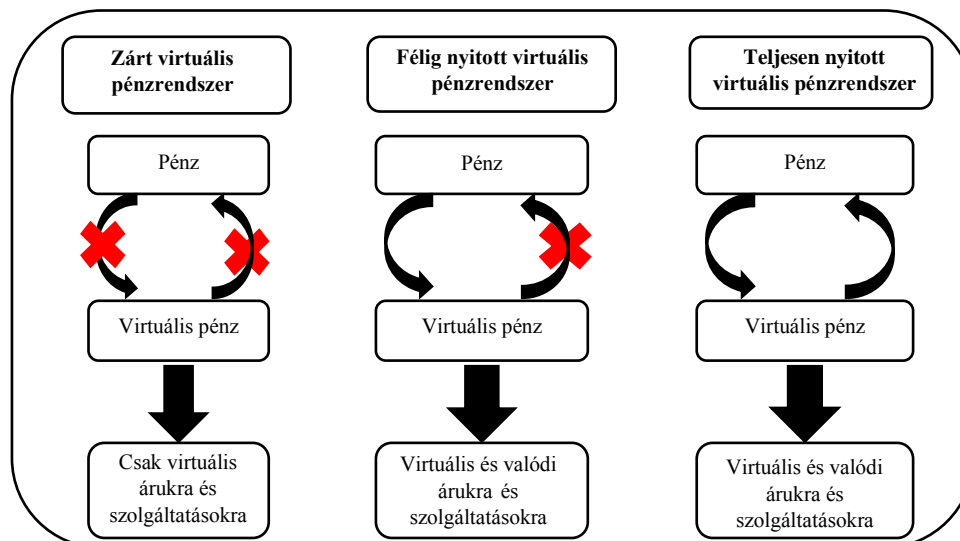
2. Félig nyitott virtuális pénzrendszer

A virtuális pénzt közvetlenül, egy adott valuta meghatározott árfolyamán meg lehet vásárolni, azonban a visszaváltás már nem lehetséges. A rendszer tulajdonosai határozzák meg az átváltás körülményeit, valamint ez a rendszer lehetővé teszi azt is, hogy a virtuális javak és szolgáltatások megvásárlásán túl már tényleges árukat és szolgáltatásokat is tud venni a felhasználó. Félig nyitott virtuális pénzrendszerre példa lehet a Facebook Credits (FB), melyet 2009-ben vezettek be, mint a Facebook virtuális valutája. A felhasználók vásárolni tudtak a Facebook platformjain bármilyen jellegű virtuális javakat. Ezt a virtuális pénzt lehetett venni hitelkártyával, PayPal számla segítségével. A Facebook Credits aránya $FB\ 1 = USD\ 0,10$, melyet mindig az aktuális, napi árfolyamon lehetett vásárolni.

3. Teljesen nyitott virtuális pénzrendszer

A felhasználók vásárolni és eladni is tudják a virtuális pénzüket, illetve lehetővé teszik számunkra, hogy virtuális és valódi árukat és szolgáltatásokat is vásároljanak. A virtuális pénz átváltása ugyanúgy működik, mint bármely más valuta váltása. Teljesen nyitott virtuális pénzrendszerre példa a Linden dollár (L\$), mely a Second Life virtuális világában használatos virtuális pénz. A felhasználók ebben a világban „avatarokat”, vagyis digitális karaktereket hoznak létre, amik testre szabhatóak. A Second Life-nak külön gazdasága van, ahol a felhasználók vásárolni és eladni tudnak árukat vagy szolgáltatásokat egymás között. Ehhez Linden dollár szükséges, amit USD vagy bármely más valutáért meg lehet vásárolni hitelkártya vagy PayPal számla segítségével. A felhasználók a megmaradt, tartalék Linden dollárokat eladhatják USD-ért cserébe.²²

4.4. A virtuális pénzrendszerek folyamatbeli ábrázolása

1. ábra

Virtuális pénzrendszerek folyamatábrája

Forrás: saját szerkesztés European Central Bank: *Virtual currency schemes*, October 2012, ECB honlapja, 2012. október, www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf (letöltés: 2017. 04. 10.) 5. oldal alapján

²² European Central Bank: *Virtual currency schemes*, October 2012, ECB honlapja, 2012. október, www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf (letöltés: 2017. 04. 10.)

4.5. A virtuális fizetőeszközökkel kapcsolatban megjelenő lehetséges kockázatok

Az Európai Bankhatóság véleménye több, mint 70 kockázati elemet fogalmazott meg, melyet öt nagy alkategóriába lehet sorolni aszerint, hogy kit vagy mit érint.

1. A *felhasználók* oldalán felmerülő kockázat lehet céltól független, általános kockázat, fizetőeszközként való használat során felmerülő kockázat, illetve azokban az esetekben is felmerülhet, amikor a virtuális pénz befektetésként szolgál. Ebben a kategóriában elsősorban olyan kockázatokat sorol fel, amik szorosan kötődnek a virtuális pénzek jellemzőihez – főleg a technológiai háttérhez és a szabályozatlansághoz – például hackertámadás áldozata lehet a felhasználó, vagy a virtuális pénz értékének manipulálása.
2. A *többi piaci szereplő* esetén is a kockázatok a tevékenységüknek megfelelően változik, például a virtuális pénz tőzsdéinek alapvető kockázata, hogy nem tudja teljesíteni a fizetési kötelezettségeit, illetve a kereskedők nem lehetnek biztosak abban, hogy a virtuális valutát el tudják-e költeni, vagy, hogy mekkora vásárlóerővel rendelkezik az adott virtuális eszköz.
3. A *pénzügyi integrációt fenyegető kockázatok* a következők lehetnek:
 - A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozásának kockázata között kell kiemelni, hogy a piac ezen szegmense a bűnözőkre/terroristákra, illetve a bűnszervezetekre épít, a bűnözők képesek a bűncselekményekből származó jövedelmeket névtelenül mozgatni/kezelné akár globális szinten is; vagy az anonimitás miatt megvalósulhat a bűnözők/terroristák névtelen támogatása.
 - A pénzügyi bűncselekmények kockázata alatt értendő például, hogy az illegális áruk kereskedelme megvalósulhat; a bűnszervezetek egymás között a virtuális pénzek rendszerében anonim módon képesek a kifizetések teljesítésére; a rendszer felépítése miatt az embargók és a pénzügyi szankciók is megkerülhetők; a szoftverek, pénztárcák hackelése lehetővé teszi a bűnözők számára, hogy másokat is bevonjanak a bűnözői tevékenységekbe akár a felhasználók tudta nélkül; illetve az adózás is elkerülhető.
4. Kockázat magában a *fizetési rendszerekben*: A realgazdaságban működő vállalkozások veszteségeket szenvedhetnek el, ha a virtuális fizetőeszközök blokkolva vagy késleltetve vannak; vagy ha a fizetések megghiúsulnak, a szereplők reputációja sérülhet; illetve likviditási probléma is kialakulhat, ha a műveletek hátráltatva vannak.
5. *Szabályozói hatóságok kockázata*
 - Ebben az esetben kockázat abban rejlik például, hogy a szabályozó hatóság nem megfelelően választja ki a szabályozás módszerét; vagy kiterjesztik a „hagyományos” pénzügyi tevékenységek szabályozását és felügyeletét, de ez a megoldás nem bizonyosul elegendőnek; illetve, hogy a szabályozatlanság a többi pénzügyi intézmény működését is veszélyeztetheti.
 - Ha a szabályozó úgy dönt, hogy a virtuális pénzeket kisebb mértékben szabályozza, mint a hagyományos fizetési rendszereket, versenyelőnyhöz juttatja a virtuális pénzeket a pénzforgalmi szolgáltatások piacán, ami a szolgáltatók csökkenéséhez, illetve piaci kilépéséhez is vezethet hosszabb távon.
 - Ha azonban a szabályozók megakadályozzák a potenciális új belépőket a pénzforgalmi szolgáltatások piacára, akkor a szabályozás befolyásolhatja a gazdasági növekedés, fejlődés potenciálját.

- Ha a virtuális pénzek széles körben elfogadást nyernek, a központi bank, mint a törvényes fizetőeszköz kibocsátója, már nem tudja irányítani a gazdaságot, mivel monetáris intézkedéseinek hatása nehezen megjósolható.²³

5. KÖVETKEZTETÉS

A törvényes fizetőeszköz, elektronikus pénz és virtuális pénz vonatkozásában összehasonlító elemzést végeztem a legfontosabb jellemzőik alapján, melyek a következők: formátum, elszámolási egység, elfogadás, jogi státusz, kibocsátó, pénzkínálat, visszaváltás lehetősége, felügyelet és jogi szabályozás.

Ha a virtuális pénzt a törvényes fizetőeszközzel hasonlítjuk össze, első és legfontosabb különbség a kibocsátóban rejlik. Mint már korábban is említettem, a törvényes fizetőeszköz lényeges elemei, hogy a jegybank bocsátja ki, van fizikai megjelenése, és elfogadása névértéken mindenkinek kötelező. Jogilag szabályozott területről van szó, mely rendelkezik felügyeleti szervvel. Ezzel szemben a virtuális pénz minden elemében eltérést mutat, ugyanis digitális formában megjelenő kitalált valutákról van szó, melyek kibocsátói általában nem pénzügyi magáncégek, illetve az elfogadása csak az adott virtuális közösségben valósul meg. A virtuális pénzek természete, rendszere még jogilag szabályozatlan terület, így felügyeleti intézmény sincs hozzárendelve.

A virtuális pénzrendszerre akár úgy is lehetne tekinteni, mint az elektronikus pénz egy bizonyos típusa, melyet alapvetően az online világban használnak a felhasználók. Azonban egyértelműen különbséget lehet tenni a két pénzrendszer között. Habár néhány kritérium egyezik (pl.: pénz formátuma), vagy közel azonos (pl. kockázat típusai), a legfontosabb különbség, hogy az elektronikus pénzrendszerben az elektronikus pénz elszámolási egysége egy törvényes fizetőeszköz, valamint létrehozása, elfogadása jogilag megalapozott. A virtuális pénzrendszerek elszámolási egysége egy virtuális pénz, amelynek külön átváltási árfolyama lehet. Ez nem kis problémát okoz, különösen, ha a harmadik típusú, vagyis a teljesen nyitott virtuális pénzrendszerről van szó. A virtuális pénz alapját rendszerint a saját kínálata, kereslete befolyásolja.²⁴ Az elektronikus pénz esetén a pénzkínálat állandó, előre meghatározott, míg a virtuális pénz esetén a pénzkínálat folyamatosan változik, jellemzően növekszik.

A virtuális pénz véleményem szerint pénzügyi innovációnak minősül, mert mindenképpen egy új finanszírozási forma, újdonság a pénzügyi eszközök és a fizetési rendszerek között is. A köztudatban az „elektronikus”, „virtuális”, „digitális” jelzők alapvetően szinonimaként is alkalmazhatóak, értelmezhetőek. A virtuális pénzrendszerre akár úgy is lehetne tekinteni, mint az elektronikus pénz egy bizonyos típusa, melyet alapvetően az online világban használnak a felhasználók. Azonban egyértelműen különbséget lehet tenni a két pénzrendszer között, annak ellenére, hogy mind a két esetben a pénz formátuma digitális, a legfontosabb különbség, hogy az elektronikus pénzrendszer az elszámolási egysége egy törvényes fizetőeszköz, így kibocsátása, elfogadása jogilag megalapozott. Ezzel szemben a virtuális pénz esetén nincs központi, monetáris hatóság, amely kibocsátja, így az elfogadása csak a piaci szereplők szokásain múlik. Az elektronikus pénz szabályozása azonban egyértelműen mintaként szolgálhat a virtuális pénz szabályozásának egységesítésének folyamatához, mivel az elektronikus pénz 1980-as évekbeli

²³ EBA Opinion on 'virtual currencies' 2014. július 4., www.eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf (letöltés: 2017. 10. 10.)

²⁴ European Central Bank: Virtual currency schemes, October 2012, In: ECB honlapja, 2012. október, www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf (letöltés: 2017. 04. 10.)

megjelenése és a mostani, szabályozott keretek között való működése (pl: 2009/11/EK irányelv) között több évtized is eltelt.

1. táblázat
Összefoglaló táblázat az összehasonlítás alapján

	Törvényes fizetőeszköz	E-pénz	Virtuális pénz
Pénz formátuma	Fizikai	Digitális	Digitális
Elszámolási egység	Névértéken	Hagyomány valuta (pl. euró, dollár stb.), amik törvényes fizetőeszközök	Kitalált valuta (pl. bitcoin, Linden dollár), amik nem törvényes fizetőeszközök
Elfogadás	Minden gazdasági szereplő által	Kibocsátótól különböző jogi személyek	Általában egy adott virtuális közösségben
Jogi státusz	Szabályozott	Szabályozott	Szabályozatlan
Kibocsátó	Jegybankok	Jogszerűen létrehozott elektronikus pénz intézmények	Nem pénzügyi magáncégek
Pénzkínálat	Meghatározott	Állandó	Nem fix, függ a kibocsátó döntéseitől
Visszaváltás lehetősége	Átváltás bármely más valutára	Garantált (névértéken)	Nem biztosított
Felügyelet	Van	Van	Nincs
Kockázat típusai	Nincs	Főként operatív jellegű kockázatok	Jogi, hitel-, likviditási, és működési kockázat

Forrás: saját szerkesztés

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] 2013. évi CCXXXV. törvény az egyes fizetési szolgáltatókról
- [2] 2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetek és pénzügyi vállalkozásokról
- [3] 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról
- [4] MADEIRA, Antonia: Bitcoin is still illegal in these 6 countries. *Bitcoinist.com*, 2017. május 18, <http://bitcoinist.com/bitcoin-still-illegal-six-countries/> (letöltés: 2017. 10. 25)
- [5] Az Európai Parlament és a Tanács 2000. szeptember 18-i 2000/46/EK irányelve az elektronikuspénz-kibocsátó intézmények tevékenységének megkezdéséről, folytatásáról és prudenciális felügyeletéről
- [6] Az Európai Parlament és a Tanács 2007. november 13-i 2007/64/EK irányelve a belső piaci pénzforgalmi szolgáltatásokról és a 97/7/EK, a 2002/65/EK, a 2005/60/EK és a 2006/48/EK irányelv módosításáról és a 97/5/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről
- [7] Az Európai Parlament és a Tanács 2009. szeptember 16-i 2009/110/EK irányelve az elektronikuspénz-kibocsátó intézmények tevékenységének megkezdéséről, folytatásáról és prudenciális felügyeletéről, a 2005/60/EK és a 2006/48/EK irányelv módosításáról, valamint a 2000/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről

- [8] BOTOS Katalin (2012a): Szükséges, de kockázatos – a pénzügyi innovációk tapasztalatai. 2012. december 20. Pénzügyi Szemle honlapja, 2012. december 20. www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/szukseges-de-kockazatos-a-penzugyi-innovaciok-tapasztalatai (letöltés 2017. 04. 08.)
- [9] BOTOS Katalin (2012b): Reformok a bankszabályozásban: a „zászlóshajó” elemzése. *Hitelintézeti Szemle*, 2012/2., 101–110.
- [10] BOTOS Katalin: Újíts, vagy halj meg! Pénzügyi innovációk egy viharos világban. In: BAJMÓCY Zoltán – ELEKES Zoltán (szerk.): *Innováció: a vállalati stratégiától a társadalmi stratégiáig*. Szeged, 2013, JATEPress, www.eco.u-szeged.hu/download.php?docID=39633 (letöltés: 2017. 04. 12.)
- [11] DEMÉNY Anita–MUSINSZKI Zoltán: Social Accounting – In the Wake of the Sustainability. *Theory Methodology Practice*, Volume 12, Number 2, 2016. november, 26–40.
- [12] DIVÉKI Éva–KESZY-HARMATH Zoltánné–HELMECZI István: Innovatív fizetési megoldások. MNB honlapja, *MNB-tanulmányok*, 85, 2010, www.mnb.hu/letoltes/mt-85.pdf, (letöltés: 2017. 04. 11.)
- [13] VIGVÁRI András: A pénzügyek alapjai. *Tankönyvtár*, 2013. 09. 23. www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/0007_c4_1070_1072_penzugyekalapjai_scom/2_2_penzrendszer_k_uRvmU1eTb3VwrsXc.html (letöltés: 2017. 04. 08.)
- [14] EBA Opinion on 'virtual currencies' 4 July 2014, www.eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf (letöltés: 2017. 10. 10.)
- [15] European Central Bank: Virtual currency schemes – a further analysis. February 2015, *ECB honlapja*, 2015. február, www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemesen.pdf (letöltés: 2017. 04. 11.)
- [16] European Central Bank: Virtual currency schemes. October 2012, *ECB honlapja*, 2012. október, www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf (letöltés: 2017. 04. 10.)
- [17] KAJDI László–KÜRTÖSI Attila–SISAK Balázs: Az új mindig jobb? – A virtuális pénzek jelene és jövője. *MNB honlapja*, 2017. február 10. www.mnb.hu/letoltes/kajdi-laszlo-kurtosi-attila-sisak-balazs-az-uj-mindig-jobbmnbhonlapra.pdf (letöltés 2017. 04. 11.)
- [18] Legal tender fogalom meghatározása: www.investopedia.com/terms/l/legal-tender.asp (letöltés: 2018. 02. 03.)
- [19] MÁTYÁS László Péter: Elektronikus pénz – Nagyobb a füstje? *Hitelintézeti Szemle*, 2005/4., 65–82.
- [20] MUSINSZKI, Zoltán: Innovations and cost systems - trends and ways in the cost accounting In: M. Bezpartochnyi (ed.): *Organizational and economic mechanisms of development of the financial system: Collective monograph*. 221. Riga, ISMA University, 2016. 209–219.
- [21] NAGY Janka Teodóra: A szociális gazdaság, mint társadalmi innováció, avagy a „harmadik modernizáció” lehetősége a harmadik évezred elején. *Acta Szekszardiensium*, Tom. XV., PTE-IGYK, Szekszárd, 2013, 69–76.

- [22] Palwasha SAAIM: These are the Top Countries Where Bitcoin is Legal & Illegal. Profitconfidential.com, 13 March 2017, www.profitconfidential.com/cryptocurrency/bitcoin/top-countries-bitcoin-legal-illegal/ (letöltés: 2017. 10. 23.)
- [23] Pénzügyi innováció. www.econom.hu/penzugyi-innovacio/ (letöltés: 2018. 02. 03.)
- [24] SZÉPLAKI Valéria: Az elektronikus pénz kibocsátásának szabályozása az EU-ban és a magyar implementáció. *Hitelintézeti Szemle*, 2003/4., 55–69.
- [25] VÉBER Zita–BROSCH Judit: Korlátozható-e a készpénzes fizetés a modern fizetési rendszerben? MNB holnapja, *MNB-Szemle*, 2013. január, www.mnb.hu/letoltes/veber-brosch.pdf (letöltés: 2017. 04. 07.)

SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK GAZDÁLKODÁSÁNAK JELLEGZETESSÉGEI

SZEMÁN JUDIT

egyetemi docens, Miskolci Egyetem
pzszeaman@uni-miskolc.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A szociális szövetkezetek a szociális gazdaság, illetve a társadalmi vállalkozások köréhez tartozó, hazánkban jelenleg kevésbé ismert, új típusú speciális szervezeti formaként jelentek meg. Ez a szervezeti forma egyidejűleg érvényesíti a gazdasági társaságokra, valamint a társadalmi szervezetekre jellemző alapvető elveket: a profit- és a szociális, kulturális célok egyesítésével igyekeznek betölteni foglalkoztatást bővítő, munkahelyteremtő, közösség-szervező szerepüket. A nemzetközi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az eredményesen működő szociális szövetkezetek a foglalkoztatáspolitikai és a vidékfejlesztési politika keretei között megjelenő problémák mérséklésének egyik igen fontos, kiemelt jelentőségű, és egyre szélesebb körben elterjeszteni érdemes, új formáját jelentik.

Jelen tanulmány a Magyarországon működő szociális szövetkezetek eddigi működési tapasztalatait összegzi, és gazdálkodásának sajátosságait vizsgálja. Megállapítást nyer, hogy az alapításban és működésben nagy szerepe van a kiírt pályázatoknak és a megkapható adókedvezményeknek. Az is kiemelendő, hogy a társadalom érzékenyítésére van szükség az ilyen típusú szervezet elfogadásához, megismeréséhez.

Kulcsszavak: szociális szövetkezet, vállalatfinanszírozás

1. BEVEZETÉS

Az Európai Unió több országában, például Olaszországban, Spanyolországban a szociális szövetkezetek több évtizedes múltra tekintenek vissza, addig Magyarországon a 2006-os törvényalkotás után most van kialakulóban, formálódóban ez a társadalmi vállalkozási forma.

A szociális szövetkezetek az atipikus foglalkoztatási formák közül az önfoglalkoztatás sajátos szervezeti kereteit teremtik meg, és ezáltal a hátrányos helyzetű vagy/és hátrányos térségekben élő munkavállalók minél hosszabb, minél tartósabb munkalehetőséghez jutását biztosíthatják. Olyan emberek autonóm társulásai alkotnak szociális szövetkezetet, akik önkéntesen vállalkoznak arra, hogy gazdasági, társadalmi, közösségi, oktatási és kulturális célokat valósítsanak meg, demokratikusan irányított vállalkozásuk útján. A szociális szövetkezetek innovatív ötletek, módszerek alkalmazásával elsősorban a nem eléggé lefedett helyi szükségletek kielégítésére igyekeznek tevékenységüket alapozni. Hangsúlyozni kell az innovatív megoldások meglétét, amelyek a pályázatok során megnyilvánulnak, amelyek segítségével a piaci rések lefedését igyekeznek megvalósítani ezek a szervezetek.

A szociális szövetkezetek tevékenységében kiemelt fontosságú szempont a saját tagjai, illetve jelentős részben a társadalom leszakadó rétegeihez tartozó személyek egzisztenciális helyzetének javítására és közösségben való személyiségfejlődésének elősegítésére való törekvés. Azok a munkavállalók, akik egy piaci alapon működő vállalkozásnál nem kapnak munkát (pl. alacsony iskolai végzettség, cigány származás, fogyatékosság miatt), egy szociális szövetkezetnél munkára és közösségre találhatnak, amely közösség elősegítheti kompetenciáinak fejlődését.

A szociális szövetkezetek a szociális gazdaság, illetve a társadalmi vállalkozások köréhez tartozó, hazánkban jelenleg kevésbé ismert, új típusú speciális szervezeti formaként egyidejűleg érvényesítik a gazdasági társaságokra, valamint a társadalmi szervezetekre jellemző alapvető elveket: a profit- és a szociális, kulturális célok egyesítésével igyekeznek betölteni foglalkoztatást bővítő, munkahelyteremtő, közösségszervező szerepüket. A nemzetközi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az eredményesen működő szociális szövetkezetek a foglalkoztatáspolitikai és a vidékfejlesztési politika keretei között megjelenő problémák mérséklésének egyik igen fontos, kiemelt jelentőségű, és egyre szélesebb körben elterjeszteni érdemes, új formáját jelentik.

A társadalmi vállalkozások – és ezen belül a szociális szövetkezet – az aktív szociálpolitika egyik hatékony eszköze lehet, mert a szociális társadalmi értékek mentén biztosít foglalkoztatást, megélhetést, közösséget, leginkább azok számára, akik a társadalmi perifériára kerültek. Történelmi példák mutatják, hogy válságok idején a pénz logikája helyett a munka logikáját követő szövetkezeti tevékenységek valós alternatívát tudnak nyújtani a fenntartható társadalmi működésre. Az ismétlődő válságokon túl, a piacgazdaság alternatívájaként létrehozható és működtethető, a szolidaritásra és az ember megbecsülésére épülő társadalmi vállalkozás és benne a szociális szövetkezet.

Jelen tanulmány a szociális szövetkezetek eddigi működési tapasztalatait összegzi, és gazdálkodásának sajátosságait vizsgálja. A fogalmi meghatározás után a működés jogi kereteit foglalja össze, majd a rendelkezésre álló adatok alapján mutatja be a magyarországi szociális szövetkezeteket a földrajzi elhelyezkedésük, tevékenységük és bevételeik alapján. A következő rész a szövetkezetek működési tapasztalatait foglalja össze, az alapítás, a működés kérdéseit vizsgálva, kitérve a sikeres működés feltételeire, valamint a finanszírozási lehetőségeire és a nyereségfelosztás gyakorlatára. Külön foglalkozik a tanulmány a pozitív és negatív tapasztalatokkal. Mint az Olvasó látni fogja, egyelőre negatív tapasztalatokból van több. A tanulmány összegzéssel zárul.

2. A SZOCIÁLIS SZÖVETKEZET FOGALMA

2.1. A társadalmi vállalkozások

A társadalmi vállalkozások olyan szervezetek, amelyek az üzleti alapon működő vállalkozásokhoz hasonlóan pénzügyileg önfenntartóak, azonban elsődleges céljuk nem a profitmaximalizálás, hanem egy általuk fontosnak tartott társadalmi cél megvalósítása.

A nonprofit szektor vagy szociális gazdaság a kölcsönös, szolidáris együttműködés kerete – tulajdonképpen válasz a piacgazdaság (negatív) jellemzőire. Elsősorban a jóléti rendszerek válságára adott egyfajta válaszként és a társadalmi, valamint gazdasági kirekesztés elleni új stratégiaként jelenik meg elsősorban Európában.

A társadalmi vállalkozás valamilyen társadalmi ügyet képvisel, társadalmi küldetése van.

Mind nonprofit, mind forprofit vállalkozásként elképzelhető a működésük. Működésük etikai vezérelvekre épül, amely nagymértékben a felelős vállalatok értékrendjével egyezik meg.

Elkülöníthetjük a társadalmi vállalkozás lényeges közös sajátosságait, ezek a vállalkozási tevékenység és a kettős (társadalmi és üzleti) célkitűzés, de néhány további jellemző is kiemelésre kerül. Tehát a fő jellemzők a következők:

- Vállalkozási tevékenység – a társadalmi vállalkozások üzleti alapon működnek.
- Kettős – társadalmi és üzleti – tevékenység, vagyis a pénzügyileg fenntartható gazdálkodás mellett társadalmi/szociális célokat is megvalósítanak. Lényeges különbség lehet

abban két társadalmi vállalkozás között, hogy a két jellemző közül melyiket tartják elsődlegesnek, melyiket tartják fontosabbnak.

- Profitsztosztás tilalma – lényeges jellemzője ezen vállalkozásoknak, hogy a keletkezett eredményt nem osztja szét, hanem a társadalmi/szociális cél elérése érdekében használja fel a tagok javára.
- Demokratikus működés – ez a jellemző takarja a részvételen alapuló döntéshozatalt, az önkéntességen alapuló intézményi struktúrát, a szolidaritás, a demokratikus vagy részvételi alapelveken, társadalmi igazságosságon alapuló működést.
- Nonprofit szervezetként,
- illetve civil szervezetként való értelmezés – a társadalmi vállalkozások szervezeti/gazdálkodási formája többféle lehet. A társadalmi vállalkozásoknak két fajtája figyelhető meg Magyarországon. Az egyik (amerikai típusú) típusban a nonprofit tevékenység mellett for-profit tevékenység is végezhető, a másik esetben nonprofit tevékenységről van szó és hangsúlyos a demokratikus döntéshozatal. Magyarországon jellemzően társadalmi vállalkozás a következő szervezeti formák valamelyikében működik:
 - szövetkezet
 - szociális szövetkezet
 - egyesület
 - alapítvány
 - nonprofit gazdasági társaság
 - gazdasági társaság (üzleti vállalkozás) (G. FEKETE et al. 2017).
- Innovativitás – a társadalmi problémák innovatív megoldására létrejövő szervezetként is definiálhatóak a társadalmi vállalkozások, többnyire magas szintű szociális innovációs készségekkel jellemezhetőek egy ilyen vállalkozás alapítói és tagjai.
- Fenntartható működés, felelős működés, együttműködés, magas minőség (G. FEKETE et al. 2017). Az ilyen típusú vállalkozásokkal szembeni egyik lényeges elvárás a fenntartható működés. A szociális szövetkezetek esetében sok esetben sikerként könyvelik el a vezetők és a tagok azt a tényt, hogy a finanszírozási nehézségek ellenére fenntartható a szövetkezet működése. A fenntartható működés mellett a pályázatok megfogalmazzák a felelős működés elvárását is, az együttműködést az ágazatban működő partnerekkel és a magas minőségű termékek előállítását és szolgáltatások nyújtását.

Jelen tanulmány a szociális szövetkezetekkel foglalkozik, ezért a továbbiakban erről a társadalmi vállalkozási típusról lesz szó.

2.2. Szociális szövetkezetek

A szociális szövetkezetek a szociális kihívásokra adandó válaszok részeként születtek meg, elsősorban a dél-európai és mediterrán országokban. A szociális szövetkezetek létrehozásának oka Európában a szegénységből és munkanélküliségből fakadó szociális kirekesztettség volt. Tulajdonképpen a szövetkezésnek már önmagában kettős célja van, egyrészt a szociális problémák megoldására való törekvés, másrészt a gazdasági tevékenység.

Szociális szövetkezetek célja tagjaik egészségügyi, szociális, oktatási, kulturális és/vagy gazdasági helyzetének előmozdítása. Társadalmi céljuk, hogy munkaalkalmat teremtenek munkanélküli (sokszor tartósan munkanélküli) és hátrányos helyzetű személyeknek. Működésük és

irányításuk demokratikus. Az alapszabály elfogadásával bárki taggá válhat és szabadon kiléphet, a döntéshozatal az egy ember egy szavazat elvén történik. Céljaikat ún. közösségi alapról finanszírozzák, így támogatva tagjaikat és azok családtagjait. A tagok be-, illetve kilépésével az alap összege változik (változó tőke elve). A hazai szabályozás és szakmapolitika gyakran hangsúlyozza a szociális szövetkezetek szerepét a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásában. A hátrányos helyzetű besorolásnak számos kritériuma van a magyar szabályozásban, fontos, hogy ezek a feltételek vagylagos jellegűek.

A szövetkezet – Az egyéni érdekekkel szemben a közösségi érdeket hangsúlyozzák. Az aláföle rendeltséggel szemben, a demokratikus, egyenrangú kapcsolatokat. A piac globális hatásával szemben, a helyi közösségek fenntarthatóságát tartják értéknek. Az egyénnek, az uniformizálódással szemben, az egyéni kibontakozás lehetőségét adják. A rejtett társadalmi kirekesztésre a helyi/kisközösségi befogadó és integráló társadalom működtetésével válaszolnak. A szociális gazdaság szereplői a tevékenységüket az emberek közötti szolidaritásra építik, fontosnak tartják az alakító, állampolgári magatartás megvalósítását munkájukban, és a napi működésben a demokratikus eljárások szerint döntenek. Olyan közös érdekeltségű tevékenységet folytatnak, amely biztonságos megélhetést, jó minőségű egyéni, családi és közösségi életformát tesz elérhetővé tagjai számára. A szociális szövetkezet fenti értékek szerinti gyakorlata hozzájárul a helyi fejlődéshez, az összetartó közösségi és társadalmi működéshez, a társadalmi és gazdasági stabilizációhoz, a sokszínű foglalkoztatás megvalósításához, védelmet ad a kirekesztéssel szemben, és egy formája a szegénység elleni küzdelemnek. A szociális gazdaság egyik működési formája a szövetkezeti munkamód, amelyet 1995-ben Manchesterben így határoztak meg: „A szövetkezetek olyan személyek autonóm társulásai, akik önkéntesen egyesültek abból a célból, hogy közös gazdasági, társadalmi és kulturális céljaikat közös tulajdonuk és demokratikusan irányított vállalkozásuk útján megvalósítsák.”

Egy szociális szövetkezet egyszerre gazdasági társaság, szociális intézmény és civil szervezet. A jól működő szociális vállalkozásoknak, szociális szövetkezeteknek jellemzőjük, hogy ugyanúgy kell tervezni, gazdálkodni, szervezni a feladatokat, mint egy profitorientált cég esetében, azzal a különbséggel, hogy a bevételek, a nyújtott szolgáltatások piaca és a támogatások nehezen tervezhetők, illetve nemcsak a piac állapotától függnek, hanem egy speciális piactól, a támogatások piacától, valamint a nem fizetőképes vevők piacától. Tehát a piac egészen más, de a működés elveinek, a humán erőforrás-gazdálkodásnak, az üzleti tervezésnek, a szakmai felkészültségnek ugyanolyannak kell lenni, mint egy forprofit cégnél. (SOLTÉSZ et al. 2005)

2.3. Szociális szövetkezetek fajtái Magyarországon

A tevékenységtől függően a következő típusokba lehet besorolni a szociális szövetkezeteket:

1. Hátrányos helyzetűek foglalkoztatási integrációját biztosító szociális szövetkezet

Kimondottan hátrányos helyzetű munkaerőpiaci csoporthoz tartozó személyek foglalkoztatására létrejött szociális szövetkezet, ahol a tagság javasolt összetétele 70% jó helyzetben lévő és 30% integrálandó tag.

2. Helyi közösségi szükségleteket kielégítő szociális szövetkezet

A piacgazdaság egyéni, globalizált érdekeket képviselő szemléletével szemben, a helyi közösségi érdekeket képviselő, a helyi szükségletekre választ adó szociális szövetkezet. Tagság összetétele a helyi viszonyoknak, tevékenységeknek megfelelő, ebben a szövetkezeti típusban lehet tag az önkormányzat és a karitatív szervezet. Ez a szociális szövetkezet típus tudja megszervezni és működtetni a helyi közszolgáltatásokat.

3. Közösségi vállalkozásként működő szociális szövetkezet

A szövetkezeti elveket fontosnak tartó közösség által létrehozott közösségi vállalkozás, amely alternatív gazdasági együttműködésre, alternatív közösségi értékrend szerinti életforma kialakítására épül és a fenntartható fejlődés szempontjait helyezi középpontba.

4. Foglalkoztatási szövetkezet

A szociális szövetkezetek speciális fajtája a foglalkoztatási szövetkezet. (A KSH adatgyűjtése a foglalkoztatási szövetkezetet nem sorolja a szociális szövetkezetek közé, ám a szakirodalom jelentős részében szerepeltetik.) Célja, hogy hátrányos helyzetű tagjai számára munkalehetőséget teremtsen. A módszere azonban sajátos a többi szociális szövetkezet-hez képest, ugyanis munkaerő-kölcsönzés és munkaközvetítői tevékenység keretein belül segíti tagjait. Létszáma is jelentősen eltér a többi szociális szövetkezeti formától (ahol hét tag szükséges), mert tagjainak a száma el kell, hogy érje az 501 főt (amiből egy tag országos nemzetiségi önkormányzat).

3. JOGI SZABÁLYOZÁS

Magyarországon a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény és a szociális szövetkezetekről szóló 141/2006. (VI. 29.) Kormányrendelet teremtette meg a szociális szövetkezet mint szervezeti forma létrehozásának lehetőségét. A jogszabály célja, hogy a társadalom tagjai váljanak aktív szereplőivé a szociális gazdaságnak olyan speciális szervezeti forma – ti. a szociális szövetkezet – létrehozásával, amely egyfelől magában hordozza a szociális alapértékeket, másfelől olyan igények, szükségletek kielégítésére törekszik, amelyekre a gazdasági szektor más területei nem alkalmasak.

A szociális szövetkezet a „nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működik. Ez azt jelenti, hogy a szövetkezetbe való belépés és kilépés, működés közben is lehetséges, aminek következménye, hogy a vagyoni hozzájárulásból keletkező tőke nagysága is változik. A szervezet célja a tagjai gazdasági, valamint más társadalmi (kulturális, oktatási, szociális, egészségügyi) szükségletei kielégítésének elősegítése” és „munkanélküli, illetőleg szociálisan hátrányos helyzetben lévő tagjai számára munkafeltételek teremtése, valamint szociális helyzetük javításának egyéb módon történő elősegítése” (2006. évi X. tv.).

2014. március 15-től, az új Polgári Törvénykönyv (új Ptk.) hatályba lépésétől, az irányadó szabályozás valamennyi jogi személyre az új Ptk.-ban található. A szövetkezetekre vonatkozó szabályozást az új Ptk. 3:1.–3:48. §-ai tartalmazzák.

A szociális szövetkezet tagjai (legalább 7 természetes személy és 2017. január 1-től egy önkormányzat vagy közhasznú testület) vagyoni hozzájárulásukból álló tőkével alapítják (a korábbi részjegy és részjegytőke helyett) a jogi személyként létrejövő szervezetet. Minimálisan szükséges tőkenagyságot a törvény nem ír elő.

A szövetkezeti tag vállalja, hogy az alapszabályban meghatározott vagyoni hozzájárulást befizeti a szövetkezet számára, továbbá vállalja a személyes közreműködést a szervezet munkájában.

A tag alapvető joga, hogy részt vegyen a szövetkezet munkájában, részesedjen a gazdálkodás eredményéből, igénybe vegye az őt megillető szolgáltatásokat. A tagok jogai azonosak, nem függnak a befizetett vagyoni hozzájárulás nagyságától. Minden tagnak egy szavazata van, vagyis az egy tag, egy szavazat elve érvényesül.

2012-ben a szociális szövetkezetek bejegyzésre vonatkozó cégbírószági eljárása illetékmentessé vált.

3.1. Személyes közreműködés, tagi munkavégzés

Fontos kérdés a személyes közreműködés és a tagi munkavégzés kérdése a szociális szövetkezetben.

A tagok kötelesek személyesen közreműködni a szövetkezet munkájában, kivéve az önkormányzati tagot és a közhasznú szervezetet.

A személyes közreműködés – a tagi munkavégzés kivételével – nem jelent önálló munkavégzésre irányuló jogviszonyt és nem jelent járulékfizetési kötelezettséget sem.

A szövetkezeti munkavégzés a következő formákban valósulhat meg:

- munkaviszony,
- megbízási vagy vállalkozási jogviszony,
- önkéntes jogviszony (ellenszolgáltatás nélkül),
- egyszerűsített foglalkoztatás keretében,
- intézményi foglalkoztatás keretében.

Az új Ptk. kimondja, hogy a szövetkezet az elért nyereségének a felét köteles szétosztani a személyesen közreműködő tagok között.

Ha a tag munkaviszonyban is áll a szövetkezettel, az két független jogviszonyt jelent. Tagi jogviszonya tartalmát a szövetkezeti törvény szabályozza, míg munkaviszonyát a munka törvénykönyve tartalmazza. Tagi munkaviszonya annak a tagnak lehet, aki regisztrált álláskereső vagy közfoglalkoztatásban álló személy.

A tagi jogviszonyban munkát végző személy után négy évig a szociális szövetkezet – csökkenő mértékben – mentesül az egészségügyi szolgáltatási járulék megfizetése alól. Az egészségügyi szolgáltatási járulék egészségügyi szolgáltatás igénybevételére jogosít, de táppénzre, nyugdíjra csak további feltételek teljesülése esetén.

A tagi munkavégzésre irányuló – sui generis – jogviszony

A szociális szövetkezetben a személyes közreműködés lehetősége kibővült a tagi munkavégzésre irányuló jogviszonnyal is, mely a tagsági jogviszony alapján biztosítja a jövedelemszerzés korábitól eltérő, a feladathoz jobban adaptálható módját.

A szabályozás célja, hogy

- hátrányos helyzetű, regisztrált álláskeresőket valamint a közfoglalkoztatási jogviszonyban lévő személyek e sajátos jogviszony keretében munkalehetőséget kapjanak, illetve kamatoztathassák a közfoglalkoztatás ideje alatt megszerzett tudásukat, elősegítve ezzel önfenntartóvá válásukat;
- a sui generis jogviszony lehetőségével a termelőeszközhöz jutott szociális szövetkezetekben megteremtődjenek a sajátos öngondoskodás feltételei;
- a foglalkoztatást helyettesítő támogatáshoz és az ahhoz kapcsolható társadalombiztosítási ellátásokhoz képest többletjuttatásban részesüljön az egyén.

A tagi munkavégzés önálló, más munkavégzésre irányuló jogviszonyt szabályozó törvény hatálya alá nem tartozó jogviszony, amelyben az elvégzett munka ellentételezése a tagi munkavégzés arányában részben vagy egészben a közösen megtermelt javak természetben történő

átadásával is történhet. A megtermelt javak természetben történő átadása elsősorban a mezőgazdasági termelést folytató szervezetek esetében releváns, de a törvény nem korlátozza csak erre a természetben történő átadást. A beavatkozás előnye, a tagi munkavégzésre irányuló jogviszonyban foglalkoztatott részéről

- önkormányzati részvétellel megvalósul a hátrányos helyzetű személyek önfoglalkoztatása;
- hozzájárul a munkahelyteremtéshez, ezáltal az állami költségvetés számára is többletbevételt eredményez;
- mérséklődik a hátrányos helyzetű személyekre fordított segélyek és megélhetési támogatások iránti igény;
- öregségi nyugdíjra jogosító pénzbeli jövedelem is adható részére.

3.2. Vagyoni viszonyok a szervezetekben

a) A tag vagyoni hozzájárulása

A tag vagyoni hozzájárulás teljesítésére vállal kötelezettséget a szervezetbe történő belépéssel.

b) Tagi kölcsön

Amennyiben a szervezeti tag a vagyoni hozzájárulását befizette, a szervezet működését tagi kölcsön nyújtásával segítheti. A tagikölcsön-szerződést közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba kell foglalni.

c) Pótbefizetés

Az alapszabály rendelkezhet úgy, hogy a veszteségek kezelése érdekében a tagoknak pótbefizetést kell teljesíteni, vagyoni hozzájárulásuk arányában. Évente legfeljebb egyszer lehet illet elrendelni és a befizetési kötelezettség nagysága nem haladhatja meg a vagyoni hozzájárulás 30%-át. Ha a tag nem teljesíti befizetési kötelezettségét, tagsági viszonya megszűnik.

d) Közösségi alap

A közösségi alap a közgyűlés által a tagoknak és a hozzátartozóiknak nyújtott juttatások fedezetét szolgálja (új Ptk.). A közösségi alap forrása az adózott eredmény. Az éves beszámoló elfogadásakor döntenek a tagok az adózott eredmény felhasználásáról, vagyis

- mekkora hányadát helyezik közösségi alapba,
- mekkora hányadát osztja szét a tagok között a szervezetnél történt közreműködés arányában,
- mekkora hányadát osztja szét a tagok között vagyoni hozzájárulásuk arányában,
- mekkora hányadát fordítja egyéb célra.

Magyarországon a törvényi szabályozás és a szociális szervezetek működését meghatározó szabályozás (pl. számviteli törvény, adózási szabályok) a szociális szervezeteket alapesetben forprofit vállalkozásnak tekinti. Tehát a szabályozás nem veszi figyelembe, hogy e szervezetek nem ugyanazzal a céllal, és nem ugyanúgy működnek, mint a tisztán profitorientált, hagyományos gazdasági társaságok. A gazdasági feladataik mellett ugyanis a társadalom és az állam számára is nagyon fontos egyéb, a hátrányos helyzetű munkanélkülieket elsősorban tagjaiként foglalkoztató és szociális, egyéni, közösségi szükségleteinek kielégítését elősegítő feladatokat

is vállalniuk, végezniük kell. Ezek a többletfeladatok már önmagukban is közhasznú jellegűek és jelentőségűek, tehát azok megvalósítását – a hosszabb távú fenntarthatóság érdekében – az állam részéről átgondoltan és sokoldalúan támogatni szükséges.

3.3. Önkormányzati tag kötelező jelenléte

Jelentős felháborodást okozott a szövetkezetek körében a törvénynek a 2017. január 1-i változása, amely kimondja:

„15. § A szociális szövetkezetnek a természetes személy tagjain kívül legalább egy helyi önkormányzat vagy nemzetiségi önkormányzat, illetve ezek jogi személyiségű társulása (a továbbiakban együtt: önkormányzat), vagy jogszabályban meghatározott karitatív tevékenységet ellátó közhasznú jogállású szervezet tagjának kell lennie.” A változás lényege, hogy önkormányzati tag vagy közhasznú szervezet is szükséges a szociális szövetkezet megalakulásához, illetve működő szövetkezet esetén a helyi önkormányzatot vagy közhasznú szervezetet be kell vonni tagként.

A változás célja a miniszteri előterjesztés szerint (Varga Mihály nemzetgazdasági miniszter, 2016. december) a szociális szövetkezet tagjának tagi munkavégzésével kapcsolatos, a gyakorlatban tapasztalható visszaélések visszaszorítása, legyen szó már megalakult, vagy a jövőben megalakuló szociális szövetkezetéről. A szociális szövetkezetek működésével kapcsolatos gyakorlati tapasztalatok indokoltá tették olyan szervezeti változtatásokat, amelyek a belső ellenőrzés feltételeit is megteremtik. A kötelező önkormányzati vagy közhasznú jogállású szervezeti tagság előírása ezen belső ellenőrzés hatékonyságát hivatott elősegíteni. Az ellenőrzési tapasztalatok alapján szükség volt a belső ellenőrzés hatékonyságát elősegítő szabályok megalkotására.

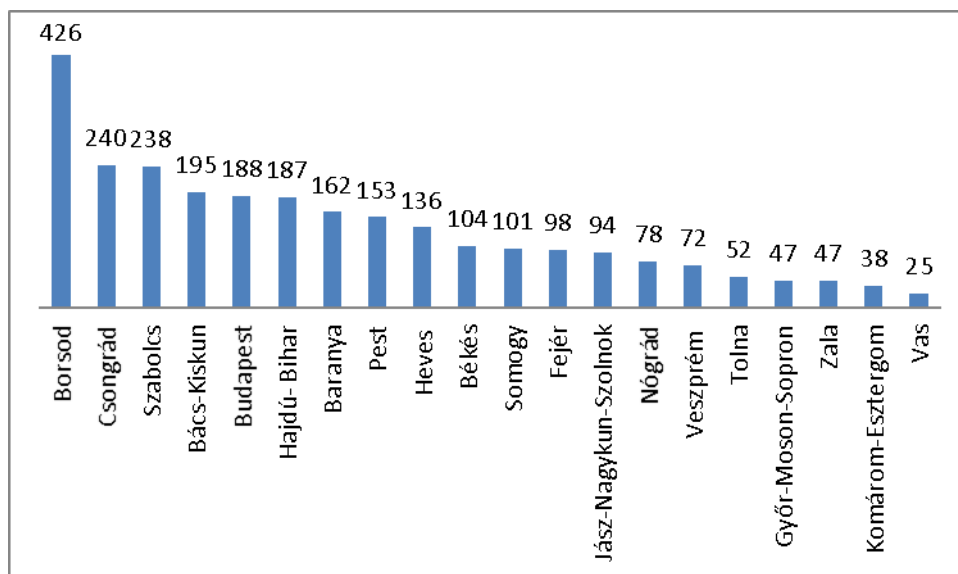
Működő szervezet esetén az önkormányzati tag bevonására egy év haladékot adott a kormány, 2018. január 1-ig kellett ezt teljesíteni.

A szövetkezeti tagság jelentős aggályokat fogalmazott meg a változással kapcsolatban, miszerint így megkérdőjeleződnek a legfontosabb alapelvek: az önkéntesség és a demokratikus döntéshozatal. Kérdést is megfogalmaztak a miniszter felé ezzel kapcsolatban, illetve kérték ennek a pontnak a visszavonását, de érdemi választ nem kaptak és a megfogalmazott jogszabályi változtatást sem vonta vissza az országgyűlés. Olyan gondolatok is elhangzottak, hogy a pályázati források önkormányzati szektorba való átcsatornázásának lehetőségét teremtette meg a jogalkotó a változtatással.

4. A SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK JELLEMZŐI A SZÁMOK TÜKRÉBEN

4.1. Földrajzi elhelyezkedés

A KSH adatbázisa szerint (Gazdasági Szervezetek Regisztere alapján) Magyarországon 2015-ben 2681 szociális szövetkezetet tartottak nyilván. Ez a szám az összes társadalmi vállalkozásnak a 20,6%-a. A társadalmi vállalkozások legnagyobb része egyesület formájában működik (39,8%). A második a rangsorban a szociális szövetkezeti forma. Az alábbi ábra a szociális szövetkezetek megyei szintű megoszlását mutatja, kiemelkedő a számuk Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

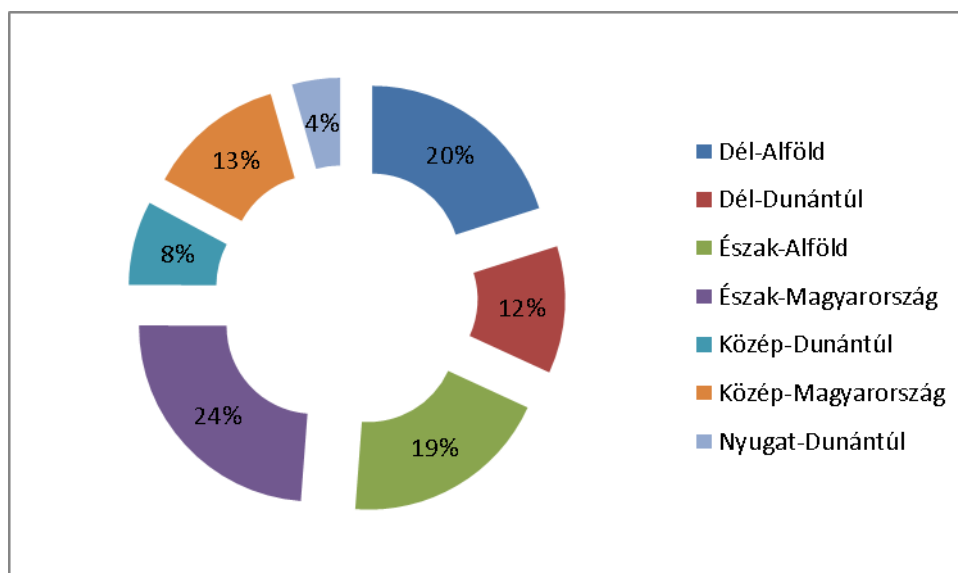

1. ábra

A szociális szervezetek száma megyénként 2015

Forrás: saját szerkesztés G. FEKETE et al. 2017 alapján

A következő ábra a szociális szervezetek regionális megoszlását mutatja. Az látható, hogy Magyarország szegényebb régióiban a szociális szervezetek aktívabban tevékenykednek, segítve ezzel a társadalmi felzárkózást. A legtöbb szociális szervezet az Észak-Magyarország régióban (640 szervezet, 23,9%), a Dél-Alföld régióban (539 szervezet, 20,1%) és az Észak-Alföld Régióban (519 szervezet, 19,4%) működik. A legkevesebb szociális szervezet a Nyugat-Dunántúli régióban található (számuk 119, a régió részesedése 4,4%).

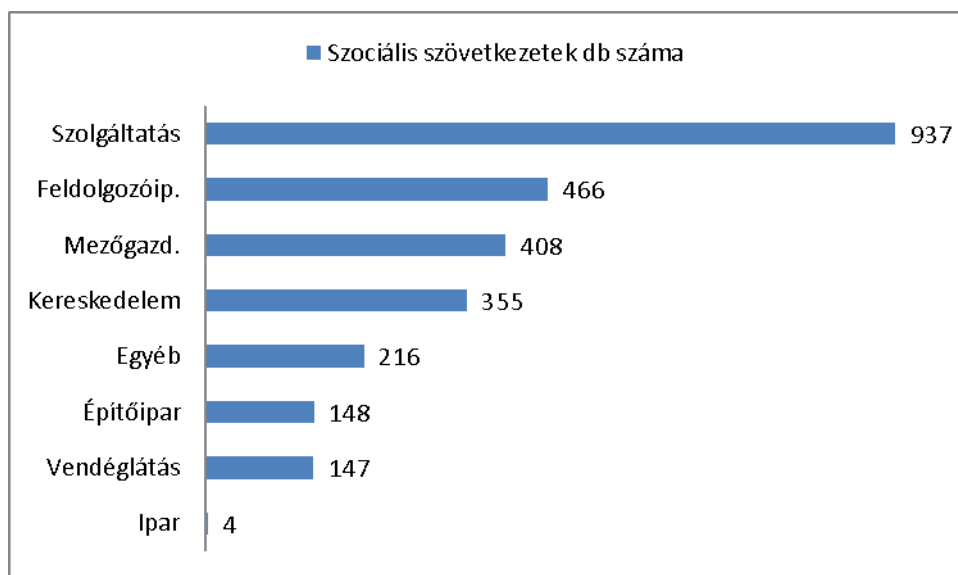
2. ábra

A szociális szervezetek megoszlása régióként 2015

Forrás: saját szerkesztés G. FEKETE et al. 2017 alapján

4.2. Tevékenységek

A KSH nyilvántartása kiterjed a szociális szervezetek végzett tevékenységére is, a TEÁOR besorolás szerint rendszerezve. Az alábbi táblázat mutatja a szervezetek tevékenységét.

3. ábra

A szociális szervezetek tevékenysége 2015

Forrás: saját szerkesztés G. FEKETE et al. 2017 alapján

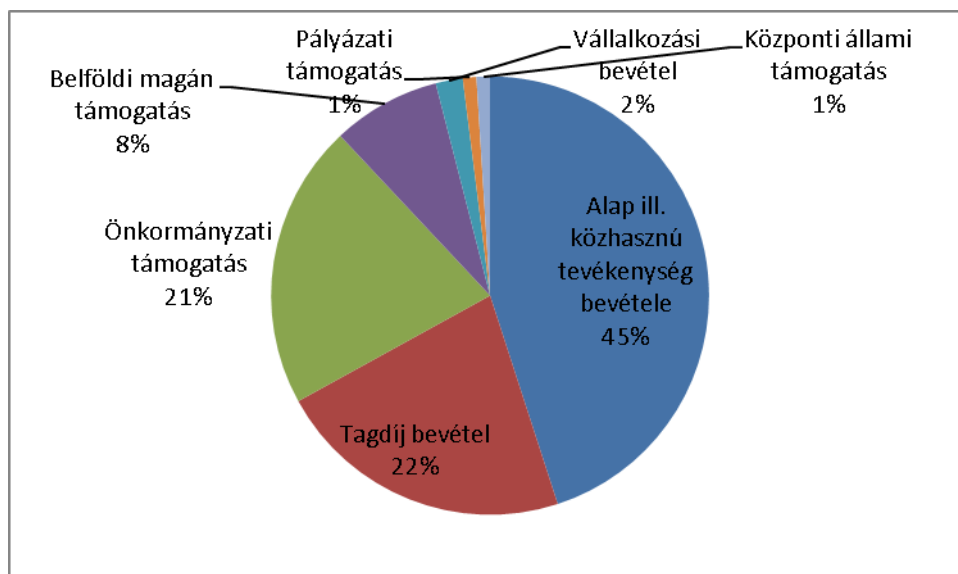
A lehetséges tevékenységek közül legnagyobb arányban szolgáltatásokat nyújtanak a szociális szervezetek. Mivel a szolgáltatások köre rendkívül széles, ezért a következőkben felsorolok tevékenységeket, amelyek szerepelnek a működő szervezetek tevékenységi körében:

- Önkormányzati feladatok átvállalása, vagy azokat kiegészítő szolgáltatások (elsősorban a közterületek karbantartása, parkgondozás, takarítás, játszóterek karbantartása);
- Szolgáltatások nyújtása a helyi lakosság számára (mosodai szolgáltatás, házkörüli munkák elvégzése, munkába járást segítő szállítási tevékenység);
- Idősgondozás és házi segítségnyújtás;
- Gyermekjóléti szolgáltatások (családi napközi, bébiszitter szolgálat, szabadidős program szervezés, széles választéki skálán mozgó nyári táborok, gyermekrendezvények szervezése, szülőknek nyújtott szolgáltatások, klubok működtetése, kézműves és egyéb készségfejlesztő foglalkozások tartása stb.);
- Graffiti eltávolítás;
- Ingatlankezelés;
- Irodai asszisztencia (sokszorosítás, iratfűzés, laminálás stb.);
- Multimédia műhely működtetése;
- Lapkiadás, helyi műsorszolgáltatás üzemeltetése.

4.3. Bevételek

A társadalmi vállalkozások minden jogi-szervezeti formájára jellemző, hogy a bevételből a legnagyobb arányt az alap- illetve a közhasznú tevékenység bevétele adja, ez az egyesületek és az alapítványok esetén 24%, az egyéb kategóriában 41%, a nonprofit kft.-knél 43%, a szociális

szövetkezeteknél eléri a 45%-ot. A központi állami támogatás viszont a szociális szövetkezeteknél a legalacsonyabb, mindössze 1%, a más szervezeti formát választó társadalmi szervezeteknél 12–21% között mozog. A pályázati támogatás mértéke meglepő módon mindössze a bevételek 1%-át adja, de általában a többi szervezeti formánál sem haladja meg az 1–3%-ot, kivéve a nonprofit kft.-ket, ahol 13% ez az arány. A kutatás tagdíjbevételt jelöl meg a bevételek között, ez azonban – a jelentős arány miatt (22%) – a szociális szövetkezeteknél a vagyoni hozzájárulást jelentheti, tagdíjbevételre nem számíthat egy szociális szövetkezet. Meglepő az önkormányzati támogatás magas (21%) mértéke is, ami a többi szervezeti forma esetén elhanyagolható (0–2%) (G. Fekete et al. 2017).

4. ábra

A szociális szövetkezetek bevételeinek megoszlása 2015

Forrás: saját szerkesztés G. FEKETE et al. 2017 alapján

5. A SZOCIÁLIS SZÖVETKEZETEK MŰKÖDÉSI TAPASZTALATAI

5.1. Alapítás

Hazánkban – a várakozásokkal ellentétben – a szociális szövetkezetekről szóló jogszabályok létrehozását (2006) nem követte jelentős számban szövetkezetek alakulása, ezért szükségessé vált különböző eszközökkel ösztönözni ennek az új szervezeti formának a kialakítását (NAGYNÉ–JÁSZ 2010). Az alapítási kedvet a kedvező pályázati lehetőségek nagyban segítették. Különösen megugrott az Atipikus foglalkoztatási formák támogatása megnevezésű, 2009-ben megpályázható Társadalmi Megújulás Operatív Program – TÁMOP 2.4.3. pályázat hatására az újonnan megalakult szociális szövetkezetek száma, de más, foglalkoztatást elősegítő pályázat is nagy érdeklődést váltott ki az érdeklődők köréből.

A másik mérföldkő a szociális szövetkezetek „alapítási láza” szempontjából a 2013-as év volt. A *Piac és Profit* (2016) információi szerint megfigyelhető, hogy 2012-ben összesen 377 darab szociális szövetkezet működött az országban, összesített árbevételük pedig alig haladta meg a 657 millió forintot. 2013-ban viszont jelentősen megugrott az újonnan alapított szociális szövetkezetek száma, köszönhetően a TÁMOP keretében meghirdetett újabb pályázatoknak.

Az 1236 új alapítású szociális vállalkozással együtt 2013-ban már 1603 darab szociális szövetkezet gazdálkodott Magyarországon, 1,1 milliárd forintot meghaladó nettó árbevétellel. A pályázatokban előírt 2 éves megvalósítási időszak miatt a lehívott uniós források a 2015-ös árbevétel adatokban jelennek meg először. 2015-ben az ilyen cégformában működő vállalkozások árbevétele ennek köszönhetően 13,5 milliárd forintra emelkedett.

„A szektor számára a jövő nagy kérdése, hogy a rengeteg pályázati forrást sikerül-e hosszú távon gazdaságilag is fenntartható projektekre felhasználni, ellenkező esetben a következő években a szociális szövetkezetek számának gyors csökkenését prognosztizálhatjuk” – mondja Pertics Richárd, az Opten Kft. céginformációs igazgatója. (G. FEKETE et al. 2017)

„Mi adta az alapötletet a szövetkezet alapítására? Tulajdonképpen a szociális szövetkezetek számára kiírt pályázat katalizálta azokat az ötleteket, azt a koncepciót, amit a szövetkezet alapítása előtt olyan másfél évvel kezdtünk komolyan fontolgatni.” (Családbarát Város Szociális Szövetkezet, Lipták Orsolya, felügyelő bizottsági tag) (Módszertani kézikönyv II.)

„Mi adta az alapötletet a szövetkezet alapítására? Az alapötletet az atipikus foglalkoztatást támogató pályázati lehetőség adta. A szövetkezet tagjai főleg pályázatok környékén tevékenykedtek, így került előtérbe ez a lehetőség is. Úgy gondoltuk, hogy a nyomdai szolgáltatások nyújtása egy olyan piaci rés a városban, amire reagálni kell. Ebből a gondolatból kiindulva három barát, három különböző érdeklődési körrel, főleg civil vállalkozásokban szerzett tapasztalattal kezdeményezte a szövetkezet létrehozását 2010-ben.” (Hajdú-Forma Szociális Szövetkezet Szabó István, önkéntes segítő) (Módszertani kézikönyv II.)

„Mi adta az alapötletet a szövetkezet alapítására? Az önkormányzat figyelmét hívták fel a lehetőségre, miszerint szociális szövetkezetek pályázhatnak a munkanélküliek foglalkoztatásának céljából, alapvetően asztalosipari munkák tevékenységére. A válság előtt a kerti rönkbútorok eladható termékek voltak, ezeknek a gyártása egy jó üzleti ötlet volt, ez keresett terméké válhat. Innen jött az ötlet, erre lehetne létrehozni egy szociális szövetkezetet, mely 2009-ben alakult meg.” (Hidasnémeti Szivárvány Szociális Szövetkezet Varga Gyula, elnök) (Módszertani kézikönyv II.)

Az alapításnak természetesen sok egyéb indoka is lehet, egy felmérés (G. FEKETE et al. 2017) a megalapítás indoklásaként a következő sorrendet állapította meg a megkérdezettek válaszai alapján:

A szociális szövetkezetek alapításának indokai – rangsorban a következők:

1. A fenntartható fejlődés elősegítése.
2. Valamely társadalmi, közösségi cél megvalósítása.
3. Egy vagy több társadalmi probléma enyhítése.
4. Együttműködés, az érintettek bevonás.
5. Társadalmi innováció.
6. Önfenntartás, önsegélyezés.
7. Üzleti alapú tevékenység végzése.
8. A közjó támogatása.
9. A függetlenség biztosítása.
10. Demokratikus döntéshozatal, a szolidaritás biztosítása.
11. Támogatási lehetőség megragadása.
12. Transzparens működés.
13. Adókedvezmény igénybevétele.

A megkérdezésből az derül ki, hogy a tizenhárom szempontból az utolsó helyek egyikén szerepel a „támogatási lehetőség megragadása” (11. a rangsorban). Az első helyeken csupa „nemes cél” szerepel. Ezeknek a társadalmi céloknak a megvalósítása is szerepel alapítási indokként az interjúkban.

„Mi adta az alapötletet a szövetkezet alapítására? Szerettünk volna 4-5 fiataalt, akik nem tudtak tovább tanulni, de nagyon szerettek volna Kaposváron maradni, megtartani. 2010-ben alakultunk, de nem a pályázat miatt. Az döntött a szociális szövetkezet mellett, hogy kedvező volt az adózási formája, másrészt pedig az a szempont, hogy ennyi ember, 8 fő, hogy tud úgy együttműködni, hogy jogilag és gazdaságilag az lefedhető – és mindenki számára előnyös legyen. Mi nem profitorientáltként indultunk, az elején csak az volt a célunk, hogy annyi jövedelmet termeljünk, hogy ezeknek a fiataloknak munkabért tudjunk fizetni. És akkor jött ez a jogi lehetőség, hogy szociális szövetkezeti formában lehetett megalakulni, ami kicsit egyesítette a non-profit, a szociális és a gazdasági hátteret.” (Gold Consulting Szociális Szövetkezet Lechner Istvánné, Zsuzsa, elnök) (Módszertani kézikönyv II.)

„Mi adta az alapötletet a szövetkezet alapítására? Sok más szövetkezethez hasonlóan az egyik alapötletet, vagy lökést a szociális szövetkezetek számára kiírt pályázatok adták –ez 2010 végén volt. Ez önmagában kevés lett volna; itt Panyolán, de az egész megyében komoly hagyományai vannak a gyümölcstermesztésnek, feldolgozásnak. Adta magát, hogy a helyi erőforrásokra építve gyümölcsfeldolgozó szövetkezetet hozzunk létre.” (Szatmári Ízek Háza Szociális Szövetkezet Barabás Ambrus, szakmai vezető) (Módszertani kézikönyv II.)

5.2. Működés

5.2.1. A sikeres működés feltételei

Egy társadalmi vállalkozásokkal foglalkozó alapkutatásban (G. FEKETE et al. 2017) megkérdezték a résztvevőket a sikeres működés feltételeiről. Összesen 16 tényező közül választhattak a válaszadók. A válaszok a következők sorrendet mutatják:

Szakértelem, jó minőségű termék/szolgáltatás, létező társadalmi szükséglet beazonosítása, pénzügyi forrásokhoz való hozzáférés, stratégiai gondolkodás és hosszú távú tervezés, működési tapasztalat, jó kapcsolatok, a vezetés személyes érintettsége és elkötelezettsége, helyi viszonyok ismerete, megfelelő termék/szolgáltatás ár, humán erőforráshoz való hozzáférés és önkéntesek, vállalkozási ismeretek/képesség, magas színvonalú vevőkiszolgálás, egymásra épülő tevékenységek, innovativitás, a vezetés rátermettsége, alacsony költségek, vállalkozási bevétel, autonómia és független működés, különböző tevékenységek/termékek, koncentrált tevékenységi kör.

Az első három feltételt különösen fontosnak tartják a vállalkozások a sikerhez, ezek: a szakértelem (a válaszadók több mint fele megjelölte ezt a lehetőséget); a termék vagy szolgáltatás jó minősége; a társadalmi szükséglet beazonosítása (a kiszolgálni kívánt társadalmi szükséglet valós igény legyen és megfelelően meghatározott). A válaszadók véleménye szerint tehát a legfontosabb sikertényező vitathatatlanul a szakértelem.

Az sem elhanyagolható kérdés (amely szintén felmerült az előbb említett kutatásban), hogy melyek azok a tényezők, amelyek kockázatosabbá teszik az ilyen típusú szervezetek működését. A válaszokból kiderült, hogy magasan a támogatások bizonytalansága okozza leginkább a működés bizonytalanságát. A válaszadók 61%-a gondolta ezt fontos problémának. A következő tényezők is nagy bizonytalanságot jelentenek a társadalmi vállalkozások életében: jogi szabályozás változása (40%), vállalkozási/gazdálkodási/üzleti bevétel hiánya (34%).

Az előzőeken túlmenően a válaszadók jelentős arányban nevesítették a kockázatok között a „termék/szolgáltatás iránti kereslet hiánya” (20%), a „foglalkoztatottak magas fluktuációja” (20%), illetve a „politikai tényezők” (25%) megnevezésű faktorokat. A vállalkozások saját felkészültségükbe és tapasztaltságukba vetett hitét tükrözi, hogy a „vállalkozási ismeretek/tapasztalatok hiánya” kockázati tényező viszonylag alacsony jelölési arányt (10%) kapott. A „releváns információk hiánya” válaszlehetőség alacsony jelölési aránya (12%) a támogató intézményrendszer funkcionalitását is dicséri.

Több éve működő szociális szövetkezetek vezetőivel készített interjúk során megkérdezték, hogy mire a legbüszkébb a szövetkezetben. A válaszok nagyon vegyesek voltak, ám amit több válaszadó is kiemelt, hogy legbüszkébbek arra, hogy egyrészt több év után is képesek voltak fennmaradni, másrészt, hogy képesek munkát adni embereknek, családok megélhetését tudják biztosítani.

Néhány érdekes válasz:

„Amire a legbüszkébbek vagyunk az szerintem a közös szakmai fejlődés. Ha az induláshoz képest a jelenlegi állapotokat megnézzük és hogy milyen kevés idő telt el, ahhoz képest borzasztó nagy szakmai előre lépést látunk saját magunkon, még ha ezt jövedelmezőség tekintetében nem is tükrözzük annyira.” (Barnabee’s Szociális Szövetkezet Végvári Péter, szakmai vezető) (Módszertani Kézikönyv II.)

„Mire a legbüszkébbek a szövetkezetben? Arra, hogy még öt év után is létezünk. A szociális szövetkezetek nagy része pályázatokra, támogatásokra alakult, üzleti terv, piackutatás, alapvető vállalkozói ismeretek nélkül. Nem is működnek sokáig. Másrészt arra, hogy 24-25 ember dolgozik nálunk. Arra törekszünk, hogy ne külső munkavállalóink legyenek, hanem akik megfelelnek a mi szempontjainknak, azokat taggá is tesszük.” (Gold Consulting Szociális Szövetkezet Lechner Istvánné Zsuzsa, elnök) (Módszertani Kézikönyv II.)

5.2.2 A szociális szövetkezetek finanszírozási lehetőségei

Amellett, hogy a társadalmi vállalkozások finanszírozásában megjelenik – a legtöbb definíció szerint meg is kell jelenjen – a termék-, illetve szolgáltatásértékesítésből származó bevétel, számos további forrásszerzési mód áll rendelkezésükre. A befektetők, tulajdonosok tőkéjének (akár kapcsolódó szervezeteken keresztül bonyolított) használata mellett többek között hitelt (vagy mikrofinanszírozást) igényelhetnek, kormányzati (közösségi), vállalati és magántámogatásokhoz juthatnak (BOZSIK 2017). Mindezzel együtt a gyakorlatban a társadalmi vállalkozások finanszírozásában a támogatások töltenek be kiemelt szerepet, elsősorban az Európai Unió közreműködésével, állami vagy önkormányzati normatív támogatások formájában, a jövedelemadó 1%-ának felajánlásából, illetve a Nemzeti Civil Alapon keresztül. A támogatások mértékét és szerkezetét tekintve lényeges fordulópontot jelentett az ország európai uniós csatlakozása, meg lehet az Unió már a csatlakozás előtt is biztosított jelentősebb forrásokat a hátrányos helyzetű régiók gazdasági és munkaerőpiaci felzárkóztatására (pl. PHARE program). A csatlakozást követően az első (2004–2006) és a második (2007–2013) programozási időszakban is találunk céljuk szerint kapcsolódó támogatási programokat (pl. RDOP, SROP, LEADER stb.). A jelenlegi – hazánk számára harmadik – programozási időszakban (2014–2020) is az európai uniós finanszírozással megvalósuló kormányzati támogatási programok a meghatározóak.

a) Az EU által nyújtott finanszírozási lehetőségek

Az Európai Unió az elmúlt években számos intézkedést hozott a társadalmi vállalkozások ösztönzése érdekében (G. FEKETE et al. alapján). A társadalmi vállalkozások 2011-ben kerültek az Európai Unió vállalkozásfejlesztési törekvéseinek fókuszába, amikor az Európai Bizottság által kiadott közleményekben a társadalmi vállalkozások, mint a szociális gazdaság és a társadalmi innováció kulcsszereplői jelentek meg. Célként fogalmazták meg az olyan vállalkozások fejlesztését, „amelyek a haszonszerzésre való jogos törekvésen túl közérdekű, társadalomfejlesztési, etikai vagy környezetvédelmi célokat is felvállaltak” (CIRIEC 2012). Az Európai Unió egyrészt pénzügyi támogatás, másrészt a munkaerőpiaci ajánlásokat tartalmazó Nemzeti Munkatervek kidolgozása, harmadrészt társadalmi vállalkozásokat segítő közbeszerzések révén (DEFOURNY–NISSENS 2010). A 2008-as gazdasági válságra adott uniós válasz, az Európa 2020 stratégia (1) az intelligens növekedés (a tudáson és innováción alapuló gazdaság kialakítása); (2) a fenntartható növekedés (erőforrás-hatékonyabb, környezetbarát és versenyképesebb gazdaság); (3) valamint az inkluzív növekedés (magas foglalkoztatás és a gazdasági, társadalmi és területi kohézió jellemezte gazdaság) céljaival, melyekhez a társadalmi vállalkozások is nagymértékben hozzá tudnak járulni (CIRIEC 2012).

b) A magyar kormány projektjei

Az elmúlt évtizedben számos hazai intézkedés segítette a társadalmi vállalkozások fejlődését, ezeket G. FEKETE et al. (2017) alapján foglalom össze. Az Országos Foglalkoztatási Alap által irányított Szövetkezz 2007 és 2009 program keretében szociális szövetkezeteket hoztak létre, majd 2007-ben és 2009-ben a Társadalmi Megújulás Operatív Program keretében kísérleti foglalkoztatási programok irányultak a foglalkoztatottság növelésére és a hátrányos helyzetű emberek munkaerőpiaci integrációjára (TÁMOP 1.4.3.), valamint a szociális szövetkezetek támogatására különösen a hátrányos helyzetű régiókban (TÁMOP 2.4.3). A LEADER program célja a fenntartható gazdálkodás támogatása, a foglalkoztatás és helyi közösségek fejlesztése volt. Szintén a foglalkoztatási gondok enyhítésére fókuszált a leghátrányosabb helyzetű kistérségben megvalósított LHH program (NFÜ 2007 in KABAI et al. 2012: 54.) vagy a közmunkaprogramok, amikkel kapcsolatban, csakúgy, mint a szociális szövetkezetek kapcsán, megkérdőjeleződik a kívánt cél elérése. A 2014–2020-as Partnerségi Megállapodás keretében a társadalmi célú vállalkozások fejlesztése jelenik meg célként a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) és a Vidékfejlesztési Operatív Program (VP) keretében.

c) Nemzetközi és hazai eredetű társadalmi vállalkozásfejlesztési szervezetek

A társadalmi vállalkozás fogalom elterjedésében jelentős szerepet játszottak a hazánkban is működő, a társadalmi vállalkozások segítségét célzó nonprofit nemzetközi szervezetek. A Non-profit Enterprise and Self-Sustainability Team (NESsT) nemzetközi szervezet 1997 óta nyújt pénzügyi támogatást és szervezetfejlesztési tanácsadást és képzést fenntartható társadalmi vállalkozások számára. Az általuk támogatott társadalmi vállalkozások átvilágítási folyamaton mennek keresztül, amely magában foglalja az üzleti terv értékelését is. Hosszú, 5–7 év inkubációs támogatást nyújtanak a fenntartható siker érdekében, valamint üzleti és társadalmi hatásindikátorok segítségével mérik a támogatott vállalkozások teljesítményét (NESsT 2016). Az Ashoka, mint a társadalmi vállalkozók legnagyobb hálózata 1995 óta van jelen Magyarországon, 35 magyar tagja van. Szigorú kutatási és kiválasztási folyamat után szakmai és pénzügyi

támogatást nyújt, számos programja élénkíti a civil szektort, és innovatív partnerkapcsolatok kialakítására törekszik (Ashoka 2016). Az Ashoka nem a vállalkozást, hanem a vállalkozót helyezi a középpontba. A társadalmi vállalkozók ez alapján innovatív személyiségek, akik képesek inspirálni a közösség tagjait, ami elősegíti a társadalmi problémák megoldását. „Kivételes alkotóerővel és elszántsággal tevékenykednek, tehetségüket a társadalmi problémák széles körű megoldásának szentelik, aktív szerepet vállalnak a társadalomban.” (Ashoka 2016) Rendkívül hasznos tevékenységük okán itt kell megemlíteni a Polgár Alapítvány az Esélyekért szervezetet, mely többek között a Kiútprogram nevű kezdeményezés támogatásával tett sokat az ökoszisztéma fejlődéséért, a Nonprofit Információs és Oktató Központ Alapítvány (NIOK) tevékenységét, a Civil Szolgáltató Központok Országos Hálózatát, a Norvég Civil Támogatási Alap pályázatait vagy a Helyi Mérték Alapítvány képzési programjait (TÓTH et al. 2011). A közelmúlt programjai közé tartozik a NESsT és a Badur Alapítvány közös kezdeményezése UGRÓ-DESZKA néven, mely egy társadalmi vállalkozásfejlesztő program mélyszegénységben élők életminőségének javítását célzó kezdeményezések számára.

d) Banki finanszírozási lehetőségek, társadalmi felelősségvállalás

További finanszírozási lehetőséget jelentenek a vállalati/banki társadalmi felelősségvállalás programok keretében nyújtott támogatások. TÓTH et al. 2011 alapján ezek a kezdeményezések kezdenek kimozdulni a klasszikus jótékonyági programok szintjéről, és egyre erősebb részvételi szándék tapasztalható az önkéntesség és szaktudás átadás területein is. Tudatosabbak lettek továbbá a vállalatok a támogatott szervezetek hatásainak nyomon követésében is. A szerzők megjegyzik, hogy elsősorban a vállalati reputáció szempontjából leghasznosabbnak ítélt területekre koncentrálnak a cégek, mint a környezet- és gyermekvédelem, a komplexebbnek és elmentmondásosabbnak ítélt ügyek (pl. roma integráció) kevésbé népszerűek. A bankszektor különösen elkötelezettnek látszik a társadalmi problémák iránt és jelentős részt vállal a társadalmi felelősségvállalási kezdeményezésekben. Értékes programokat koordinált, illetve valósít meg többek között a Citibank, a Raiffeisen Bank és az Erste Bank. A CitiBank Hungary 2010-ben hirdette meg For-Profit Social Enterprise Development Program nevű, az ERSTE Bank Hungary 2017-ben az Erste Seeds (Social Enterprise Establishment and Development Support) nevű programját. Az ERSTE Alapítvány emellett úgynevezett Társadalmi Integrációs Díjat is hirdet, a CIB Alapítvány pedig a „CIB Tenni Tudunk Társadalmi Bevonás Pályázat”-ot írta ki 2011-ben. A Citi Alapítvány 2013-ban a NESsT-tel közösen „Társadalmi Vállalkozásfejlesztő Program”-ot hirdetett. A MagNet Magyar Közösségi Bank 2016 szeptemberében indította „2017. évi Közösségi Adományozási Program”-ját. Nem csupán a pénzintézetek indítottak komolyabb hatású programokat, – a teljesség igénye nélkül – a Magyar Telekom fogyatékos személyek nyílt munkaerőpiaci integrációja témakörben hirdetett pályázatot 2011-ben, a KPMG megszervezte a „KPMG Felelős Társadalomért Program 2016” programot, a Telenor Magyarország Zrt. a NESsT-tel közösen koordinálta a „Segíts másokon és magadon is! – Pályázat társadalmi vállalkozást működtető vagy tervező nőknek” elnevezésű programját.

„A MagNet Banknak például állandó programjaik vannak, az összes többi banknál viszont azt látom, hogy időnként eszükbe jut, csinálnak egy-két féléves programot, és nem egy folyamat. A Citibank időnként meghirdette a társadalmi vállalkozások támogatását. Az Erste szintén elég régóta jelentősen benne van ebben a szektorban, konkrétan finanszírozást meg képzést nyújt.”

„A Civil Support elkezdte a befektetőkkel való összekapcsolást, ez is egy viszonylag új dolog.” (G. FEKETE et al. 2017) (Részlet egy interjúból)

Végül egy karakteres vélemény a saját tőke fontosságát hangsúlyozza:

„Én a szociális szövetkezetek közül ott látok egyedül eredményt, egy jó ideje már figyelem ilyen szempontból, ha valaki vitt be, tehát alapító tag vitt be tőkét, szaktudást, bármit, azok a szövetkezetek működnek. Tehát aki arra alapoz, hogy majd pályázatból, meg adományokból működik, az szerintem előbb-utóbb befuccsol.” (G. FEKETE et al. 2017)

5.2.3. A nyereség felosztás gyakorlata

A közgyűlés dönt a tagok közötti szétosztási arányról, ezen túl kerülhet közösségi alapba vagy költhetik egyéb célra is. Közhasznú jogállással rendelkező szervezetek csak közhasznú céljakra fordíthatják (VÁRKONYINÉ 2016). A nyereségfelosztással kapcsolatban több szövetkezet úgy nyilatkozott, hogy nem veszik ki a vállalkozásból a profitot, hanem visszaforgatják a nagyobb társadalmi hatás elérése, illetve a vállalkozás fejlődése érdekében. Ezzel együtt azonban nem tartják ördögtől valónak azt sem, ha egy szervezet szétosztja a profitjának egy részét a tagjai között.

„Már 4 éve létezünk, sosem osztottuk fel a nyereségünket a tagjaink között. Az volt a döntés, hogy ne osszuk fel, fejlődünk még meg legyen még egy munkahely, legyen szebb, legyen valamilyen program, menjünk el együtt, ne fizessen, hanem fizesse a szövetkezet. Tehát mi erre törekszünk. De hát azt sem mondhatnám, hogy az az elvetendő, hogy ha olyanok a szövetkezetek, hogy például egy millió forint nyereséget termelt, tíz tagja van, mindenki kap százezer forintot. Mert miért ne? Miközben dolgoznak minimálbérért, vagy éppen azért sem.”

„Én azt gondolom, hogy a nyereség, többlet, profit elosztása, ha valakinek vállalkozásra affinitása vagy érzéke van, az tudja, hogy egy vállalkozásból alaphoz három-négy-öt évig 10 forintot nem szabad kivenni, hanem vissza kell forgatni. Pláne egy szociális szövetkezetnél, egy szociális vállalkozásnál alap, a szellemiséget is duplán vissza kell forgassa.” (G. FEKETE et al. 2017) (Részlet egy interjúból)

5.3. Pozitív tényezők

A szociális szövetkezetek eddigi magyarországi működése számos pozitív tapasztalattal járt a makro- és mikrogazdasági szférában.

3.6.1.1.1.1. A pályázati programoknak köszönhetően viszonylag rövid idő alatt kialakult hazánkban a szociális szövetkezetek rendszere elsősorban az arra legrászorultabb térségekben, a kisvállalkozások és a munkanélküli személyek egy részének körében. Ennek köszönhetően hazánkban több, mint 2600 szociális szövetkezet működik.

3.6.1.1.1.1.2. A pályázati rendszer kialakított egy kezdő tudásbázist a projektek fejlesztéséhez, az ilyen jellegű pályázati íráshoz, valamint a további fejlesztések szakmai támogatásához. A közös szövetkezés gondolata sok emberben céltudatos összefogást jelentett, akik közös munkával, közösséggé formálódva tudták/tudják kidolgozni és megvalósítani pályázati ötleteiket, amihez sok esetben a kiindulópont az innováció.

3.6.1.1.1.1.3. A bevont dolgozókat jellemzően betanították valamilyen munkafolyamatra, a képzésre és a foglalkoztatásra a legtöbb esetben kedvező munkahelyi klíma és az egyéni élethelyzetet maximálisan figyelembe vevő bánásmód a jellemző.

Egy társadalmi vállalkozásokról szóló alap kutatás (G. FEKETE et. al. 2017) kérdőíves felmérésében szerepel, hogy milyen tényezőket tartanak a szervezet erősségének. Ebben a válaszadók a következő tényezőket emelték ki, sorrendben: társadalmi elkötelezettség, kompetens menedzsment, működési tapasztalat, a termék/szolgáltatás minősége, elkötelezett munkatársak, a helyi közösség bizalma, kapcsolati háló, a termék/szolgáltatás egyedisége, társadalmi reputáció/hírnév, innovativitás.

Látni lehet a következő pontban, hogy más forrásokban azonban másként vélekednek az itt pozitív tényezőként megjelöltekre. Például a helyi közösség bizalma itt felsorolásra került, ugyanakkor más esetben pedig éppen a társadalom és a helyi közösség értetlenségével, bizalmatlanságával lehet találkozni. Ebből látszik, hogy különböző tapasztalatokat gyűjtöttek a szövetkezetek, a gyakorlat változatos.

5.4. Negatív tapasztalatok

A pozitív tényezők mellett számos negatív tapasztalat is megfigyelhető a szociális szövetkezetekhez kapcsolódva.

1. A társadalom jó része nem értette meg és nem fogadta kellő nyitottsággal a szociális szövetkezetek fontos társadalmi-gazdasági szerepét, illetve létjogosultságát. Az új szervezeti forma sok konkrét esetben nem kapott kellő partneri támogatást sem a helyi önkormányzattól, sem a vállalkozóktól, és a lakosság jó része is fenntartásokkal fogadta szolgáltatási kínálatukat, piaci tevékenységüket. Egyelőre a szociális szövetkezetek társadalmi ismertsége és elismertsége alacsony.
2. A működésüket megkezdő, a projektet megvalósító, ugyanakkor hosszabb távú fenntarthatóságra is törekvő szociális szövetkezetek nagyon hamar szembesülnek azzal, hogy a hazai jogszabályi környezet egyáltalán nem támogatja, sőt inkább diszkriminálja a szociális szövetkezeteket.
3. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a szövetkezeti alapelvek érvényesülése sok szociális szövetkezetnél kívánnivalókat hagy maga után. Különösen nehéz és még jó esetben is hosszabb időt, több évet igényel az igazi, demokratikus, érdemi tagi „egyenjogúság” elérése azoknál a szociális szövetkezeteknél, ahol már a kezdetektől fogva nagy különbségek vannak az alapító tagok iskolai végzettségében, munkatapasztalataiban, szakmai felkészültségében, munkához való hozzáállásában és egyéb kvalitásaiban.

„Hogyan működik a döntéshozatal a szövetkezetben belül? Nehéz kérdés, mivel itt tagok döntő többsége hátrányos helyzetű ember ezért nem biztos, hogy mindig megértik, illetve nem gondolkodnak el azon, hogy mi szolgálja leginkább a szövetkezetet, így az ő érdekeiket is. A továbblépés érdekében nem mindig gondolkodnak stratégiai szempontok, tulajdonosi szempontok szerint, megkapják a fizetésüket, de a szövetkezet jövője nem igazán érdekli őket. Amikor a vezetés feltesz egy kérdést, vagy egy javaslatot mindig abból a szempontból vizsgálják, hogy az mennyire jó neki, az egyén számára, nem gondolkodik a szövetkezet egészének a fejével. Amennyiben ő a konkrét anyagi hasznát látja, támogatja, ha egyéb más úgymond számára picit hátrányos, több munkával járó, anyagi hasznot közvetlenül nem hozó tevékenységről van, azért nem lelkesedik.” (Hidasnémeti Szivárvány Szociális Szövetkezet Varga Gyula, elnök) (Módszertani Kézikönyv II.)

4. A szociális szövetkezetek nagyobb része a pályázati szakaszban nem mérte fel eléggé körültekintően és alaposan a piaci igényeket az általuk kínált termékekre és szolgáltatásokra. Üzleti tervük nem volt kellően megalapozott, marketing tevékenységüket pedig nagyon sok hiányosság jellemezte. Ez leginkább a szolgáltatások területén mondható el, és főleg a lakossági igények előrejelzése volt irreális. Ebből következően a vállalt indikátorok közül az árbevétel elérése számos esetben okozott problémát a működő szövetkezeteknél.
5. A pályázatfüggőség, a pályázati források esetleges csökkenése és kiszámíthatatlansága jelentős kockázati elem a szövetkezetek életében. Azon szervezetek számára, amelyek lényegében projektszemléletben működnek, és „projektről projektre élnek”, kritikus lehet ez a fajta kiszámíthatatlanság, és a források elapadása. „Kockázat lesz előbb-utóbb a pályázati források csökkenése, elakadása. Amennyiben megjelennek a hitelek, azok is kockázati tényezők lehetnek, azokat vissza kell majd fizetni.” (G. FEKETE et al. 2017) (Interjú részlet).
6. A legtöbb szociális szövetkezetre jellemző a tőkehiány és az átmeneti jellegű likviditási problémák előfordulása. A jegyzett vállalkozói tőke egészen minimális, szinte csak jelképes összege mellett befektető tag részvételére, pénzügyi hozzájárulására, továbbá tagi kölcsön igénybevétele nem jellemző. (PETHEŐ et al. 2010)

6. ÖSSZEGZÉS

Felismerve, hogy a szövetkezeti forma nagymértékben képes társadalmi erőforrásokat mozgásba hozni, az elkülönült gazdasági szereplők helyzetét megerősíteni, közösségi szükségleteket kielégíteni, ezért a kormány 2006-ban a szövetkezeti mozgalom továbbfejlesztésére törvényt alkotott a szövetkezetekről, hangsúlyozva, hogy állami eszközök igénybevételeivel kívánja e társasági-társadalmi formát erősíteni.

Társadalmi hasznosságát fontos hangsúlyozni ennek a formációnak, de gazdasági tevékenysége is jelentős, mivel forprofit vállalkozásokról van szó.

A szociális szövetkezetek működését összegezve és gazdálkodásának jellemzőit összefoglalva a következőket érdemes kiemelni:

1. A szociális szövetkezetek száma az évek során dinamikusan növekedett, főleg a pályázati lehetőségeknek köszönhetően. Magyarországon a szegényebb, elmaradottabb régiókban dominánsabb a szociális szövetkezeti jelenlét. Legmagasabb a számuk az Észak-Magyarország, Dél-Alföld és az Észak-Alföld régiókban. A társadalmi ismertségük és elfogadottságuk azonban egyelőre alacsonynak mondható. Mivel még viszonylag ismeretlen gazdasági-társadalmi formáról van szó, ezért a társadalom, a helyi közösség sokszor bizalmatlan a szociális szövetkezet tevékenységével, termékeivel szemben.
2. A szociális szövetkezetek legfontosabb társadalmi célja a társadalom periferiájára szorult emberek integrációja, legyen az munkanélküli, fogyatékkal élő vagy roma. Az integráció ezen csoportok számára való munkahely-teremtésen keresztül valósul meg.
A bizonytalanság abból adódik, hogy a vezetésének sikerül-e integrálni és motiválni a hátrányos helyzetűekből a megfelelő alkalmazottakat, valamint ténylegesen is biztosítani önfoglalkoztatóvá válásukat.
Céljukat úgy kell megvalósítaniuk, hogy termékeik, szolgáltatásaik versenyeznek a piac többi szereplőjével. Az állam a szociális szövetkezetek erőfeszítéseit adókedvezmények révén és pályázati lehetőségek útján ismeri el.

4. A szociális szövetkezetek alaptőkéje – ami a tagok vagyoni hozzájárulásából tevődik össze – általában alacsony. A pályázati lehetőségek nem rendszeresek, ezért a szövetkezetek többsége finanszírozási gondokkal küzd. Mind likviditási problémák, mind hosszabb távú finanszírozási gondok felmerülnek. Ennek a problémának a megoldása érdekében sok fórum javasolja a stratégiai kormányzati szemlélet és koncepció kialakítását a szociális szövetkezetek számára, hogy tevékenységükkel hosszú távon segíteni tudják célcsoportjaikat. A törvényben helyesen meghatározott célok és elvek megfelelő érvényesüléséhez fontos kidolgozni a szociális szövetkezetek eredményes, fenntartható működtetésének, valamint az ahhoz szükséges állami, pénzügyi támogató mechanizmusoknak átgondolt, reális, hosszabb távra szóló koncepcióját, és az ennek kereteibe illeszkedő konkrét szabályokat is.
5. A sikeres működés feltételeként a legfontosabbnak ítélték a szociális szövetkezetek a szakértelmet, a jó minőségű termékek és szolgáltatások előállítását és a vevői igényeket.
6. A tevékenységi formákat illetően a szolgáltatás nyújtása a legjellemzőbb, ezt követi a feldolgozóipari és a mezőgazdasági tevékenység. Törekcsenek innovatív megoldásokra és a piaci rések kihasználására.

A szociális szövetkezetek életképességének megerősítése makroszintű feladat. A társadalomban betöltött funkciója pozitív és valószínűleg a feladatok nem fognak csökkenni.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Ashoka (2016): Ashoka Magyarország. <http://hungary.ashoka.org/r%C3%B3lunk-0>.
- [2] *A szövetkezés nemzetközi alapelvei – A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása a szövetkezeti identitásról.* (1995) A Szövetkezeti társulási forma elméleti alapjai.
- [3] BAK Klára (2013): A nemzetközi szövetkezeti alapelvek és a szövetkezet fogalmának összefüggései a szabályozásban. Kézirat. 2016. december 10. www.szovetkezeti-kutato.hu/letoltes/bak_klara.doc
- [4] BOZSIK Sándor–SZEMÁN Judit (2017): Finanszírozás. In: SZÜCSNÉ MARKOVICS Klára (szerk.): *Vállalkozási ismeretek társadalmi vállalkozások számára.* Az elméleti képzés moduljainak tananyagai: Szociális szövetkezeti menedzser képzés: A képzés azonosító száma: E-000085/2014/D020. 323 p. Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2017. 280–323.
- [5] CIRIEC (2012): *A szociális gazdaság az Európai Unióban.* CIRIEC (A Köztulajdonú, Szociális és Szövetkezeti Gazdaság Nemzetközi Kutató- és Tájékoztatóközpontja) által az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság részére készített jelentés összefoglalása. Brüsszel: European Economic and Social Committee (EESC). www.eesc.europa.eu/resources/docs/a_ces110422012_00_00_tra_etu_hu.pdf
- [6] DEFOURNY J.–NYSENS M. (2010): Social enterprise in Europe: At the crossroads of market, public policies and third sector. *Policy and Society.*
- [7] FERENCZ Jácint (2015): *A szociális szövetkezet tagjainak munkaviszonya.* http://hlj.hu/letolt/2015_1/04.pdf

- [8] G. FEKETE É.–BERECZK Á.–KÁDÁRNÉ H. Á.–KISS J.–PÉTER Zs.–SIPOSNÉ N. E.–SZEGEDI K.: *Alap kutatás a társadalmi vállalkozások működéséről*. Zárótanulmány az OFA Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. megbízásából, a GINOP-5.1.2-15-2016-00001.
- [9] „PiacTárs” kiemelt projekt keretében. Miskolc, 2017.
- [10] LÓRÓDI László (2014): A munkaviszonyon túli foglalkoztatási viszonyok, Szociális szövetkezet, tagi munkavégzési jogviszony. *HR & Munkajog*, 2014 nov–dec.
- [11] *Módszertani kézikönyv*. II. Szociális szövetkezetek az alakulástól a fenntartható működésig. www.szocialisgazdasag.hu/uploads/modszertani_kk_0529.pdf
- [12] NAGYNÉ VARGA Ilona–JÁSZ Krisztina (2010): *Helyzetelemzés az OFA Szövetkezz/2007 pályázati kiírás által támogatott szociális szövetkezetek körében*. VINT Bt., Szolnok.
- [13] NESsT (2016): NESsT Magyarország. www.nesst.org/magyarorszag
- [14] NÉMETH László (2013): Mi a szociális szövetkezet? Szociális Szövetkezetek Országos Szövetsége (SzoSzöv) honlapja <http://szoszov.hu/nemeth-laszlo-mi-a-szocialis-szovetkezet>
- [15] PETHEŐ Attila István–GYŐRI Zsuzsanna–FEKE Nikolett (2011): *Helyzetelemzés kiterjesztése*. Felmérés a TÁMOP 2.4.3/B-2konstrukcióban nyertes szociális szövetkezetek körében.
- [16] PETHEŐ Attila István–GYŐRI Zsuzsanna–NÉMETH Bernadett–FEKE Nikolett–SIMON Ferenc (2010): *A szociális szövetkezetek működési modelljének kidolgozása a foglalkoztatás elősegítése érdekében*. Budapesti Vállalkozásfejlesztési Kutató Intézet, Budapest.
- [17] Milliárdokat szakítanak a szociális szövetkezetek. *Piac és Profit*, 2016. augusztus 22.
- [18] www.piacesprofit.hu/kkv_cegblog/milliardokat-szakitanak-a-szocialis-szovetkezetek/
- [19] SIMKÓ János–TARJÁNYI Orsolya (2011): *A szociális szövetkezetek és a támogatásukat célzó programok vizsgálata*. Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft., Budapest
- [20] SOLTÉSZ Anikó–FUTÓ Péter–HANTHY Kinga–LÁNYI Pál–MIHÁLY András (2005): *A szociális gazdaság jelene és jövője Magyarországon*. Budapest, NFI.
- [21] SOLTÉSZ Anikó (2012): *A szociális szövetkezetek fenntarthatósága*. A szociális szövetkezet, mint helyi közösségi innováció” nemzetközi konferencia, 2012. október 18., PTE Illyés Gyula Kar, Szekszárd.
- [22] TÓTH Laura–VARGA Éva–VARGA Péter (2011): *A társadalmi vállalkozások helyzete Magyarországon 2011*. NESsT EUROPE Nonprofit Kft. Budapest.
- [23] VARGA Éva (2011): A társadalmi vállalkozások ökoszisztémája – nemzetközi példák és jó gyakorlatok 2011. www.nesst.org/wpcontent/uploads/2014/05/At%C3%A1rsadalmi-v%C3%A1llalkoz%C3%A1sok%C3%B6kosziszt%C3%A9m%C3%A1ja.pdf.
- [24] VÁRKONYINÉ JUHÁSZ, Mária (2016): Challenges of establishing and operating social enterprises. *Theory, Methodology, Practice*, 12 (special issue), 68–74. <http://dx.doi.org/10.18096/TMP.2016.02.06>.
- [25] 2006. X. törvény a szövetkezetekről.
- [26] 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

ESZKÖZKÉSZLET HŐSZOLGÁLTATÓK KÖRNYEZETÉNEK ELEMZÉSÉHEZ

SÜVEGES GÁBOR

egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, stsueges@uni-miskolc.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmány egy folyamatban lévő kutatás – mely a hőszolgáltató vállalatok gazdálkodásának vagyoni, pénzügyi és jövedelmezőségi sajátosságait hivatott bemutatni – részének tekinthető. Két kutatói kérdésre ad választ: melyek azok a vállalatdiagnosztikai módszerek, melyek segítségével a vállalatok környezete feltérképezhető illetve, melyek alkalmazhatóak különösen ezek közül a hőszolgáltatók esetében. A válaszok keresése közben sorra veszi a különböző eszközöket, és ezáltal előkészíti a későbbi elemzéseket, a releváns környezeti hatások leírását. A kutatás továbbfolytatásaként bemutatásra kerülnek majd az elemzés eredményei.

Kulcsszavak: kontrolling, pénzügyi elemzés, energiaszektor gazdálkodása

1. BEVEZETÉS

A magyarországi lakások közel 18%-ának a fűtése történik távfűtéses megoldással, mely 650 000 lakást érint. A Magyar Távhőszolgáltatók Szakmai Szövetsége (MaTáSzSz) 130 tag-vállalatot tömörít, mely a lakások 93%-a számára biztosítja a távhőellátást.²⁵ (tavho.org)

Az elmúlt években a figyelem – a jogszabályi változások, a változó technikai feltételeknek köszönhetően újra és újra a távhőszolgáltatók felé fordult. Jelen tanulmány egy folyamatban lévő kutatás – mely a hőszolgáltató vállalatok gazdálkodásának vagyoni, pénzügyi és jövedelmezőségi sajátosságait hivatott bemutatni – részének tekinthető.

Két kutatói kérdésre ad választ:

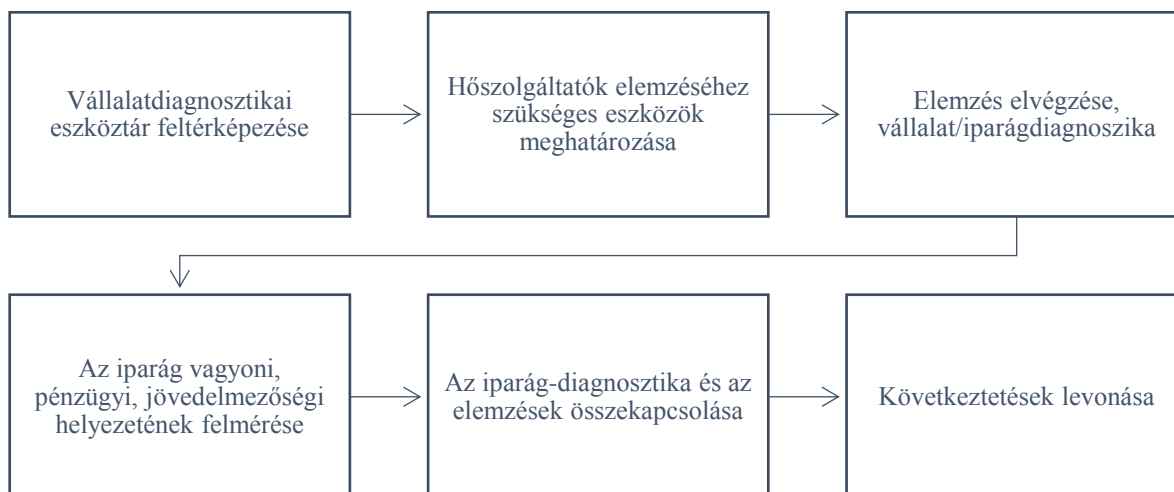
- melyek azok a vállalatdiagnosztikai módszerek, melyek segítségével a vállalatok környezete feltérképezhető illetve,
- melyek alkalmazhatóak különösen ezek közül a hőszolgáltatók esetében.

Jelen tanulmány kutatási folyamatba illeszkedését az 1. ábra mutatja.²⁶

A kutatás további lépcsőfokaként elkészülő környezetelemzés célja nem csak a diagnosztika lesz, hanem azon környezeti elemek, változások azonosítása, melyek magyarázó változóként, esetlegesen csoportképző ismérvként jelenhetnek meg a vagyoni, pénzügyi és jövedelmezőségi sajátosságok és okok feltárása során.

²⁵ <http://tavho.org/tudaskozpont/a-tavhorol/>
Letöltés ideje: 2018. 02. 07.

²⁶ Az ábra nem a teljes kutatási folyamatot mutatja be, hanem annak egy részét kiragadva, a kockázatdiagnosztikai eszközök használatából származó eredmények bemutatására szolgál.

1. ábra
Az iparégelemzés eredményeinek felhasználási lehetőségei
Forrás: Saját szerkesztés

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

A vállalatdiagnosztikai²⁷ eszköztár feltérképezéséhez a vállalat külső környezet elemzésére van szükség, hasonlóan, mint a hagyományos költség-számítási rendszerek gyengeségeit kiküszöbölő magasabb szintű, innovatív költségrendszerek²⁸ alkalmazása során. (MUSINSZKI 2016b)

A környezeti elemzés első lépéseként azonosítani kell a vállalat számára releváns iparág, ágazat, szektor határait, fel kell térképezni az iparágjellemzőit, a közvetlen és közvetett versenytársakat és meg kell határozni a makrokörnyezeti tényezőket, előrejelzve várható jövőbeli alakulásukat (INCE 2007; SÜTŐ–TARNÓCZI–FENYVES 2017, ZÉMAN–TÓTH 2017).

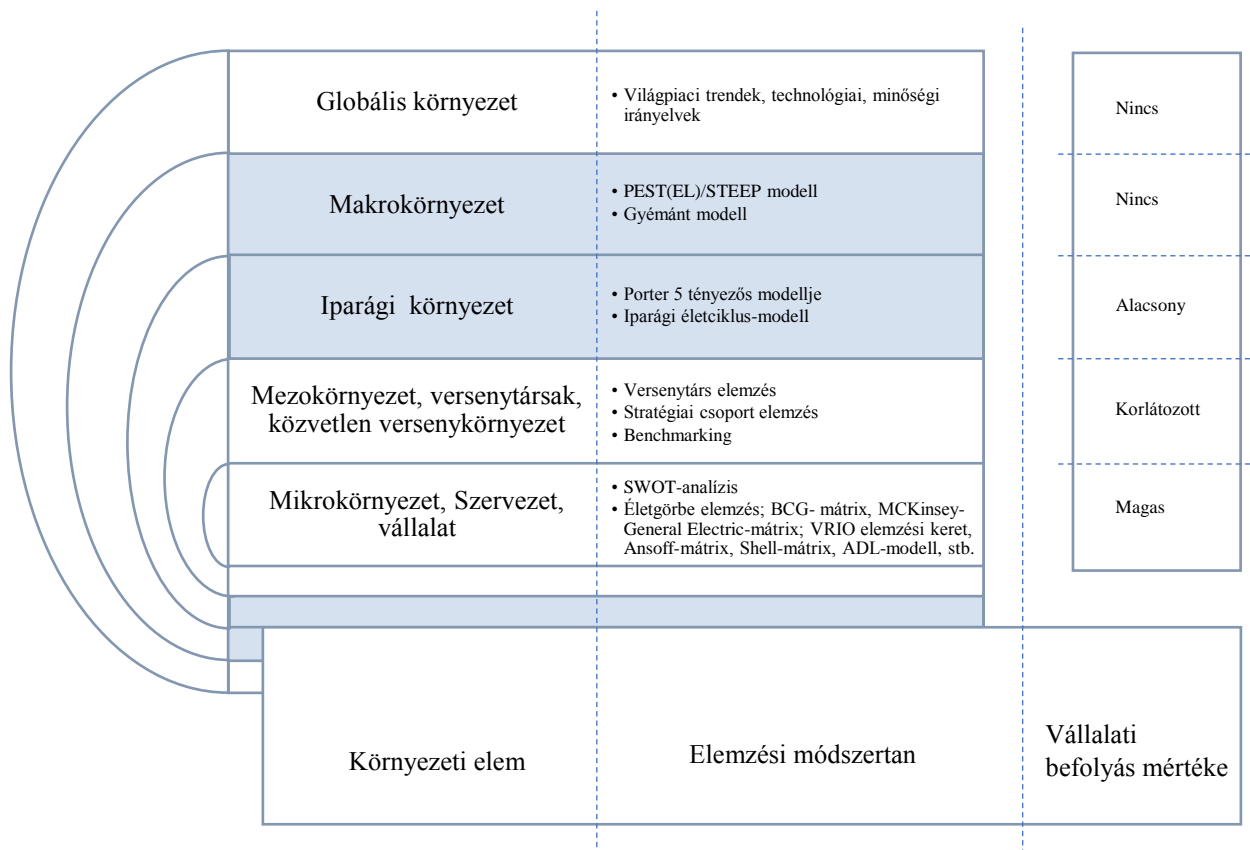
A környezetelemzés speciális szintjének tekinthetjük az iparági környezet felmérését, ezen terület várható alakulását leíró esetek, scenáriók megismerését (BLUMNÉ 2011, BÖCSKEI–HÁGEN 2017)

A 2. ábra szemléletesen mutatja be a vállalat környezeti szegmenseit, lehetséges elemzési eszközeit, valamint a vállalat ráhatásának, befolyásolási lehetőségének a mértékét.

Láthatjuk a környezeti elemek, azok elemzésére szolgáló főbb diagnosztikai eszközöket és a vállalat befolyásának mértékét. Minél tágabb, vállalati szervezettől távolabbi környezetet tekintünk, annál kisebb lesz a szervezet befolyásoló képessége.

²⁷ A gyógyászati analógia mentén kialakuló vállalati diagnosztikán a vállalati működés hatékonysági kérdéseinek módszeres feltárására irányuló tevékenységet értjük, melynek során azokat a lehetőségeket tárhatjuk fel, melyek révén a vállalat, illetve a vizsgált terület működése hatékonyabbá tehető. (ILLÉS 2016: 248)

²⁸ Az innovatív költségrendszerek alkalmazásának célja hasonló a környezetelemzéshez, a vállalatról kapott kép pontosabbá tétele, mely megalapozza a jövőbeli működési folyamatokat és hozzájárul a vállalati stratégia kialakításához. (MUSINSZKI 2016a)

2. ábra

A vállalat környezeti elemzése

Forrás: INCE 2007, Keszey-Gyulavári, 2016, Józsa, 2014, Illés, 2016 alapján saját szerkesztés

3. EREDMÉNYEK

Annak érdekében, hogy a távhőszolgáltatók gazdálkodását meghatározó főbb – esetlegesen szignifikánsan csoportképző ismérveket azonosítani lehessen a következő elemzések elvégzése szükséges ezen vállalatcsoport esetében:

- PEST(EL)/STEEP modell
- Gyémánt modell
- Porter 5 tényezős modellje
- Iparági életciklus-modell
- Stratégiai csoport elemzés
- SWOT-analízis

A makrokörnyezet elemzésének legfontosabb módszere a **PEST(EL)- vagy STEEP-modell**, mely mozaikszavak a környezeti elemek angol nyelvben használatos megnevezésének rövidítéseként jöttek létre.

PEST(EL)	STEEP
<ul style="list-style-type: none"> •Political (politikai) •Economical (gazdasági) •Social (társadalmi) •Technological (technológiai) •Enviromental (természeti) •Legal (jogi) 	<ul style="list-style-type: none"> •Social (társadalmi) •Technological (technológiai) •Economical (gazdasági) •Ecological (természeti) •Political (politikai és jogi)

3. ábra
A PEST(EL) és a STEEP modell
Forrás: Saját szerkesztés

Bár ezen tényezőkre nincs hatása a vállalatoknak, mégis kiemelkedő fontosságú az elemzés elvégzése a vizsgált vállalatcsoport esetében, hiszen főleg ezek segítségével állapítható meg a vállalatok működési kerete.

Az ágazati specialitások közül különösen azok lényegesek, amelyek a pénzügyi mutatókat és a likviditást befolyásolják, hiszen ezek nélkül nem lehet helyes következtetéseket levonni. (APÁTI–NÁBRÁDI–PÉTER–POLERECZKI–PUPOS–SZAKÁLY–SZÓLLÓSI–SZÜCS 2010)

A **Gyémánt modell** – mely nevét a grafikai megjelenés miatt kapta – a nemzetgazdasági környezetet négy tényező mentén csoportosítja, melyek a következők: termelési tényezők minősége, a vállalati stratégia és a versengés kapcsolata, a helyi keresleti tényezők, és a kapcsolódó és támogató iparágak létesítése. (INCE 2007)

Iparágnak nevezzük az azonos vagy egymással közvetlenül helyettesíthető termékeket/szolgáltatásokat előállító vállalatok csoportját. (PORTER 1980) Az **iparág határainak feltérképezése** hozzájárul a struktúra feltérképezéséhez, hőszolgáltatók esetében az ebben a vonatkozásban a működési profilok – tisztán hőszolgáltatással foglalkozó vállalat, vagy pl. vagyongazdálkodási és hőszolgáltatást is ellátó vállalat – jelenhetnek meg csoportképző ismérvként.

A kutatás érdekes mozzanata annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy vajon a hőszolgáltatás, mint természetes monopólium esetében hogyan lehet értelmezni a versenytársakat, kell-e, lehet-e beszélni helyettesítő termékekről. Ennek megítélésében és meghatározásában **Porter 5** tényezős (erő) modellje adhat gondolati keretet, mely a következő tényezőkkel számol: Új belépők fenyegetése, Beszállítók alkuereje, Helyettesítő termékek fenyegetése, Vevők alkuereje, Iparági verseny intenzitása. A keretrendszer átgondolása az iparágban tevékenykedő gazdálkodók jövedelmezőségi helyzetének vizsgálatához adhat kiegészítő információkat, hiszen „magyarázatot adhat arra, hogy bizonyos iparágak miért jövedelmezőbbek más iparágaknál”. (KESZEY–GYULAVÁRI 2016)

A hőszolgáltatók gazdálkodásának vizsgálata során a cél a **Stratégiai csoportok** –olyan vállalkozások, amelyek tágabb értelemben hasonló stratégiát követnek – felismerése, hiszen ez segítségünkre lehet a teljesítmények összehasonlításában.²⁹ A stratégiai csoportok kiválasztásában szükséges a stratégia osztályozási jellemzőinek kiválasztása, meg kell határozni a csoportképzés módszereit, mely történhet kétdimenziós hálók és többdimenziós analízis segítségével. (JÓZSA 2014)

²⁹ Természetesen az is kérdés, hogy a stratégiát illetően léteznek-e különböző csoportok a hőszolgáltató vállalatok esetében.

A vállalat legnagyobb befolyásolási lehetősége a mikrokörnyezetre vonatkozik. Nem véletlenül alakultak ki és alkalmazzák a legsokrétűbb és legszínesebb eszközöket ezen a területen:

- A külső és belső környezeti elemek között kapcsolatot teremtő SWOT-analízis
- (Termék)Életgörbe-elemzés
- A üzleti egységek és termékek piaci pozíciójának elemzésre és az ezekből hozott stratégiai javaslatok megfogalmazására elterjedt portfóliómodellek:
 - Ansoff-mátrix
 - BCG-mátrix
 - GE–McKinsey-modell
 - Hofer-modell
 - Shell-mátrix
 - ADL-mátrix
- A vállalati képességek azonosítására alkalmas:
 - VRIN-elemzés
 - VRIO-elemzési keret.

A **SWOT-analízis** kapcsolatot teremt a külső és belső környezeti elemek között. Balaton (2007) úgy fogalmazta meg, hogy ez a „külső és belső tényezők együttes értékelésére alkalmas módszer”. (BALATON 2007: 77)

Ez az eljárás a vizsgálatok rendezett összegzésében lehet a segítségünkre pl. átvilágítás, környezetelemzés, tevékenységek és résztvékenységek elemzése kapcsán (ILLÉS 2016). A hagyományos négytényezős SWOT-analízis³⁰ – (belső) Erősségek, (belső) Gyengeségek, (külső) Veszélyek, (külső) Lehetőségek – mellett „egyre gyakrabban használatos a nyolctényezős elemzés is, amely egyszerre jellemzi a jelent és a jövőbeli várható helyzetet. Megvalósításra kerül:

- az illeszkedés a külső (makro+mikro) környezeti tényezők és a belső vállalati jellemzők között;
- a jelenbeli és a jövőbeli helyzet összehangolása;
- az eredmények és a stratégiai ajánlások közötti illeszkedés.”(JÓZSA 2014: 129)

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Jelen tanulmány célja kettős volt: egyrészt összegyűjteni azokat az elemzési eszközöket, amelyekkel a vállalatok környezete feltérképezhető, megismerhető, másrészt pedig kiválasztani azokat a módszereket, amelyek csoportképző ismérveket nyújthatnak majd a későbbi elemzések során. Az első kérdésre az *1. ábra* foglalja össze a választ, míg második kérdésre választ adva elsősorban azokat a módszereket érdemes használni, amelyek a Makrokörnyezet és Iparági környezet elemzését hivatottak szolgálni. Bár a SWOT-elemzés felhasználási területe elsősorban a Mikrokörnyezet elemzésére terjed ki, kapcsolatot teremt a környezet két szintje között, azoknál a hőszolgáltatóknál érdemes lesz használni, melyek az átlagostól eltérő, kiugró jellemzőkkel bírnak a vagyoni, pénzügyi és jövedelmezőségi helyzet vizsgálata során.

³⁰ Magyarországon szokás GYELV-elemzésnek is hívni.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] APÁTI F.–NÁBRÁDI A.–PÉTER Zs. M.–POLERECZKI Zs.–PUPOS T.–SZAKÁLY Z.–SZÖLLŐSI L.–SZÜCS, I. (2010): *A stratégiai és üzleti tervezés gyakorlata*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest.
- [2] BALATON K.–HORTOVÁNYI L.–INCZE E.–LACZKÓ M.–SZABÓ Zs. R.–TARI E. (2007): *Stratégiai és üzleti tervezés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [3] BLUMNÉ BÁN E.–KRESALEK P.–PUCSEK J. (2011): *A vállalati elemzés alapismeretei*. SALDO Kiadó, Budapest.
- [4] BÖCSKEI E.–HÁGEN I. (2017): Menedzsment control – a számviteli mutatószámoktól a versenyképes stratégiáig. *Acta Carolus Robertus*, Károly Róbert Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Tudományos Közleményei, 7 (2), 19–36.
- [5] ILLÉS M. (2016.): *Vállalati gazdaságtan*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc.
- [6] JÓZSA, L. (2014.): *Marketingstratégia. A tervezés gyakorlata és elmélete*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [7] Keszey T.–Gyulavári T. (2016.): *Marketingtervezés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [8] Kotler P.–Keller K. L. (2006.): *Marketingmenedzsment*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [9] MUSINSZKI, Z. (2016a): Innovations and cost systems – trends and ways in the cost accounting In: M. Bezpartochnyi (ed.) *Organizational and economic mechanisms of development of the financial system: Collective monograph*. 221 p., Riga, ISMA University, 2016, 209–219.
- [10] MUSINSZKI Z. (2016b): Ipar 4.0 – költségrendszer 4.0? Innovációk költségrendszerekben. *Controller Info*, IV. évfolyam, 3. szám, 2016. III. negyedév, 2–9.
- [11] SÜTŐ, D.–TARNÓCZI, T.–FENYVES, V. (2017.): Analysing the financial situation of food trade enterprises of the Northern Great Plain by means of LOGIT model *Annals of the University of Oradea Economic Science* 2017/1, 507–516.
- [12] ZÉMAN Z.–TÓTH A. (2017.): *Stratégiai pénzügyi kontrolling és menedzsment*. Akadémiai kiadó, Budapest.

ISBN 978-615-5626-35-7

Megjelent a Miskolci Egyetemi Kiadó gondozásában
A kiadó felelős vezetője: Szendi Attila
Szöveggondozás, tördelés, tipográfia: Gramantik Csilla
Korrektor: Juhász Zoltán
Szakmai szerkesztő: Bozsik Sándor